

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

GERMÁNSKÉ OSÍDLENÍ ČECH NA PŘELOMU DOBY ŘÍMSKÉ A DOBY
STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ (STUPEŇ D1)

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Chvojka, Ph.D.

Konzultant práce: PhDr. Petr Zavřel

Autor práce: Mgr. Soňa Šťastná

Ročník: 4.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/ 1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Humpolec 17. dubna 2013

Mé poděkování patří všem, kteří mi byli jakýmkoli způsobem nápomocni při vypracování této práce. V první řadě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Ondřeji Chvojkovi, Ph.D. a konzultantovi této práce PhDr. Petru Zavřelovi za cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Jaromíru Benešovi, Ph.D. za poskytnutí celé řady materiálů a ukázání možností, kterými by se tato práce mohla ubírat. V neposlední řadě patří velké poděkování mé rodině a to především za její podporu, pochopení a umožnění studia tohoto oboru.

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje osídlení Čech na přelomu doby římské a období stěhování národů. Podává stručný nástin historických událostí spjatých s tímto obdobím a toho, jak se dané období projevilo v rámci archeologických nálezů, stejně tak jako poskytuje přehled českých a moravských sídelních lokalit a pohřebních areálů.

Ve své další části se zabývá pojmy typu archeologická kultura, etnicita, identita a jejich vztahem k ostatním vědním disciplínám, na základě čehož se zamýšlí nad možnostmi a limitacemi archeologických výzkumů v oblasti objasnění etnické příslušnosti a poukazuje na některé z nich.

Annotation

This bachelor thesis deals with the settlement of Bohemia between the Late Roman Period and the epoch known as the Great Migration Period. It gives a brief review of historical events concerning this period and shows how this period is reflected in the archaeological findings as well as it provides an overview of Bohemian and Moravian settlement sites and burial grounds.

In its following parts it deals with the terms as e.g. archaeological culture, ethnicity, identity and with their relationship to the other disciplines. It also shows the possibilities and limitations of archaeological researches on the field of ethnicity and its clarification.

Obsah

1. Úvod.....	9
2. Stav bádání.....	11
2.1. Doba římská.....	11
2.2. Období stěhování národů.....	12
3. Nástin historického pozadí.....	14
4. Chronologie pozdní doby římské a počátků doby stěhování národů. Vymezení stupně D ₁	16
4.1. Odraz pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů v rámci sídlišť.....	17
4.2. Odraz pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů v rámci pohřebišť.....	19
5. Horizont D ₁ v Čechách.....	22
5.1. Abecední seznam sídelních lokalit na území Čech.....	23
5.2. Abecední seznam pohřebních areálů a jednotlivých pohřebních situací na území Čech.....	27
6. Počátky doby stěhování národů na Moravě.....	36
6.1. Situace na moravských pohřebištích v období stěhování národů.....	37
6.2. Pohřební výbava obecně.....	37
6.3. Deformace lebek.....	38
6.4. Abecední seznam moravských pohřebních areálů a jednotlivých hrobových uložení.....	39
6.5. Situace na moravských sídelních lokalitách ve sledovaném období.....	46
6.5.1. Abecední seznam moravských sídelních lokalit ve sledovaném období.....	46
7. Pojem „kultura“, „archeologická kultura“.....	51
8. Problematika pojmu etnicita a jejího vztahu k ostatním oborům.....	54
8.1. Vztah etnicita – jazyk.....	59

8.2. Etnická antropologie.....	61
8.3. Identita.....	62
8.4. Vztah etnicita – identita a utváření tzv. etnické identity.....	63
8.5. Vztah etnicita – rasa – kmen.....	64
9. Využití pramenů písemné povahy v archeologii, jejich význam a přínos při určování etnicity.....	65
9.1. Obraz Germánie a barbarského světa v očích některých písemných pramenů.....	65
9.2. Vymezení pojmu barbar/barbaři.....	68
9.3. Vymezení pojmu Germán/Germáni.....	70
10. Migrační procesy a jejich vliv na utváření etnické identity.....	72
10.1. Migrační procesy a sňatková politika.....	73
10.2. Konkrétní příklad migračních procesů, jejich vliv a vývoj.....	74
11. Proces tzv. romanizace a její vliv na utváření pojetí identity jedince.....	76
12. Etnicita a identita (nejen) v pozdně římském období. Problematika rodového určení jedinců.....	79
12.1. Projevy maskulinity a feminity v závislosti na etnické příslušnosti (Římané versus barbaři).....	80
12.2. Maskulinita a její projevy v pozdně římském období.....	80
12.3. Feminita a její projevy v pozdně římském období.....	82
13. Problematika archeologických výzkumů na poli etnicity a identity, jejich možnosti a limitace.....	83
14. Vztah a výpovědní hodnota pohřební výbavy zemřelých jedinců z hlediska výzkumu na poli etnické příslušnosti a identity.....	86
14.1. Analýza pohřební výbavy zemřelých v souvislosti s jejich etnickou příslušností a identitou. Vybrané příklady z území Čech a Moravy.....	90

14.1.1. Území Čech.....	91
14.1.2. Území Moravy.....	92
14.2. Určení etnicity a identity na základě analýzy pohřební výbavy.....	93
15. Analýza sídlištních situací na území Čech a Moravy ve sledovaném období z hlediska etnicity a identity zde žijících jedinců.....	96
16. Biologická podstata etnicity a etnické příslušnosti. Výzkumy mitochondriální DNA a chromosomu Y v rámci dnešní evropské populace.....	98
16.1. Mitochondriální DNA.....	98
16.2. Chromosom Y.....	99
17. Geoarcheologické výzkumy období stěhování národů a jejich potenciál. Vybrané případy.....	100
18. Pylová analýza a její využití v rámci archeologických výzkumů.....	101
19. Biochemické a biogeochemické analýzy a jejich využití v archeologii.....	102
19.1. Analýza stabilních izotopů stroncia.....	102
19.2. Analýza izotopů uhlíku.....	103
19.3. Analýza stabilních izotopů kyslíku.....	103
20. Diskuse.....	104
21. Závěr.....	106
22. Rejstřík základních pojmů.....	109
23. Literatura a prameny.....	114
24. Seznam příloh.....	127

1. Úvod

Stupeň D1 neboli přechodné období mezi pozdní dobou římskou a následným obdobím stěhování národů (časově vymezeno roky 380 - 410/420) je charakterizováno dvěma v podstatě protichůdnými tendencemi v rámci středoevropského vývoje. Jednak se projevují snahy o romanizaci ze strany římského impéria, kdy dochází k přebírání jednotlivých částí římské kultury hmotného i nehmotného charakteru a jednak je to proces barbarizace římského provinciálního prostředí, který je způsoben příchodem nového obyvatelstva (tzv. barbarů) právě na římské území.

V období pozdně římském dochází k úpadku římského limitu, který tudíž přestává plnit svou hlavní funkci čili oddělovat římský svět od světa barbarů. Stává se propustným a proto je pro uvedený stupeň D1 typické prolínání nových (vesměs cizích) vlivů především do hmotné kultury, přičemž tyto nově přichozí prvky ohlašují počátek období stěhování národů. V podstatě se jedná o období, v rámci něhož byly vytvářeny podmínky pro další vývoj v období stěhování národů.

Pod pojmem stěhování národů v Čechách jsou obvykle chápány události konce 4. století až do sklonku 6. století. Toto období se vyznačuje migračními pohyby obyvatel na mnohdy velké vzdálenosti, mění se etnická skladba obyvatelstva na jednotlivých územích, což se do určité míry může projevit v kultuře hmotné povahy.

V několika posledních letech však dochází k přehodnocení vztahu hmotné kultury a etnické příslušnosti jejích nositelů. Objevují se pochybnosti týkající se schopnosti hmotné kultury jakkoli přispět k objasnění etnické příslušnosti obyvatel žijících v určitém časovém období na určitém teritoriu.

Předkládaná bakalářská práce se proto zabývá nejen tím, jak se sledované období projevilo v rámci českých a moravských sídelních lokalit, pohřebních areálů i jednotlivých pohřebních uložení, nýbrž poukazuje alespoň na některé přístupy a metody, pomocí kterých je možno přistupovat k otázce etnicity a identity a které byly použity na různých lokalitách v rámci evropského kontinentu i v USA.

Současně se práce snaží o vysvětlení podstaty pojmu archeologická kultura (jakožto uměle vytvořené klasifikační jednotky), etnicita, identita a jejich vztah k ostatním vědním oborům, které se snaží tuto problematiku rovněž objasnit (např. lingvistika, etnická antropologie aj.).

Jak se ukázalo, hlavním a zcela zásadním problémem je samotné nadefinování obsahu pojmu etnicita a identita, stejně jako určení metody jejich výzkumu. Z tohoto důvodu bakalářská práce obsahuje abecedně řazený rejstřík základních pojmů a jejich stručných definic.

Je rovněž nutné si uvědomit, že na základě dostupných informací není v silách této práce objasnit etnickou příslušnost skupin obyvatel žijících na území Čech a Moravy ve sledovaném období. Jisté je, že na základě nových poznatků padá dosavadní představa o tzv. „kmenových“ jednotkách jakožto společenských strukturách, stejně tak jako mizí obraz národnostně pestré Evropy v období stěhování národů, jelikož archeologické výzkumy a jejich výsledky jsou na poli výzkumu etnické příslušnosti velmi limitovány a mnohdy jsou schopny pouze oddělit složku autochtonního obyvatelstva od obyvatelstva nově příchozího - alochtonního.

Bakalářská práce je pojata jakožto literární rešerše, tudíž je většina uvedených údajů čerpána z různých pramenů. Nicméně, některé pasáže textu nejsou odcitovány, jelikož se jedná o vlastní závěry autora této bakalářské práce.

2. Stav bádání

2.1. Doba římská

Zájem nejen o období trvání Římské říše ale i o období, kdy střední Evropa patřila k území ovládanému tzv. Germány lze pozorovat už u kronikáře Kosma či u Václava Hájka z Libočan, kterým jako pramen posloužili antičtí autoři jako například Tacitus nebo Strabon. Je tedy víceméně jisté, že přinejmenším vzdělaná část obyvatelstva měla dozajista povědomí o existenci antického světa (Salač ed. 2008, 12).

Teprve v 19. století se je možno setkat se s tendencí spojovat dané archeologické nálezy a lokality s germánským etnikem. Do té doby jsou směrodatné prameny písemné povahy. Prvním badatelem, který se dlouhodoběji zabýval římskou problematikou, byl J. E. Wocel. (Salač ed. 2008, 12).

Na přelomu 19. a 20. století uskutečňované výzkumy nekropolí (Dobřichov-Pičhora aj.) pod vedením J. Waňka a J. L. Píče se stávají zásadními pro další zkoumání tohoto období. Výzkumy pokračovaly i po 1. světové válce a v témže období vznikají průkopnické práce H. Preidela, J. Schránila a B. Dubského (Salač ed. 2008, 12).

Významné publikace vznikaly i v období meziválečném a v období po 2. světové válce. Publikace z let meziválečných se soustředí spíše na práci s písemnými prameny (E. Šimek, J. Dobiáš), kdežto práce vzniklé po 2. světové válce již pracují s artefakty (B. Svoboda). (Salač ed. 2008, 12).

Následující 50. léta 20. století jsou ve znamení narůstajícího zájmu o terénní výzkumy a zároveň vychází souborné dílo „Pravěk Československa“, jehož editorem se stal J. Neústupný. Tendence vyznačující se nárůstem terénních aktivit pokračovala i v dalším období, tj. v 60. letech minulého století. Přibýlo výzkumů jak na sídlištích (Zalužany či Tuchlovice), tak na pohřebištích (Lékařova Lhota). Nové sídelní lokality a samozřejmě s nimi související artefakty byly nalezeny v 70. letech, čímž se značně rozšířila pramenná základna (Salač ed. 2008, 12).

Archeologické bádání v následujících desetiletích zásadně obohatil J. Waldhauser a jeho práce, na jejímž základě došlo k přehodnocení chronologie konce civilizace pozdě laténského období. V 90. letech opět narůstá zájem o sledované období, což se projevuje nejenom v oblasti terénních výzkumů, ale i v oblasti publikační (Droberjar, Drda, Rybová aj.) (Salač ed. 2008, 14).

Rok 2005 se stal v rámci dosavadního stavu bádání důležitým mezníkem především proto, že z iniciativy E. Droberjara proběhla konference „Archeologie barbarů“. Toto setkání se stalo impulsem pro založení tradice konferencí zabývajících se problematikou doby římské a jejím výzkumem. Nutno připomenout také význam této konference v mezinárodním měřítku (Salač ed. 2008, 14).

2.2. Období stěhování národů

Badatelský zájem o období stěhování národů zůstal po dlouhou dobu v pozadí především kvůli nedostatečné znalosti dokladů hmotné kultury a také díky celé řadě různých teorií opírajících se o myšlenku nadále přetrvávající pozdně římské kultury v raném středověku (Salač ed. 2008, 156).

Na základě písemných pramenů a ojedinělých nálezů badatelé nebyli schopni poskytnout dostačující informace a vytvořit jakoukoli koncepci. Zlom nastal až na konci 19. století a to díky amatérským výzkumům pohřebišť ze sledovaného období v Praze-Bubenči a v Podbabě pod vedením J. L. Píče. Následovaly další výzkumy a teprve v roce 1918 byla publikována vůbec první práce zabývající se dobou stěhování národů, jejímž autorem byl L. Niederle (Salač ed. 2008, 156).

Ve 20. a 30. letech minulého století se rozvíjí především praktická a terénní povaha archeologického bádání (výzkum tzv. germánských pohřebišť) v čele s J. Dubským a J. Schránilem. Teoretickými problémy se poté zabýval B. Svoboda (Salač ed. 2008, 156).

Výzkumy neustaly ani během válečných let, v období po 2. světové válce dochází ke specializaci v rámci bádání o době stěhování národů. Objevují se badatelé, tzv. specialisté, jako již zmiňovaný B. Svoboda a dále například J. Zeman (Salač ed. 2008, 156).

Další specializovaní badatelé (J. Tejral, A. Rybová aj.) přichází v 60. a 70. letech. V tomto období je nutné zohlednit i závěry a výsledky zahraničních badatelů týkajících se nálezů z našeho území. Jedním takovým příkladem je práce J. Wernera (Salač ed. 2008, 156).

Přelomovými jsou rovněž práce I. Pleinerové na sídlištní lokalitě v Březně u Loun, výzkumy A. Rybové a V. Vokolka na pohřebištích (Plotiště nad Labem) a J. Zemana v Lochenicích. Novější výzkumy jsou spojeny v první řadě s J. Salačem (Salač ed. 2008, 156).

Vstup do nového tisíciletí se nese v duchu přibývajících nálezů a také výzkumů I. Pleinerové, J. Blažka, P. Zavřela a dalších (Salač ed. 2008, 156).

3. Nástin historického pozadí.

Ve 4. století našeho letopočtu dochází k výrazným pohybům barbarských kmenů, které rozpoutají celou řadu migračních posunů známých jako stěhování národů.

Pojmem stěhování národů je již tradičně označováno období konce pravěku a počátku raného středověku, a sice na území západní, jižní a v neposlední řadě i střední Evropy (Salač ed. 2008, 156).

V Čechách je období stěhování národů vymezeno časovým rozpětím od konce 4. století do sklonku 6. století. Z hlediska dějin se tato etapa zdá být velmi krátká, avšak neobyčejně zajímavá, obtížně uchopitelná a stále málo prozkoumaná (Salač ed. 2008, 156).

Jedním z prvotních impulsů byl nástup Hunů, ke kterému došlo roku 375 a který rozpoutal celou řadu následných událostí. Část barbarských kmenů Hunové vytlačili z původních sídelních oblastí směrem k římským hranicím. Jiné kmeny se začlenily do hunského svazu a společně útočili na římské impérium, které se nacházelo uprostřed hluboké krize (Tejral 1985/2, 309).

K dalším velkým barbarským nájezdům došlo okolo roku 400, kdy se pod vlivem tlaku ze strany Hunů rozpohybovaly jiné skupiny barbarů. Roku 395 Hunové překročili tou dobou dočasně zamrzlou řeku Dunaj a zaútočili na východořímskou hranici. Z hlediska etnicity se však nejednalo o čistě hunskou záležitost, neboť útoků se zúčastnila celá řada různých skupin obyvatel pod hunským vedením (Tejral 1985/2, 309-310).

Tento tlak ze strany Hunů, ke kterému dochází cca roku 400 i v severní oblasti Karpatského oblouku, měl za následek mohutnou invazi Radagaisových družin roku 405, již se podařilo zastavit až na území dnešní severní Itálie. Tato invaze způsobila další vlnu mohutných etnických přesunů směrem na západ (Tejral 1985/2, 309-314).

Oslabené římské jednotky nebyly schopny úspěšně čelit dalšímu barbarskému útoku z roku 406, který měl za následek vpád mnohých kmenů či jejich částí (Alanů, Vandalů, naddunajských Svěbů) do Galií a následně až k Pyrenejím (Tejral 1985/2, 311).

V rámci nové foederální smlouvy došlo roku 407 k usazení Vizigótů v oblasti sousedící s provinciemi Panonie a Dalmatie. Nicméně v roce následujícím, tj. v roce 408, Vizigóti pod vedením Alaricha útočí na Norikum a Panonii a v roce 410 vyplení

Řím, což má za následek další vlnu barbarizace zmiňovaných oblastí, postupný úpadek římského limitu a odchod provinciálního obyvatelstva (Tejral 1985/2, 311-312).

S postupující barbarizací římského provinciálního prostředí a především s přítomností hunského kmenového svazu na tomto území dochází k vytváření podmínek pro následný vývoj dějinných a samozřejmě i archeologických vztahů v oblasti středního Podunají (Tejral 1985/2, 311-314).

Římský limes přestává plnit svou funkci a taktéž mizí významnější kulturní odlišnosti mezi provinciálním územím na straně jedné a barbarským územím na straně druhé (Tejral 1985/2, 311-314).

Časovou hranici mezi pozdně římským obdobím a počátkem doby stěhování národů není možné jednoznačně určit. Je třeba mít na paměti, že jde o poměrně dlouhý časový úsek naplněný celou řadou nejen historických událostí, ale i změnami na všech úrovních, které vyústily v nové kulturní a sociální uspořádání v oblasti středního Podunají (Tejral 1985/2, 311-313).

Ve 20. letech 5. století se tzv. vnější Hunové přemísťují ke střednímu Dunaji a v letech třicátých se Panonie ocitá ve vlastnictví právě Hunů a ostatních barbarů včleněných do hunského kmenového svazu. Stalo se tak na základě smlouvy uzavřené mezi Aetiem a Huny, následkem čehož dochází ke stírání odlišností mezi barbarskými oblastmi na sever od řeky Dunaj. Právě v této oblasti se zrodí nové sídelní vztahy, především rázu center (Tejral 1985/2, 312-313).

Ačkoli jsou 30. léta 5. století charakterizována podstoupením některých panonských provincií Hunům, odchodem části původního obyvatelstva a kulturním úpadkem, kontinuita římského života není zcela rozbita a výzkumy prokázaly přežívání původního provinciálního obyvatelstva jednak ve městech a jednak na sídlištích panonské oblasti (Tejral 1985/2, 312-313).

4. Chronologie pozdní doby římské a počátků doby stěhování národů. Vymezení stupně D₁.

Vymezení jakékoli přesnější chronologické hranice mezi pozdní dobou římskou a dobou stěhování národů, respektive jejím počátkem, je poznamenáno nejistotou panující ohledně obsahu a chronologie stupně C3 čili poslední fáze doby římské (Tejral 1985/2, 318-319).

Z obsahového hlediska je v něm možno rozlišit jednak typy starší a jednak nově se prosazující typy, které jsou víceméně jakýmsi předstupněm doby stěhování národů. K takovému vymezení obsahu mimo jiné napomáhá analýza skleněných nádob, analýza spon (spony s knoflíkem na lučiku, trojštítové spony aj.) a nových typů kostěné industrie (Salač ed. 2008, 170-176; Tejral 1985/2, 314-323).

Dosavadní stav archeologického bádání umožňuje vydělit ve střední Evropě na počátku doby stěhování národů dva stupně – stupeň D₁/ I₁ a D₂/ I₂ (obr. č.1) (Tejral 1985/2, 323).

Horizont D₁/ I₁ čili přechodný stupeň mezi pozdní dobou římskou a počátkem doby stěhování národů (cca 380-410/420) je charakterizován prolínáním nových (cizích) vlivů do hmotné kultury, přičemž tyto nově přichozí prvky ohlašují začátek období stěhování národů. V podstatě se jedná o období, které vytváří podmínky dalšího vývoje právě v období stěhování národů (Tejral 1985/2, 323).

Pro nálezy z tohoto období jsou typické formy vycházející s největší pravděpodobností z černachovské kultury a dále pak formy ostatních kultur jihovýchodní a střední Evropy z pozdně římského období (Tejral 1985/2, 323).

Ve stupni D₂/ I₂ čili horizontu Untersiebenbrunn lze spatřovat konečnou fázi stupně D, ve které dochází k dokončení procesu vytváření jednotné vrstvy památek – podunajsko-východogermánského kulturního okruhu. Tato etapa vývoje v počátku období stěhování národů ve středodunajské oblasti se projevuje malým počtem sídlištních nálezů. Právě zde se může odrážet situace panující v tomto období a na daném území, konkrétně pokles hustoty obyvatelstva zapříčiněné odchodem některých skupin autochtonního obyvatelstva, změny ekonomického a celospolečenského rázu a již zmiňovaná barbarizace (Tejral 1985/2, 323).

Z historického úhlu pohledu lze stupeň D₁ chápat jako důsledek toho, co se událo od zničení gótského kmenového svazu na východě a mohutnými migračními

pohyby na počátku 5. století. Avšak zmiňované migrační procesy nejsou jedinou příčinou postupné barbarizace římského provinciálního území. Je nutno vzít v úvahu i další vlny barbarských útoků do provinciálního prostředí, zejména po roce 400, stejně tak jako odchod některých skupin římského obyvatelstva a změny ve struktuře vojenské a správní organizace na území římských provincií. Tento vývojový trend má za následek utváření hmotné kultury, na které jsou patrné jednak vlivy pozdně antické a jednak vzniká svébytná kultura smíšeného charakteru (Salač ed. 2008, 170-176; Tejral 1985/2, 314-323).

4.1. Odras pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů v rámci sídlišť.

Převládající formy jsou analyzovány na základě archeologických dokladů souvisejících hmotnou kulturou svébského obyvatelstva čili původní populace (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Svébská sídliště je možno nalézt na územích osídlených obyvatelstvem v předešlém období, tj. ve 2. a 3. století, na které očividně navazují (jedná se např. o sídliště v Mikulčicích – Padělkách, v Brodsku, Mušově, ve Zlechově atd.). Do zkoumaného období rovněž spadají osady vznikající až v pozdní době římské, jako např. sídliště v Bořitově, Buchlovicích, Holubicích aj. (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Z hlediska polohy těchto sídelních ploch je možno prokázat jednak otevřená sídliště, osady s převážně agrární funkcí a také osady na vyvýšených polohách či opevněných hradištích. Podobné sídelní analogie jsou prokázány na jihozápadním Slovensku a Dolním Rakousku. Na území Čech poté např. v Praze – Dejvicích, Praze – Bubenči, na Zbudově, Závisti a ze Svijan (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

V rámci sídlišť římského období je rovněž velmi rozšířen zvyk pohřbívání psů. Tento jev je doložitelným na území tzv. Svobodné Germánie, což v praxi zahrnuje územní oblast rozprostírající se od dnešní Ukrajiny až po Nizozemí (Beneš – Nývltová Fišárková 2009, 531-532).

Pohřby psů lze dělit do několika skupin buď dle místa uložení, nebo dle způsobu, jakým zvíře zemřelo – přirozenou smrtí či záměrným usmrcením. Z hlediska místa uložení nacházíme psí hroby pod ohništěm, ve výrobních objektech či pod prahy obytných objektů. Bylo-li zvíře zabito, je nasnadě otázka obětování a rituálů s tímto

spojených - např. oběti do základů obytných objektů, které mají ochrannou funkci apod. (Beneš – Nývltová Fišárková 2009, 531-532).

Pro chronologické zařazení jsou určujícími především zvonovité skleněné pohárky z Oberleiserbergu a Brna – Obřan, na jejichž základě je možné zařazení na počátek doby stěhování národů, a depot železných nálezů jako jsou kuželové štítové puklice s fasetovanými stříškami, který tvoří hlavní formu horizontu D₁ (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386;).

Nezanedbatelná není ani pozdně římská glazurovaná keramika, přesněji řečeno třecí misky na vnitřní straně s tmavozelenou polevou, dvouúché mísovité nádoby, glazurované džbánky a provinciální importy jako např. panonský hrnek s uchem z Drslavic z konce 4. století (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Za povšimnutí stojí fakt, že domácí na kruhu točená keramika šedé barvy je na sídlištích v minimálním zastoupení, a naopak naprostá dominance hrubého keramického zboží pozdně provinciálního charakteru (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Svébská na kruhu točená keramika vykazuje některé podobné rysy, které je možno nalézt v panonské keramické produkci, avšak v mnoha jiných aspektech pokračuje ve svém původním místním vývoji (Švaňa 2010, 284).

Ve sledovaném horizontu D₁ patrně dochází k příchodu nového obyvatelstva a k postupnému začleňování do původního svébského osídlení, což mělo patrně za následek vzájemné ovlivňování se na obou stranách. Z hlediska hmotné kultury lze sledovat vznik určitých nových forem, ačkoli ani určitý stupeň akulturace nově příchozích není vyloučen (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Nápadné jsou i změny sídelní struktury (obr. č. 2), zejména nově vzniklá sídliště v dosud neosídlených polohách a doklady opevňovací činnosti. Výše uvedené procesy nejspíše souvisí s východoevropskými kulturami severním a východním směrem od středního Podunají (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Ve spojitosti s působením barbarských etnik na našem území a v Panonii vyvstala taktéž otázka týkající se tzv. barbarských nálezů z vojenských táborů, strážních věží a kastelů. Ačkoli její zodpovězení není ani jednoduché a ani jednoznačné, se vši pravděpodobností se jedná o pozůstatky po východních Gótech, Vizigótech, Alanech, Hunech i Svébech, kteří sloužili v římském vojsku (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Je zřejmé, že pro počátek doby stěhování národů čili horizont D₁ koresponduje s prvními průniky barbarských společenstev na území Panonie. Stejně tak je více než pravděpodobné, že zde dochází k akulturaci těchto nově přichozích do místního substrátu (Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

První polovina 5. století je silně poznamenána existencí hunského kmenového svazu a jeho působením v podunajské oblasti, což se projevuje i v povaze hmotných nálezů. Dominantní se stává keramika typu Murga vyznačující se střídáním matných a leštěných ploch, svislými pruhy a čarami na hrdlech atd. (Droberjar 1999, 1-9; Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

Nálezy severně od středního Dunaje nesou vlivy jezdecko-nomádké. Na tomto území, přesněji řečeno v jihomoravsko-dolnorakouské oblasti, se také utváří velmi důležitý sídelní region, na jehož území jsou opět doloženy výše zmíněné nálezy jezdecko-nomádké neboli kočovnické charakteru. Povaha těchto nálezů odhaluje pravděpodobný vývoj sídelních poměrů v období do poloviny 5. století, kdy dochází k asimilaci zbytků staršího etnika do rámce nově přichozích etnických skupin (Droberjar 1999, 1-9; Salač ed. 2008, 176-180; Tejral 1985/2, 324-386).

4.2. Odras pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů v rámci pohřebišť.

Situace v rámci pohřebišť ze sledovaného časového období je nejen z hlediska chronologického zařazení značně komplikovaná. Tento stav je způsoben nedostatkem nálezového materiálu, jelikož, jak se zdá, stoupá počet hrobových uložení bez jakékoli pohřební výbavy či pouze s velmi chudou výbavou (Tejral 1985/2, 313).

Na straně druhé existují pohřby s velmi bohatou pohřební výbavou, které jsou svou povahou beze vší pochybnosti barbarského původu, ale objevují se v nich rovněž milodary nepochybně pozdně antické (Tejral 1985/2, 314).

Způsob pohřbívání neboli pohřební ritus může poskytnout cenné informace o duchovním světě tehdejší populace. Během celého římského období, byl praktikován žárový způsob pohřbívání, přičemž spálené pozůstatky zesnulého byly ukládány do země buď v popelnici, volně v jámě, a to na hromádce bez popelnice, anebo byly rozptýleny po celé ploše hrobové jámy. Zřídka se v tomto období objevují i hroby kostrové (Droberjar 2002, 251). Kostrový pohřební ritus se prosazuje až v 5. a 6. století, kdy byla těla zemřelých ukládána do dřevěné rakve. Častým typem kostrového způsobu

pohřbívání jsou rovněž hroby obehnané příkopem. Jak žárový tak kostrový způsob nakládání s pozůstatky zemřelých se ve většině případů neobešel bez pohřební výbavy, avšak je nutné vzít v úvahu, že valná část dochovaných hrobů je pouhopouhou součástí větších pohřebních komplexů a mnoho hrobů bylo vykradeno a to v některých případech již krátce po uložení, zničeno či poškozeno (Droberjar 2002, 252).

Svou povahou ojedinělými jsou rovněž nálezy kostrových hrobů napovídajících o přítomnosti nomádského obyvatelstva v prostoru střední Evropy. Tyto hroby obsahují takový inventář, jehož jednotlivé komponenty jsou nepochybně jezdecko-nomádského rázu a pro něž lze nalézt analogie právě u stepního kočovného obyvatelstva (Tejral 1985/2, 359).

Další výrazný typ hrobů představují pohřby příslušnic elitních společenských vrstev, které byly uloženy s poměrně bohatou pohřební výbavou. Oproti tomu mužská pohřební výbava je velmi chudá a postrádá větší množství zbraní typických pro skupinu bojovníků (Tejral 1985/2, 369, 371).

Bohaté hroby a pohřby se v časných fázích doby římské objevují nejprve osamoceně a až kolem počátku 5. století s příchodem období známého jako stěhování národů jsou vysoce postavení příslušníci tzv. společenské elity – ať se již jedná o rodovou aristokracii či významné bojovníky – pohřbíváni v rámci pohřebišť, ačkoli ani osamoceně se nalézající hroby nejsou vyloučeny (Droberjar 2002, 22-23).

Jakékoli bližší určení a následné zařazení jednotlivých komponent pohřebních výbav je problematické už jenom z toho důvodu, že se v rámci jedné pohřební výbavy objevují artefakty různého charakteru, pocházejících jak z barbarského tak z provinciálního prostředí (Tejral 1985/2, 313-314).

Z této situace jasně vyplývá, že určitý druh asimilace nových kulturních podnětů pronikl i do sféry duchovní kultury a projevil se i v povaze samotného pohřebního ritu. Ve sledovaném období se začíná prosazovat kostrový způsob pohřbívání oproti žárovému pohřbívání, které bylo uplatňováno domácím, patrně svébským, obyvatelstvem (Tejral 1985/2, 339).

V severních okrajových částech impéria v pozdně římském období se objevuje zcela nový jev, který má svou povahou co do činění se způsobem, jakým bylo nakládáno se zemřelými. Jednak se na území západní a střední Evropy na počátku 5. století lze setkat s hroby s velmi bohatou pohřební výbavou, jednak (kolem poloviny 5. století) vznikají pohřebišť s plochými hroby v řadách. S ohledem na tento způsob

pohřbívání zemřelých je možno podrobit analýze několik aspektů tohoto pohřebního ritu jako takového – kostrový pohřební ritus, orientace hrobu (většinou západ-východ), přítomnost militárií v rámci pohřební výbavy zemřelého a přítomnost kovových součástí či šperků ženských oděvů (Brather 2005, 159-164).

Na základě analýzy jednotlivých komponent pohřební výbavy je do jisté míry možno usuzovat na etnickou příslušnost pohřbeného. Většina hrobových nálezů však toto z mnoha důvodů neumožňuje. Jednotlivé artefakty jsou často poškozeny, důležité a víceméně směrodatné součásti pohřební výbavy ve valné většině případů chybí (charakteristické zbraně v hrobech bojovníků) anebo nemají dostatečnou výpovědní hodnotu vzhledem k celkovému charakteru pohřbu - nález nomádského sedla v hrobu velmože z lokality Blučina-Cézavy (Tihelka 1963/2)

Dalším důvodem, proč není možno na základě rozboru pohřební výbavy určit příslušnost pohřbeného jedince k danému etniku, je existence velmi rozvinutého obchodu v rámci barbarského a římského světa, vzájemné obchodní styky, tendence k asimilačním a akulturačním procesům, infiltrace nových podnětů a v neposlední řadě rovněž migrační pohyby v rámci evropského kontinentu.

5. Horizont D₁ v Čechách.

Tento dějinný úsek je velmi problematický, existuje mnoho teorií stojících ve vzájemné opozici a stejně tak se rozcházejí názory jednotlivých badatelů (Svoboda 1962/1, 174). Jelikož pouze víceméně komplexnější změny umožňují identifikovat společenské proměny či kulturní změny, je nutné zaměřit se na celkový vývoj a změny jednotlivých objektů a hrobů a na nikoli jen na změny dílčích částí či jednotlivých prvků (Svoboda 1962/1, 176).

Současný stav poznání této dějinné etapy dospěl k závěru, že je třeba zamítnout teorie o existenci westgótských a saských sídlišť v Čechách a spíše připustit, že vývoj Čech probíhal nesourodě. Mnoho z nálezů je poškozeno, četné hroby vyloupeny a výjimkou není ani ztráta dokumentace, která by vypovídala o nálezových okolnostech (Svoboda 1962/1, 179-180).

V Čechách lze sledovat v podstatě dvě vývojové tendence. Jednak jsou zde patrné vlivy z Polabí a severozápadu obecně a jednak jsou to vlivy z oblasti Durynska, přičemž obě tyto tendence působí navzájem. Avšak v rámci analýzy hmotné kultury je možné sledovat pouze kulturní vlivy, výrobní techniku, roli napodobování jednotlivých předmětů či sledovat obchodní styky. Hmotný inventář však nevypovídá takřka nic jednoznačného o etnické příslušnosti, B. Svoboda (1962/1, 184) k tomu dodává, že není možno jednoznačně přiřadit název jakémukoli etniku obývajícím polabské teritorium ve sledovaném období.

Kolem roku 400 dochází v Čechách k odchodu části autochtonního obyvatelstva čili Svěbů. Sídlní aktivity se přesouvají i do doposavad neobydlených a výšinných oblastí a celkově se osídlení zdá být méně husté, než tomu bylo v obdobích předcházejících. Charakteristickým rysem je taktéž úpadek žárového způsobu pohřbívání (Droberjar 2005, 105-106).

Nálezy z počátku 5. století v územní oblasti České kotliny se zdají být pod silným vlivem hmotné kultury podunajských foederátů, což dokazují nálezy keramických džbánovitých tvarů s vhlazenou mřížkou (Praha–Podbaba, Praha–Veslavín, Kolín, Vinařice, aj.), které disponují analogiemi v noricko-panonském pohraničí (Tejral 1985/2, 364).

K dalším nálezům patří např. skleněné nádoby a různé druhy přezek a pásových souprav rovněž podunajské proveniencí (Tejral 1985/2, 364-365).

5.1. Abecední seznam sídelních lokalit na území Čech.

Následující strany obsahují, na základě dostupných informací vypracovaný, abecedně uspořádaný seznam českých sídelních lokalit spadajících do sledovaného stupně D1.

Březno u Loun

Na lokalitě bylo odkryto celkem 9 polozemnic z období stěhování národů s charakterem kůlových chat (Pleinerová 1971, 700-701).

Dle povahy nálezového inventáře, obzvláště pak keramického, je možno zdejší areál chronologicky zařadit do první poloviny 6. století. Několik málo artefaktů spadá rovněž před rok 500, a proto je nutné připustit několik vývojových fází tohoto sídelního areálu (Pleinerová 1971, 706).

Hradiště nad Závistí

Výzkum na této lokalitě byl prováděn Archeologickým ústavem ČSAV v roce 1963. Mimořádná důležitost tohoto místa je dána jeho výhodnou polohou v úrodné středočeské oblasti. Lokalita je známa především jakožto keltské oppidum, avšak mladší nálezový materiál dokládá její význam i po zániku tohoto oppida (Jansová 1970, 135).

V rámci sledovaného období je nálezově nejbohatší akropole, kde byla odkryta zahloubená chata z pozdně římského období, jejíž průměr se pohyboval okolo 9 metrů a hloubka uprostřed objektu činila 60 cm. V roce 1963 byla zachycena její severozápadní polovina a poté, v roce 1965, její východní polovina (Jansová 1970, 135).

Tento sídelní objekt disponoval víceméně čtvercovým půdorysem se zaoblenými rohy a po vnitřní to obvodní strana se nacházelo 9 kůlových jamek (hloubka v rozmezí 15-70 cm). Chata obsahovala mimo jiné zlomky knovízské a pozdně laténské keramiky (Jansová 1970, 135-140).

V okolí toho objektu nebyl nalezen žádný další sídelní objekt stejného období, ačkoli povrchové vrstvy byly poměrně bohaté na zlomky keramiky z pozdní doby římské a doby stěhování národů (Jansová 1970, 140).

Jihozápadní strana akropole obsahovala největší množství nálezů ze sledovaného období a rovněž zde se nacházela částečně zahloubená chata obsahující keramiku tzv. pražského typu (Jansová 1970, 148).

Jaroměř 2

Sídelní areál z období stěhování národů. Nálezový inventář neumožňuje identifikovat etnickou příslušnost jeho obyvatel (Droberjar 2002, 107).

Jenišův Újezd 2 (Teplice)

Pozdně římské sídliště, jehož existence je doložitelná se vši pravděpodobností i v rané fázi doby stěhování národů (Droberjar 2002, 109).

Jižní Čechy

Oblast jižních Čech byla v období pozdně římském a v období stěhování národů po dlouhá léta takřka neprozkoumána a obecně se usuzovalo, že toto území nebylo v době římské osídleno. Situace se změnila v roce 1972 s odkrytím sídliště Zbudov na Českobudějovicku, v rámci něhož byl získán materiál, který je chronologicky zařaditelný do 5. století (Zavřel 1999, 468-474, 491-511).

Následovaly další výzkumy. V letech 1980, 1982, 1984-1987 byl systematicky zkoumán Sedlec, kde je mimo jiné prokázáno rovněž osídlení v období starší doby římské sahající až do počátku doby stěhování národů (Břicháček, Braun, Košnar 1991, 336-345; Zavřel 1999, 468-474, 491-511).

Do závěrečné etapy doby římské taktéž spadá sídliště ve Zlivi zkoumané v rozmezí let 1980-1988. V rámci tohoto výzkumu byly odkryty 4 chaty, které jsou analogické k sídlištním objektům období pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů na jižní Moravě a jihozápadním Slovensku. Rovněž lokalita České Budějovice, konkrétně ulice Radniční a dvůr radnice, kde byla odkryta chata s obdélníkovým půdorysem a kůly v rozích, je chronologicky zařaditelná do období pozdně římského, stejně tak jako lokalita Modlešovice (okr. Strakonice) a lokalita Strakonice, návrší nad pravobřežní nivou Otavy (Salač ed. 2008, 163; Zavřel 1999, 468-474, 491-511).

Z dosavadních poznatků tedy vyplývá, že v rámci období mezi pozdní dobou římskou a počátkem doby období označovaného jako stěhování národů čili z období přechodného stupně D₁ a z období stěhování národů jako takového je známo 8 lokalit, přičemž se jedná o 5 sídlišť, 1 pohřebiště a 2 ojedinělé nálezy (Zavřel 1999, 468-474, 491-511).

Libčice nad Vltavou, Chýnov

Zdejší polozemnice byla chronologicky zařazena do období mladší fáze stěhování národů, do 6. století, a to prostřednictvím nálezů hřebenu. Jinak byl objekt značně chudý, co se týče nálezového inventáře (Vojtěchovská, Pleinerová 1997/1, 31).

Liběšovice, ppč. 281

Zdejší nálezy pochází z roku 1933 patrně ze soujámí (jáma A). Vzhledem k dochované dokumentaci zde pravděpodobně došlo k výzkumu pozůstatků sídlištního objektu s nadzemní konstrukcí, avšak přesnější chronologické zařazení není možno provést (Jířík 2007, 535-537).

Jenišův Újezd, jižně od vsi

Předstihový záchranný výzkum byl proveden Petrem Čechem v roce 1993, v rámci čehož byl zjištěn půdorys zahloubeného domu se sedmi kúlovými jamkami po jeho obvodu. V blízkosti tohoto objektu se dále nacházely dvě jámy. Obojí spadá do pozdní doby římské (Jířík 2007, 537).

Mutějovice (Rakovník)

Nález výrobního objektu – pece – nasvědčuje o existenci sídliště na zdejší lokalitě. Na základě analýzy keramického materiálu je tuto pec možno datovat do konečné fáze doby římské (Droberjar 2002, 202).

Opolánky (Nymburk)

Nález jediného sídelního objektu – chaty, který byl na základě nálezů bronzové spony časově zařazen do pozdně římského období (Droberjar 2002, 227).

Opolany (Nymburk)

Na ploše římského sídliště bylo výzkumem zachyceno rovněž skladiště předmětů vyrobených ze železa (Droberjar 2002, 227).

Praha-Bubeneč 4 (Praha 6)

Jedná se o několik sídelních areálů, jejichž existence je doložena rovněž v pozdně římském období a v následujícím období stěhování národů (Droberjar 2002, 258).

Přešťovice 2 (Strakonice)

Na lokalitě bylo odkryvem zjištěno několik jam a sídelních areálů – chat. Sídlíště mělo poměrně dlouhou existenci, od počáteční fáze doby římské (konec 1. století) přes pozdně římské období až po dobu stěhování národů (Droberjar 2002, 272).

Svijany (Liberec)

Zde odkrytý obytný objekt byl časově zařazen do sledovaného horizontu D1, čili do období mezi pozdně římským obdobím a počáteční fází doby stěhování národů. Sídelní objekt byl datován na základě zde nalezeného keramického materiálu, který je svou povahou typický pro daný horizont – drsné keramické zlomky (Droberjar 2002, 319).

Tuchlovice (Kladno)

V rámci tohoto sídelního komplexu je možno identifikovat dvě etapy osídlení – sídelní aktivity ze starší doby římské a z pozdně římského období. Osada pozdně římská disponovala kromě několika odkrytých staveb i železářským výrobním objektem – dílnou (Droberjar 2002, 345).

Záluží, Čelákovice

Na sídlištní ploše byla zjištěna pouze jedna chata spadající do doby stěhování národů. V objektu se nalézal kostěný hřeben, železný hrot šípu s tulejí, dva přesleny a fragment dalšího, dva kamenné brousky a keramika vyráběná na hrncířském kruhu (Motyková-Šneidrová 1959/2, 579, 581-583). Analogie ke kostěnému hřebenu jsou doložitelné v maďarsko-gepidské kulturní oblasti (Motyková-Šneidrová 1960/1, 180).

Žalany u Teplic

Na lokalitě byla odkryta jáma časově spadající do pozdní doby římské. Předběžně byla datována do 4. století. Otázkou zůstává, zda tato jáma nějakým způsobem souvisí s nedaleko se nacházejícím sídlištěm (Benda 1961, 179).

Výplň jámy obsahovala nálezy keramiky, jejíž analogie je možno doložit v hasslebenském prostředí (Benda 1961, 178).

Žatec, Chelčického náměstí

Zde se s největší pravděpodobností jedná o podzemnici s podpěrnými kůly v nárožích datovatelnou do časně fáze doby stěhování národů, jejíž období lze nalézt na akropoli hradiště Závist (Jiřík 2006, 545).

5.2. Abecední seznam pohřebních areálů a jednotlivých pohřebních situací na území Čech.

V rámci analýzy pohřebišť jsou uváděny pouze relativně směřovatelné nálezy a nikoli veškerá hrobová výbava pohřbeného. Jedná se tedy o výčet nálezů, na jejichž základě by teoreticky bylo možno určit etnické zařazení pohřbeného jedince, ačkoli řada z těchto nálezů tuto možnost neumožňuje.

Beroun 2

Kostrový hrob datovaný do stupně D1, respektive na rozhraní stupně C3/D1. V hrobové jámě byl mimo jiné nalezen meč z bronzu, hroty oštěpů a kopí taktéž vyrobeny z bronzu a štítová puklice. Nalezené zbraně napovídají o sociálním postavení zde pohřbeného jedince. Pravděpodobně zde byl pohřben příslušník vrstvy bojovníků (Droberjar 2002, 16).

Běsno (Louny)

Lokalita poskytla nález celkově 8 nádob, tzv. popelnic, které je možno chronologicky zařadit do rané fáze období stěhování národů (Droberjar 2002, 17).

Bezno 1

Zdejší kostrový hrob byl dle keramického materiálu datován do mladší, eventuelně pozdní doby římské (Droberjar 2002, 18).

Bitozeves (Louny)

Popelníkový hrob chronologicky zařazen do pozdní doby římské obsahoval ženské pozůstatky. Hrobový inventář čítal korálky z jantaru a skla (patrně z náhrdelníku), samostřílovou sponu, kroužek z bronzu - patrně prsten (Droberjar 2002, 18).

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav (Praha-východ)

Na základě nálezu ražby císaře Valeriana je zdejší kostrový hrob teoreticky možné datovat do mladšího, popřípadě pozdního římského období (Droberjar 2002, 25).

Bříza (Litoměřice)

V rámci hrobové výbavy byl nalezen zlatý nákrčník, stříbrné a pozlacené přezky, zbraně, postranice z koňských postrojů a jiné. Z celkového charakteru pohřební výbavy lze usuzovat, že pohřbený byl nejspíše bojovníkem z římské armády (Droberjar 2005, 111).

Dřevčice (Praha-východ)

Kostrové hroby chronologicky zařazené do časného období stěhování národů (Droberjar 2002, 62).

Duchcov 2

Nálezy kosterních pozůstatků několika jedinců pohřbených v období stěhování národů, a sice z počáteční etapy tohoto období (Droberjar 2002, 66).

Hradenín, Kolín

Zjištěny byly dva kostrové hroby z počátku doby stěhování národů. Přítomnost zlomků závěsů indikují langobardský či alamanský typ oděvu (Šaldová 1982, 259).

Antropologický materiál vykazuje mírné vlivy armenoidní, ale v určitém stupni i mediteranidní (Chochol 1982, 268).

Hřivice (Louny)

Jedná se o nález pozdně římského kostrového hrobu s velmi skromnou pohřební výbavou čítající pouhopouhé dvě keramické nádoby (Droberjar 2002, 94).

Kolín

Kostrové pohřebiště z období stěhování národů, dle dochovaných součástí pohřební výbavy zesnulých, zvláště pak přezek, je pohřebiště možno přibližně datovat na sklonek 4. až počátek 5. století čili do etapy pozdně římské až rané fáze doby stěhování národů (Kudrnáč 1950, 228-231).

Analogie k e zde nalezeným přezkám – přezka s oválným rámečkem - je možno nalézt na území Francie, Německa i Anglie (Kudrnáč 1950, 230).

Kolín 3

Pohřební areál z období stěhování národů, na kterém se pohřbívalo v průběhu první poloviny 5. století. Pohřební výbava zde pochovaných jedinců a celková povaha pohřebiště neumožňuje bližší etnickou identifikaci. Lze pouze konstatovat, že se jedná o germánské obyvatele (Droberjar 2002, 130).

Kostomlaty, Nymburk

Kostrový hrob pochází patrně z období stěhování národů, nejspíše pak do první poloviny 6. století, což dokládá i analýza součásti štítu v tomto hrobě nalezeném (Zeman 1960, 599).

Libenice 2 (Kolín)

Objekt obehnaný příkopem byl určen jakožto svatyně, kterou je možno datovat do pozdně římského období či na samý počátek období stěhování národů. V interiéru byl odkryt keltský ženský pohřeb, dále byly nalezeny dětské kosterní pozůstatky. Celková situace a charakter tohoto objektu je obtížně analyzovatelná a interpretovatelná (Droberjar 2002, 124-125).

Litoměřice 2 (Litoměřice)

Pozdně římský žárový hrob obsahoval symbolické zmenšeniny předmětů z bronzu (Droberjar 2002, 158).

Lužec nad Vltavou (Mělník)

Na části zdejšího kostrového pohřebiště byly zjištěny pozůstatky 44 pohřbů z doby stěhování národů. Několik dalších desítek dalších bylo zničeno (Kytlicová 1970/2, 291).

Na žárovém pohřebišti byl jednak zjištěn popelnicový pohřební ritus, dále volné v sloupci do země uložené pozůstatky bez popelnice a v neposlední řadě i volný rozptýl v zemi. V rámci pohřební výbavy zemřelých byly mimo jiné odkryty kovové milodary, které však byly vlivem vysokých kremačních teplot přetaveno. Pohřebiště nijak neobjasňuje etnickou příslušnost a ani nenaznačuje sociální postavení zde pohřbených jedinců (Chochol 1970/2, 389-390).

Měcholupy (Louny)

Zde nalezený hrob obsahoval ženský skelet. Zemřelá byla pravděpodobně pochována v rakvi. V souboru milodarů představuje zvláště solidus Konstantina III. významné vodítko pro dataci, dále byly nalezeny náramek, jehlice ze stříbra, almandinový závěsek. Hrob je datován do první poloviny 5. století a zde pochovaná žena byla pravděpodobně příslušnicí nobility či byla nějakým způsobem spjata s vládnoucí vrstvou (Droberjar 2002, 177-178).

Nemilkov u Mostu

Odkryty byly 4 kostrové hroby, které chronologicky spadají do první poloviny 6. století čili do etapy stěhování národů, avšak všechny byly porušeny (Benda 1960, 756).

Noutonice 2 (Praha-západ)

Torzo žárového hrobu bylo na základě dochovaných zbytků pohřební výbavy určeno jakožto pozdně římské (Droberjar 2002, 216).

Pchery 2 (Kladno)

Nález kosterních pozůstatků poukázal na hrob z období stěhování národů, a sice z rané fáze tohoto období (Droberjar 2002, 237).

Plotiště nad Labem (Hradec Králové)

Jedná se o žárové pohřebiště, na kterém je doloženo pohřbívání v časovém rozmezí od konce 2. do konce 5. století a na němž bylo odkryto 1239 jedinců (Chochol 1980/2, 335, 347).

Nicméně soubor kosterních pozůstatků zde pohřbených jedinců je velmi nesourodý a proto na základě antropologických analýz není možno vytvořit vůdčí prototyp. V rámci antropologického zkoumání lze vyčlenit dvě typové skupiny. První z nich je v podstatě gracilní typ malého vzrůstu a nejen z tohoto důvodu je teoreticky možno zvažovat především mediteranoidní nebo lapanoidní typ. Druhý typ se vyznačuje vyšší tělesnou výškou a celkově robustnější stavbou těla a tudíž je pravděpodobné uvažovat o nordidním typu či variantě typu dinárského (Chochol 1980/2, 346- 347). V obecné rovině z tohoto souboru vyplývá, že právě onen robustnější typ je typem nově příchozím. Podobné typové analogie lze prokázat v Tišicích, Lužci nad Vltavou a v Třebusicích (Chochol 1980/2, 348, 351).

Poláky, Chomutov

Zdejší hroby spadají rovněž do období stěhování národů, chronologicky byly zařazeny do časového rozpětí mezi koncem 5. a první polovinou 6. století. V jednom hrobě byla uložena žena v pokročilém věku, gracilní tělesné konstituce. Druhý pohřeb obsahoval dětské kosterní pozůstatky. Smrt dítěte nastala mezi 10-12 rokem věku (Smrž 1979, 612).

Praha-Bubeneč 3 (Praha 6)

Rozlohou malé, na artefakty velmi chudé pohřebiště z pozdní doby římské, na kterém byly odkryty kosterní pozůstatky celkem 16 jedinců (Droberjar 2002, 257).

Praha-Bubeneč/Podbaba (Praha 6)

Kostrový pohřební areál svou rozlohou patří k velkým nekropolím, na kterých bylo pohřbíváno v průběhu období stěhování národů. Pohřební výbava zde pochovaných jedinců poskytla široké spektrum nálezů, avšak na jejich základě není možno prokazatelně určit etnickou příslušnost zemřelých (Droberjar, 258-259).

Praha-Dejvice 3 (Praha 6)

Jedná se o nález jednoho pozdně římského kostrového hrobu (Droberjar 2002, 260).

Praha-Dolní Chabry 2 (Praha 8)

Zcela zničený nález kostrového hrobu dle povahy pohřební výbavy poukazuje nato, že zde byla ve 4. století pohřbena žena. Opodál byl odkryt rovněž ženský kostrový pohřeb. Oba dva hroby jsou na základě pohřební výbavy datovány do pozdní doby římské (Droberjar 2002, 260).

Praha-Kobylisy (Praha 8)

Pohřební areál z období stěhování národů, jeho starší fáze. Výzkumem byly odkryty kosterní pozůstatky 11 jedinců (Droberjar 2002, 261).

Praha - Radotín

Ve zdejší kostrovém hrobě byly odkryty a identifikovány zlaté mince císaře Arcadia z Ravenny, zlatá přezka, nádoba ze skla, závěsek (Droberjar 2002, 111).

Praha – Libeň

Ženský hrob obsahoval mimo jiné stříbrné spony a knoflíky, náramek a nákrčník taktéž ze stříbra. Pro tyto nálezy lze nalézt analogie v hrobových inventářích alamanských žen. Do Čech se ženy z tohoto etnika mohly dostat v souvislosti se sňatkovou politikou a tyto nálezy mohly být součástí jejich sňatkové výbavy, které si s sebou přinesly ze své domoviny. V úvahu připadá i možnost čilých obchodních styků, prostřednictvím nichž se tyto předměty mohly dostat do zdejšího prostoru (Droberjar 2005, 112).

Praha-Michle 2 (Praha 4)

Na této lokalitě byly nalezeny kosterní pozůstatky uložené ve dvou popelnicích z pozdně římského období (Droberjar 2002, 263).

Praha-Michle 3 (Praha 4)

Kostrové pohřebiště poskytlo několik hrobů ze starší fáze doby stěhování národů (Droberjar 2002, 263).

Praha -Radotín (Praha 5)

Na této lokalitě byly odkryty jednak předměty lokální výroby a jednak cizí komponenty původem z římského provinciálního prostředí. Na základě analýzy některých předmětů jako například bronzové spony se zvířecími hlavičkami je možno usuzovat na kontakty tzv. germánského a římského kulturního prostředí v hraničních oblastech impéria. Nález skleněného poháru rovněž dokládá i porýnskou produkci (Rybová 1988/1, 170). Germánského původu je také nákrčník s očkem hruškovitého tvaru, pocházející nejspíš z pozdního římského období, kterýžto tvar se do Čech dostává až na počátku 5. Století (Rybová 1988/1, 181).

Praha-Veleslavín (Praha 6)

Na zdejším pohřebním areálu bylo pohřbíváno v průběhu celého 5. století. Celkově bylo prozkoumáno 14 pohřbů, z nichž někteří zemřelí vykazují známky po zraněních (Droberjar 2002, 265).

Přešťovice I (Strakonice)

Na ploše tohoto na jakékoli mlodary velmi chudého žároviště bylo odkryto a prozkoumáno 450 hrobů (522 pohřbů). Pohřebiště bylo funkční ve 4. a v průběhu první poloviny 5. století. Valnou většinu tvoří pohřby v popelnicích, pouze minimální počet (10) zastupují pohřby v jamách a pohřby společné (6 jam) (Droberjar 2002, 271-272).

Řepín (Mělník)

Pozdně římský žárový hrob (Droberjar 2002, 284).

Staňkovice 1 (Louny)

Nálezy 3 kostrových hrobů nebylo možné jednoznačně časově zařadit. Lze předpokládat, že pochází buďto z období mladší doby římské nebo z pozdně římského období. Všechny pohřby disponovaly velmi chudou pohřební výbavou, přesněji řečeno pouze jeden jediný hrob obsahoval milodary, ostatní dva nikoli. (Droberjar 2002, 311).

Stehelčeves (Slaný)

V hrobu číslo 1 byl objeven mimo jiné přeslen, železný nožík a dva kusy přezek ze stříbra. Hrobová výbava byla poněkud skromná, chudá. Pohřeb je možno chronologicky zařadit do 5. století (Svoboda 1975/1, 133-135).

Pohřeb číslo 2 je dvojhrob obehnán kruhovitým příkopem a obsahující mužské a ženské pozůstatky. I zde byla nalezena sekerka, dále pozlacená spona, bronzový korál a 4 skleněné korále, hliněný džbán, hrnek, pohárkovitá nádoba, hrot kopí ze železa (Svoboda 1975/1, 135-138). Hliněný džbán je zřejmě napodobeninou provinciální výroby, jehož analogie lze doložit v Durynsku či v Halle. Pohárkovitá nádoba má rovněž prokazatelné analogie v Durynsku a v Polabí. Pozlacená spona je patrně podunajského charakteru, datovatelná na konec 5. století a bývá mylně spojována s Góty. Celkově lze hrob časově zařadit na konec 5. století a obsahoval příslušníky náležející k lidu ze středního Polabí (Svoboda 1975/1, 141, 147-148).

Oba dva hrobové nálezy svým vzhledem a charakterem poukazují na tzv. „merovejské“ hroby a samotný kruhový příkop indikuje na uložení jedince či jedinců nějakým způsobem společensky významných (Svoboda 1975/1, 138-139).

Tetín (Beroun)

Předměty nalezené v blízkosti kostela sv. Michala (především dvě spony ze železa) poukazují nato, že pochází z kostrových hrobů, které lze zařadit do počáteční etapy období stěhování národů (Droberjar 2002, 336).

Třebovle 3 (Kolín)

Odkryté kosterní pozůstatky a nalezené milodary poukazují na hrob časově spadající do rané etapy období stěhování národů (Droberjar 2002, 342).

Úherce (Louny)

Nález ženských kosterních pozůstatků společně s bohatou pohřební výbavou svědčí o tom, že zde byla v první polovině 5. století pochována příslušnice tzv. nobility. Pohřební výbava se skládala mimo jiné z pozlacených spon, závěsků ze zlata, přezek ze stříbra, korálů z jantaru a ze skla (Droberjar 2002, 348).

Velké Žernoseky (Litoměřice)

Pozdně římský kostrový hrob obsahující pouze několik (3) hroty šípů (Droberjar 2002, 363).

Vinařice (Kladno)

Kostrové pohřebiště z 5. století, počáteční fáze doby stěhování národů (Droberjar 2002, 365).

6. Počátky doby stěhování národů na Moravě.

Výzkum doby stěhování národů je spjatý s celou řadou problémů, které je třeba vyřešit. Především je to ona potřeba nadefinovat, jakým způsobem navzájem souvisí situace pozdního římského císařství s pozdějším vývojem a jakou úlohu hrají etnické celky období pozdně římského právě při vytváření tohoto budoucího vývojového trendu (Tejral 1976, 3).

Teorie o členění doby stěhování národů z 30. let 20. století na artefaktuálním základě se postupem času ukázaly být liché a nebyly schopny obstát. Jedná se o dvoufázové členění tohoto období na časnou vývojovou fázi s hmotnými nálezy, pro které jsou typické prvky jihovýchodní a pontické a na mladší fázi s převládajícím labsko-germánským charakterem připisovaným Langobardům. Ačkoli tyto teorie v průběhu času ztratily na svém významu, hypotéza o osídlení moravského území 5. století Langobardy zůstávala i nadále přijímána (Tejral 1973/2, 301).

Zvláště v rámci hmotné kultury v rané fázi období stěhování národů nesmí být opomenuty ani patrné nomádské rysy a silné vazby na dolnorakouský prostor, což pravděpodobně souvisí s určitým stupněm otevřenosti – průchodnosti - moravského prostředí (Tejral 1973/2, 302). Na nomádský charakter poukazují některé druhy zbraní, jako jsou jednosečné mečiky a železné šipky, dále nomádská zrcátka. Zvyk ukládat tento předmět (tj. nomádská zrcátka) do hrobu k zemřelým je svým původem sice východní a je charakteristický pro kočovné obyvatelstvo, avšak je asimilován i v Podunají (Tejral 1973/2, 307-308).

Ohniskem aktivit se stává střední a jihozápadní Morava čili okolí Brna a Dyjskosvratecký úval s vazbami na severní dolnorakouskou oblast (Tejral 1973/2, 303). Stejně jako ve většině ostatních částí Evropy i na Moravu doléhá nátlak ze strany hunského kmenového svazu a to z východního směru do západních oblastí Evropy, zatímco v okrajových částech Moravy přežívá obyvatelstvo domácího původu ještě v 5. století (např. Buchlovice, Drslavice, Zlechov aj.). Současně se rovněž prosazuje nová společenská vrstva, v jejíž rukou se soustředí moc (Tejral 1976, 6, 8).

Počáteční fáze doby stěhování národů je spojena s odchodem části původního obyvatelstva směrem na západ, což je zapříčiněno postupujícím hunským nátlakem z východu. V tom samém období přichází do moravského prostoru nové skupiny

obyvatelstva, což se projevuje v hmotném nálezovém inventáři, pro jehož některé rysy lze nalézt analogie u východogermánských kmenů z Podunají (Droberjar 2005, 88-90).

Jednotlivá etnika či kmeny, popřípadě národy přicházející na Moravu není možné jednoznačně identifikovat. S největší pravděpodobností zde dochází k vzájemnému mísení prvků hmotné kultury. Písemné prameny mohou být nápomocny při řešení této otázky, avšak ani ty nelze brát jako definitivní. Dle veškerých dostupných písemných svědectví žili na Moravě pravděpodobně východogermánská etnika, nejspíše Gótové a Herulové. Avšak hrobové inventáře poukazují na hunské obyvatelstvo či Alany. Každopádně je jisté, že zdejší situace nebyla jednoznačná (Droberjar 2005, 90).

6.1. Situace na moravských pohřebištích v období stěhování národů.

Obecným trendem v pozdním období římského císařství je pohřbívání těl západním směrem s možnými variantami uložení ve směru SZ-JZ, popřípadě ZSZ-VJV a ojediněle poté směr S-J (Tejral 1976, 11).

Morava v časovém rozmezí od konce 4. století až do 20. let 5. století zažívá populační změny zapříčiněné etnickými přesuny, které jsou identifikovatelné na základě analýzy pohřebního ritu. Období se vyznačuje doznívajícím žárovým pohřbíváním, které se ojediněle vyskytuje na svěbských pohřebištích (Droberjar 2005, 88-89).

V některých kostrových hrobech se na antropologickém materiálu objevují mongoloidní znaky, přičemž nelze vyloučit ani přítomnost východních nomádských etnik (Tejral 1976, 7). Nicméně na základě písemných pramenů lze na sever od řeky Dunaj vážněji uvažovat pouze o Rugirech, Skirech a později též o Herulech (Tejral 1976, 100).

6.2. Pohřební výbava obecně.

Pohřební výbava až na některé výjimky rovněž neodpovídá na otázku etnického původu pohřbených a tudíž je tedy nemožné její jednotlivé složky spojovat s některým germánským etnikem. Pro ženské hroby jsou typické především zlaté náušnicové závěsky, náhrdelníky, skleněné, kamenné a jiné perly. Pro tento typ výbavy lze nalézt analogie ve středozevní a východní kulturní oblasti, objevuje se však i u východogermánských etnik v dunajském prostoru (Tejral 1976, 12).

Mužské hroby jsou poměrně chudé na nálezy zbraní a výstroje, což je typický atribut válečníků. Víceméně pouze hroby ve Velaticích a Šaraticích obsahovaly meče, u

kterých je prokazatelný jezdecko-nomádský původ, avšak ani v tomto případě není možné určit etnickou příslušnost pohřbených (Tejral 1976, 14-15).

6.3. Deformace lebek.

Deformace mozkovny je jednou z vůbec nejrozšířenějších praktik objevující se téměř po celém světě v různých časových obdobích, což může do jisté míry podporovat hypotézu o jednotném způsobu myšlení v rámci lidského rodu (Fetter, 1967, 574).

Z hlediska četnosti nálezů deformovaných lebek literatura často vyčleňuje dvě geografické oblasti – východní a západní. Východní oblast či východní skupinu nálezů lze lokalizovat v oblasti rozkládající se od Černého moře ke Karpatské kotlině. Na tomto území se objevují mužské i ženské deformované lebky (Hakenbeck 2009, 69).

Ve druhé – západní oblasti – čili na území nacházejícím se západně od Karpatské kotliny došlo k nálezům na Moravě, v Dolním Rakousku, Bavorsku, v Čechách, v Německu a na území Francie, přičemž je možno uvést ještě ojedinělé případy z Apeninského poloostrova ze Slovinska. Jak již bylo řečeno, v této skupině se zvyk deformování lebek vztahoval víceméně na osoby ženského pohlaví - alespoň nálezy tomu nasvědčují (Hakenbeck 2009, 72).

Valnou část nálezů uměle deformovaných lebek pocházejících z evropského kontinentu je možno chronologicky datovat do období stěhování národů. Jaké však byly důvody, které vedly tehdejší lid k takovému zásahu do přirozeného fyzického vzhledu jedince (většinou dítěte), nejsou jasné. Lze usuzovat na projevy náboženského či sociálního charakteru, snaha odlišit určitou sortu jedinců od ostatních (Fetter 1967, 574).

Existují nicméně kosterní pozůstatky jedinců s takto deformovanou lebkou pocházející z pozdně římského období. Avšak veškeré dosud známé nálezy vyskytující se západně od Karpatské kotliny se týkají výlučně kosterních pozůstatků dospělých žen. Je nasnadě otázka, zda deformace lebek u žen nesloužila rovněž k jejich vymezení uvnitř dané sociální struktury či zda tento způsob tělesné deformace byl praktikován u všech žen žijících v dané společnosti (Hakenbeck 2009, 66).

Tradice umělých lebečních deformací na Moravě podporuje hypotézu o přítomnosti kočovného obyvatelstva z východních oblastí. Deformace lebek se běžně objevuje na konci 4. a 5. století v podunajské oblasti (u Hunů, Sarmatů i Gótů) a analogiemi po celé Evropě (Tejral 1973/2, 307). Ačkoliv zvyk umělých deformací

mozkovny patrně pochází z východu, mimo jiné od mongolského etnika, je třeba mít na paměti, že se neobjevuje pouze a výhradně v tomto kulturním okruhu. V průběhu 2. století ho přebírají Sarmati, pro 3. a 4. století je doložen u Hunů a od nich se šíří dále na západ. Na počátku 5. století se tradice umělých lebečních deformací prosazuje u tzv. Germánů, dále u langobardského etnika, Gepidů a nakonec v 5. a v 6. století i u Burgundů (Vlček 1969/2, 16).

V moravském prostoru byly nalezeny uměle deformované lebky například v Ivanovicích, Drslavicích, Šlapanicích, Polkovicích, Rakšicích atd.

6.4. Abecední seznam moravských pohřebních areálů a jednotlivých hrobových uložení.

Následující abecedně uspořádaný seznam je vypracován na základě dostupných informací týkající se dané problematiky ve sledovaném stupni D1. U uvedených lokalit je uvedena pouze ta část hrobové výbavy, která by nějakým způsobem mohla podat výpověď o etnické příslušnosti na jednotlivých lokalitách uložených jedinců či mohla přispět k objasnění otázky etnické skladby obyvatelstva.

Blučina

Knížecí hrob z období stěhování národů obsahoval kostru muže uloženého ve směru Z-V. Typ uložení naznačuje pohřební praktiky jiné populace nežli slovanské. Z 5. století jsou podobná uložení známa ze středního Německa (Tihelka 1963/2, 484).

Nalezený meč typu spatha byl podroben analýze a rozbor jeho jednotlivých částí napovídá patrně o tzv. alamanském typu, který přichází na západ společně s Heruly čili sousedy Alamanů (Tihelka 1963/2, 488).

Poměrně velká chalcedonitová perla umístěna na pochvě meče pochází dle některých názorů z jihoruské oblasti a je spjata s bojovníky íránského původu. Na evropském kontinentě se takové perly objevují v souvislosti s Huny v 5. století (Tihelka 1963/2, 487-488).

Původem z východních oblastí se zdají být rovněž šipky a luky, které jsou spjaty jednak s Avary a jednak s Huny (Tihelka 1963/2, 488).

Samotná existence jezdeckého sedla v hrobě odkazuje na nomádský pohřební ritus. V případě hrobu z Blučiny se jedná o výjimečnou situaci, kdy bylo do tzv. germánského hrobu uloženo jak sedlo tak hunský luk (Tihelka 1963/2, 489).

Spona ze samostřílu vychází údajně z pozdně římských tradic, avšak její změny v duchu germánských výrobních tradic poukazují na ostrogótský nebo langobardský styl (Tihelka 1963/2, 492).

Závěrem lze konstatovat, že u většiny nálezového inventáře (obr. č.3) se dají doložit analogie na téměř celém území Evropy, což zapříčinil jednak velmi rozvinutý takřka mezinárodní obchod a jednak migrující vlny obyvatelstva, stejně tak jako přebírání výrobních technik a jejich obměňování v rámci dané populační skupiny. Otázka tzv. kmenové příslušnosti pohřbeného zůstává i přes bohatost pohřební výbavy nezodpovězena. Některé nalezené artefakty poukazují na východní oblast. Je to především sedlo a luk vypovídající o nomádkém původu zemřelého. V opozici k tomuto tvrzení stojí meč, tzv. spatha, který je svým vzhledem pravděpodobně ze západní kulturní oblasti (Tihelka 1963/2, 494).

Ačkoli etnická příslušnost zemřelého není jasná, jisté je, že zde byla pohřbena osoba společensky významná (Tihelka 1963/2, 494).

Borkovany – Těšany 2

V sídelním areálu z doby římské byly rovněž nalezeny kostrové hroby z období stěhování národů (Droberjar 2002, 24).

Borotice (Znojmo)

Na zdejším pohřebišti bylo identifikováno celkově 35 kostrových uložení, které jsou datovatelné do časné etapy období stěhování národů. Co se týče etnické identity zde uložených jedinců, je možné pouze konstatovat, že se jedná o hroby označované jakožto germánské (Droberjar 2002, 25).

Brno, Masarykova ul. (Brno-město)

Kostrový hrob na základě nálezů spony datován do 5. století (Droberjar 2002, 26).

Brno-Brněnské Ivanovice (Brno-město)

Odkryty rovněž kostrové hroby, které byly na základě analýzy keramického materiálu zařazeny do pozdní etapy doby římské (Droberjar 2002, 26).

Břeclav-Libivá (Břeclav)

Na této lokalitě byla odkryta a následně zkoumána část pohřebiště, které spadá do rané fáze období stěhování národů (Droberjar 2002, 34).

Dolní Němčí (Uherské Hradiště)

Žárové hroby z pozdní doby římské neobsahovaly takřka žádnou pohřební výbavu, kromě střepů patrně z popelnic, nůž ze železa a korálek ze skla (Droberjar 2002, 58).

Drslavice 2 (Uherské Hradiště)

Kostrový ženský hrob, který je datován do první poloviny 5. století, obsahoval nože ze železa, náušnice, jejichž analogie jsou doložitelné pro nomádkou kulturní oblast v období existence Attilovy říše. Mozkovna byla uměle deformována (Droberjar 2002, 61).

Hrubčice (Prostějov)

Na lokalitě byly odkryty žárové popelnicové hroby spadající do pozdně římského období (Droberjar 2002, 90).

Charváty (Olomouc)

Zde nalezený hrob obsahoval ženské kosterní pozůstatky a torzo pohřební výbavy – nákrčník ze zlata a pohár ze skla, což samo o sobě napovídá, že zde byla na počátku 5. století pohřbena příslušnice nobility (Droberjar 2002, 98).

Kostelec na Hané (Prostějov)

Pohřební areál časově spadající do mladšího až pozdně římského období poskytl celkem 442 hrobových uložení, mezi nimiž nechybí ani pohřby dětí, bojovníků (Droberjar 2002, 134-136).

Olomouc - Neředín 2 (Olomouc)

Nedaleko sídliště Olomouc - Neředín 1 byly odkryty kosterní pozůstatky, které jsou datovány do pozdně římského období, konkrétně na konec 4. století (Droberjar 2002, 224).

Pohořelice (Břeclav)

Na zdejším pohřebišti byly mimo jiné taktéž odkryty pozdně římské jámové hroby a hroby z období stěhování národů. Do sledovaného horizontu D1 lze zařadit celkem 18 hrobových uložení (Droberjar 2002, 248-249).

Stěbořice (Opava)

Pozdně římský popelnicový hrob obsahoval mimo jiné hrot kopí, meč, dvě ostruhy, dva nože vyrobené ze železa. Tyto jednotlivé komponenty pohřební výbavy zde uloženého jedince naznačují, že se jedná o hrob bojovníka (Droberjar 2002, 312).

Slížany

Ve zdejší cihelně byl odkryt kostrový hrob, který obsahoval mimo jiné torzo kožené kabelky s bronzovou přezkou a železným jazýčkem, sponu, nůž ze železa, železnou ocílku, železné šídlo, dva úštěpy z rohovce (Trnáčková 1961/2, 442).

Způsob uložení jedince odpovídá 2. století, ale současně se objevuje i ve 4. století. Chronologické určení hrobové výbavy je nejednotné. Ve 30. letech 20. století byl hrob připsán římskému vojákovi, a sice na základě určení typu přezky, tzv. Schnallenfibel. V případě ocílky se jedná o sarmatský typ. Ve 40. letech minulého století bylo na základě keramické analýzy uvažováno o slovanském původu keramického materiálu, ačkoli hrob je germánský a spadá do 6. století (Trnáčková 1961/2, 442-443). Slovanský původ keramiky ve Slížanech nebyl prokázán (Trnáčková 1961/2, 448).

Bronzová spona s klínovitou nožkou pocházející z 3. století s ohniskem výskytu ve století následujícím má prokazatelné analogie na pohřebištích v Kostelci na Hané a Křenovicích (Kojetín). Původně byla pravděpodobně uložena v kožené kabelce. Způsob uložení by poté odpovídal způsobu pohřbívání v období stěhování národů (Trnáčková 1961/2, 443).

Přezka byla původně připsána Avarům, avšak nošena už v 1. století. Dle dalších rozborů byly nalezeny její podobné analogie v Německu, což patrně svědčí o jejím porýnském původu, ale na druhé straně existují i její obdoby v Podunají (Trňáčková 1961/2, 444).

Rovněž i zde není možno prokázat etnickou příslušnost pohřbeného.

Strachotín (Břeclav)

Pohřebiště nacházející se na levém břehu řeky Dyje obsahuje 21 hrobů z období stěhování národů. 285 Hroby řídce rozmístěné či ve skupinách indikují chronologické zařazení do staršího stupně do doby stěhování národů. Povětšinou se jedná o hrobové jámy oválného nebo obdélníkového tvaru a v celkově 10 pohřebních jamách byly odkryty stopy dřevěného obložení. Těla byla nalezena v natažené poloze na zádech, hlavou směřující víceméně na západ a orientována ve směru JZ-SV. Většina z hrobů byla vyloupena, o čemž svědčí černý zásyp a celkový rozptýl kosterních pozůstatků (Čižmár - Geislerová - Rakovský 1985/2, 293-296).

Prostřednictvím analýzy některých komponentů pohřebního inventáře byly učiněny následující závěry. Zlaté šperky z hrobů číslo 80 a 156 mají svůj původ v antické řemeslné výrobě rozvíjející se od helénské období. V obecné rovině jsou jejich analogie doložitelné v Přebornomoří. Lunicový závěsek pochází patrně z dílny skirského knížecího prostředí, jehož analogické tvary je možno nalézt též ve východogermánském kulturním okruhu (například u Gepidů ve 2. polovině 5. století). Ve východogótském prostředí v Itálii se poté objevují tvary analogické ke zdejším prstenům a závěskům (Čižmár – Geislerová - Rakovský 1985/2, 296-298).

Mince z hrobu číslo 156 byly s největší pravděpodobností raženy v časovém rozpětí mezi léty 414-450 a do moravského prostoru se dostaly v souvislosti s poplatky odváděnými Hunům (Čižmár - Geislerová - Rakovský 1985/2, 296-298).

Nálezy korálů typu millefiori z hrobu číslo 89 je typickou součástí pohřební výbavy ženských hrobů v Podunají z 5. století. V podstatě se ať skleněné či jantarové korále vyskytují v hrobech jako typický pohřební artikl v Podunají (Čižmár - Geislerová - Rakovský 1985/2, 296-298).

Na základě shodných analogií byla časově zařazena stříbrná nákončí (hrob číslo 79), a sice do 2. poloviny 5. století. Obdobné tvary se rovněž objevují v Dolním Rakousku (Čižmár – Geislerová - Rakovský 1985/2, 296-298).

Zlatá objímka z hrobového uložení číslo 80 se objevuje v rozmezí od pozdní doby římské do 7. století a je doložitelná v prostoru západní Evropy (Čižmár – Geislerová - Rakovský 1985/2, 296-298).

Korále poukazují na možnost ženského oděvu opatřeného dlouhými závěsy. Tento typ kroje je častý zejména v merovejském prostředí či v langobardském. Avšak spíše než na existenci langobardského etnika na našem území lze usuzovat na pronikání merovejského vlivu z Podunají. Úprava a bohatství některých strachotínských hrobů naznačují, že zde byli uloženi i příslušníci barbarské nobility a to v centrální části tohoto komplexu. Etnickou příslušnost pohřbených nelze jednoznačně určit, nicméně v rámci písemných pramenů je možno předpokládat, že se jedná o Heruly (Čižmár – Geislerová - Rakovský 1985/2, 298-299).

Šaratice

Žárové popelnicové pohřebiště s nepravidelným uložením patří do okruhu polabských pohřebišť (Trňáčková 1960/2, 582-584). Hrobový inventář obsahoval mimo jiné spony, přezky z oděvů, zlomky železných nožů, hrot oštěpu, zlomky drátků, úlomky předmětů z železa, dva korálky a kousky pryskyřice, jejichž analogie je možno doložit například v Meklenbursku či v Přešťovicích (Trňáčková 1960/2, 583-584). Na základě typové analýzy a shodných analogií jsou spony, přezky a hrot oštěpu datovatelné do 4. století (Trňáčková 1960/2, 586-588).

Keramický inventář obsahoval několik typů keramiky. Keramika mísovitých tvarů s výdutí vysoko posazenou poukazuje na pravděpodobné vlivy slezkopolské. Saské analogie jsou prokazatelné u mísovitých keramických tvarů typu terina. Dalším typem je keramika vázovitých tvarů (Trňáčková 1960/2, 596). Objevuje se zde i keramika robená na kruhu, která je doložitelná na severu a východě od římské hranice, tzn. v prostorovém rozpětí od porýnské oblasti až po Ukrajinu a to na konci 3. a ve 4. století. Tato keramika je jednotná pouze co do základního technického zpracování, avšak co do forem a úprav nikoli. Rovněž množství variant se liší dle jednotlivých regionů (Trňáčková 1960/2, 603).

Na základě analýzy hmotné kultury je nemožné zařadit zdejší pohřbené jedince k jakémukoli etnickému okruhu (Trňáčková 1960/2, 605).

Velatice

Kostrové pohřebiště ve Velaticích je chronologicky zařazeno do 5. století, čemuž nasvědčuje způsob deformace lebek pohřbených jedinců. Takovéto provedení deformace vykazuje silné vlivy východní. Dle J. Wenera se jedná o pohřebiště lagobardské, ačkoli keramika typicky langobardská chybí (Trňáčková 1961/2, 444-445).

Pohřební výbava se mimo jiné skládala z části ocílky, železného skramaxu a kostěného hřebene (Trňáčková 1961/2, 444-445).

Velké Němčice

Pohřebiště ve Velkých Němčicích se nachází v prostoru Dyjskosvrateckého úvalu, 25 km od Brna v jižním směru (Peškař 1983/1, 175).

Odchylky ve způsobu pohřbívání poukazují na fakt, že zde byli pochováni příslušníci různých etnik, čemuž nasvědčuje i různorodost znaků hmotné kultury. Avšak hypotéza o východogermánském původu zde pohřbených jedinců byla odmítnuta (Peškař 1983/1, 207-208, 216).

Keramický materiál byl datován do roku cca 400 a jeho analýza prokázala vazby k severní oblasti Přebornomoří, jižní Ukrajině, istro-pontské oblasti, Karpatské kotlině až ke střednímu Podunají. Materiál rovněž vykazoval silné znaky výrobců sarmatské, germánské či geto-dácké etnické příslušnosti, obecně řečeno obyvatel přicházejících z jihovýchodní Evropy. V podstatě se jedná o keramiku na kruhu točenou, technicky vyspělou pocházející z počátku epochy stěhování národů s analogiemi v Rumunsku a Maďarsku, východním a Dolním Rakousku, jihozápadním Slovensku a jižní Moravě (Peškař 1983/1, 207).

Vrbátky (Prostějov)

Nález třech torzovitě zachovaných žárových hrobů, z nichž se dochovaly pouze popelnice a jedna spona (Droberjar 2002, 369).

Zlechov, Uherské Hradiště

Ve zdejších hrobech byly nalezeny kosterní pozůstatky 4 jedinců, avšak pohřby byly bez jakékoli výbavy. Radiokarbonové datování určilo jejich stáří do 10. století a uvedlo je do souvislosti se slovanským etnikem. Nicméně vyvstala otázka, zda tento pohřební areál nějakým způsobem nesouvisí s nedaleko se nacházejícím sídelním

areálem z období pozdně římského, v rámci něhož byly identifikovány první stopy poukazující na přítomnost slovanského etnika (Havlíček – Pavelčík – Snášil 1979, 309-310).

Znojemska

V oblasti Znojemska, konkrétně na lokalitách Lechovice a Oblekovice, byly zjištěny víceméně pouze náhodné hroby, které byly datovány na základě keramického materiálu do 2. poloviny 6. století, jehož analogické tvary jsou doložitelné v Panonii a v Dolním Rakousku. Tento druh keramiky je možno uvést do spojitosti s Langobardy či ji alespoň dát do souvztažnosti s dějinnými událostmi týkajícími se tohoto etnického celku, v první řadě pak s jejich migračními pohyby v panonské oblasti (Peškař 1968, 202-208).

Taktéž pro hroty kopí, které tyto hroby vydaly, mají své analogie v alamanském a franském kulturním okruhu (Peškař 1968, 203).

Znojmo-Hradiště 1 (Znojmo)

Pozdně římské popelnicové žárové hroby (Droberjar 2002, 386).

6.5. Situace na moravských sídelních lokalitách ve sledovaném období.

Toto období se jeví jakožto nejasné, ačkoli existují nálezově bohaté soubory zachycené především na sídlištích ve Velkých Němčicích, Hulíně a v Lovčičkách, která lze chronologicky zařadit do časné fáze doby stěhování národů. Dále je také možno vzít v úvahu sídlištně z pozdní fáze doby římské a to především sídliště ve Zlechově a hradisko Staré Zámky u Líšně (Salač ed. 2008).

6.5.1. Abecední seznam moravských sídelních lokalit.

Následující seznam opět vychází z dostupných informací týkající se dané problematiky a snaží se poskytnout přehled o moravských sídlištních situacích spadajících do sledovaného období.

Bořitov (Blansko)

Sídelní areál datován na přelom 4. a 5. století. Dle keramického inventáře je možno zařadit do sledovaného stupně D1 (Droberjar 2002, 21).

Brno - Obřany (Brno-město)

V rámci sídelní lokality Hradisko bylo prokázáno osídlení přelomu doby římské a počátků období stěhování národů. Na této ploše byl rovněž odkryt dětský hrob (Droberjar 2002, 29).

Buchlovice (Uherské Hradiště)

Zdejší sídelní areál chronologicky spadá do sledovaného stupně D1 čili na přelom 4. a 5. století (Droberjar 2002, 37).

Drslavice 1 (Uherské Hradiště)

Nálezy pecí a dalšího objektu ze stupně D1, které byly datovány na základě výplní a keramického materiálu zde nalezeném (Droberjar 2002, 60).

Drysice (Vyškov)

Na lokalitě byly odkryty dva sídelní objekty z období stěhování národů, konkrétně z 5. století. Nejspíše se jedná pouze o součást většího sídelního areálu (Droberjar 2002, 61).

Jiříkovice (Brno-venkov)

Sídelní areál, na jehož ploše bylo výzkumem zjištěno několik (5) pecí spadajících do období pozdně římského (Droberjar 2002, 113).

Kostelec na Hané 2

Sídliště pocházející z mladší, popřípadě pozdní doby římské (Droberjar 2002, 136).

Kravaře-Kouty (Opava)

Pravděpodobně součást většího sídelního areálu byla na základě keramického inventáře chronologicky zařazena do pozdního římského období (Droberjar 2002, 141).

Lanžhot (Břeclav)

Nález jediného obytného objektu – zahloubené chaty byl na základě keramického materiálu zde nalezeného datován do sledovaného horizontu čili na přelom 4. a 5. století (Droberjar 2002, 150-151).

Lovčičky u Vyškova

Záchranný výzkum prováděný v roce 1959 pod vedením Archeologického ústavu ČSAV prokázal existenci sídliště s větěrovskou keramikou. V rámci tohoto výzkumu byl rovněž zachycen sídlištní objekt, a sice do žluté spraše zahloubená chata o rozměrech 462 × 345 cm, disponující třemi kůly po obvodu kratších stěn (Ondráček - Tejral 1962, 363- 368).

Na základě analýzy keramického materiálu, který tento objekt mimo jiné obsahoval, lze chatu chronologicky zařadit na sklonek 4. či počátek 5. století (Ondráček - Tejral 1962, 363-368).

Mikulčice 1 (Hodonín)

Sídelní lokalita poskytla nálezy objektů – chat - spadajících do doby římské a to jak do období staršího, mladšího i pozdního římského. Jedna z chat rovněž přináleží k přechodnému horizontu D1 (Droberjar 2002, 180).

Mikulčice 2

Lokalita poskytla nálezový inventář jak z období římského, tak z doby stěhování národů (Droberjar 2002, 180-181).

Mušov (Břeclav)

Tato lokalita poskytla památky nejen ze staršího římského období, ale jednak sídelní areály germánského původu a z doby stěhování národů a jednak hroby ze stejné etapy (Droberjar 2002, 188).

Mušov 9 (Břeclav)

V tomto areálu byly zjištěny obytné prostory – chaty – ze sledovaného období, tj. z konce 4. a průběhu první poloviny 5. století (Droberjar 2002, 202).

Olomouc - Neředín 1 (Olomouc)

Na tomto areálu probíhaly sídelní aktivity již ve 2. století. Nálezový inventář taktéž poukazuje na existenci tohoto sídliště i ve sledovaném stupni D1 a rovněž v rané fázi stěhování národů (Droberjar, 224).

Opava - Palhanec (Opava)

Sídelní lokalita časově spadá do období 4. a 5. století. Výzkumem byly zachyceny obytné a výrobní objekty (chata, pece) (Droberjar 2002, 226).

Staré Zámky u Líšně

Toto přirozeně chráněné výšinné sídliště, zkoumané mezi léty 1953-1959, poskytlo cca 800 střepů, které jsou chronologicky zařaditelné do období pozdní doby římské a počátku doby stěhování národů. Keramické střepy jsou ukázkou dokonalé hrnčířské práce, která dokládá nově vzniklou situaci na počátku doby stěhování národů. Kromě keramických střepů byly získány římské spony (Staňa 1970, 536-554).

Osídlení této lokality následně pokračuje i v první polovině 5. století a disponuje nálezy, které mají analogie jak v barbarských provinciích, tak na moravskoslovenských pohřebištích pozdní doby římské (Staňa 1970, 536-554).

Z důvodu víceméně chybějících písemných svědectví je identifikace etnické příslušnosti skupin přicházejících do této oblasti na základě nálezového inventáře nemožná (Staňa 1970, 536-554).

Sídliště zaniká pravděpodobně v souvislosti s langobardským tažením k Dunaji (Staňa 1970, 554).

Vlčnov - Dolní Němčí (Uherské Hradiště)

Sídlištní lokalita z římského období, na jehož ploše jsou prokazatelné známky osídlení již na konci 2. století. Jeho existence je taktéž doložena i v období pozdně římském (Droberjar 2002, 368-369).

Zlechov, Uherské Hradiště

Na sídlištním areálu bylo prozkoumáno 342 objektů. Celkově 16 prozkoumaných staveb obytných jsou různého stavebního charakteru. Konkrétně se zde

nachází 2 zemnice, 5 typově podobných objektů vystavěných pomocí srubové techniky, a naposledy je tu 7 objektů obdélníkového tvaru, s podlahou mírně zapuštěnou. Svým typem různé konstrukce mohou do určitého stupně vypovídat o rozmanité etnické skladbě na této sídelní lokalitě či na složité situaci v tomto období všeobecně (Hrubý 1967, 644, 653).

Nalezený keramický materiál rovněž podporuje hypotézu o složitosti etnické struktury tohoto období nejen na tomto sídelním areálu, což naznačují vlivy projevující se na tomto materiálu (Hrubý 1967, 654).

7. Pojem „kultura“, „archeologická kultura“.

Pojem „kultura“ či „archeologická kultura“ a jeho vymezení v rámci etnologie a prehistorie se objevuje již ve druhé polovině 19. století a je spjat s osobností E. B. Tylora. Avšak klíčovým se tento pojem stává až ve století následujícím. Nejčastěji se lze setkat s časoprostorovou koncepcí pojmu kultura, avšak termín jakožto takový přesahuje toto pojetí a limitaci kultury na daný prostor s určitým typem artefaktů (Vašíček 2006, 57).

V. G. Childe (1966, 17-18) ve své knize „Na prahu dějin“ předpokládá, že dané kultuře musí mít svou společenskou skupinu dodržující konvence a určité tradice, přičemž významnou roli taktéž sehrává jazyk čili řeč, který se podílí na transferu výše zmíněné společenské tradice a lze tudíž předpokládat odlišnou jazykovou situaci v různých kulturách, ačkoli ne vždy tomu tak musí být.

Taktéž Childe (1966, 18) mnohem více poukazuje na časoprostorové vymezení dané kultury, i když ani to nelze chápat jednoznačně a definitivně. Hmotnou kulturu poté chápe jakožto produkt asimilace lidského druhu na dané životní prostředí a podmínky.

Materiální kultura čili hmotná kultura rovněž zásadním způsobem vypovídá o pohybu jejích nositelů a o etnických skupinách. Nové výrobní postupy, nové prvky a podobné obvykle mohou poukazovat na příchod nové populace, ačkoli nesmí být opomenuta ani samotná existence vnitřních variabilit v rámci jedné a té samé kultury, která nesouvisí s příchodem nového obyvatelstva (Zvelebil 1996, 152).

S. Jones (1997, 33) se ve své publikaci „The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present“ snaží objasnit proces tzv. romanizace, který proběhl v rámci přechodu z jedné dějinné etapy do druhé, přesněji řečeno na přechodu mezi pozdní dobou železnou a vznikem stejně tak jako následným rozkvětem Římské říše. Ačkoli se jedná o jiné časové rozmezí, než to, na které je soustředěna tato práce, některé aspekty tohoto procesu jsou i nadále směrodatné a je třeba je připomenout.

Během tohoto procesu je nutné počítat se vzájemným kontaktem vůči sobě navzájem odlišných skupin obyvatelstva žijících v rámci Římského impéria, který většinou vyústí v určitý druh kulturního procesu či kulturní změny, v rámci níž dochází k přijetí nového způsobu života, politických, hospodářských nebo ekonomických

struktur, nových zvyků a obyčejů, mnohde je doložitelná i změna jazykové situace aj. Romanizace se dále projevuje i v oblasti hmotné kultury. Zde se jedná především o přejímání nových výrobních technologií a o asimilaci nových prvků do stávající hmotné kultury. Ve valné většině případů jde přijetí římské kultury a dalších výše zmíněných aspektů života ruku v ruce s adopcí římské identity. Nicméně proces romanizace nepůsobí jednosměrně a proto je možné setkat se s novými podněty svým původem provincionálními taktéž v materiální kultuře Římanů (Jones 1997, 33).

V současné době existuje několik set definic pojmů „kultura“ a „archeologická kultura“. Některé z nich jsou ve světle nových výzkumů a poznatků již zastaralé, zatímco jiné jsou podrobeny přísné kritice (např. Květina 2010/4).

Časoprostorové vymezení archeologických kultur podrobil kritice L. Binford, který upozornil na nepřesnost takového vymezení a na celou řadu variabilit uvnitř něho, stejně tak jako odmítl limitaci etnické příslušnosti na danou archeologickou kulturu. Naopak C. Renfrew se postavil na stranu této časoprostorové koncepce archeologických kultur (Květina 2010/4, 653).

Jiné vysvětlení pojmu „archeologická kultura“ podává M. Zvelebil. Podle něho se archeologická kultura skládá z mnoha jevů a je částečně výsledkem celé řady působících faktorů. Archeologické kultury nejsou ukazateli, na jejichž základě lze přiřadit jejím nositelům danou etnickou příslušnost. Dle názoru M. Zvelebila by nejlepším řešením bylo nahlížet na archeologické kultury jako na bezvýznamné jednotky nebo celky, které byly vytvořeny pro účely analýzy (Zvelebil 1997, 152-153).

Po dlouhou dobu tedy platil model identifikace archeologické kultury s danou etnickou skupinou. Během posledních desetiletí však byl tento koncept přehodnocen, zrevidován a v řadě ohledů podroben přísné kritice. Kritika a následné diskuze se dotýkaly především těchto následujících okruhů (např. Jones 1997).

V prvé řadě došlo na kritiku výše zmíněné teorie identifikace dané archeologické kultury s danou etnickou skupinou či s daným etnikem. Jedním z hlavních argumentů popírajících tento koncept je otázka nedostatečné reprezentativnosti nálezů v rámci určité archeologické kultury, což souvisí i s otázkou týkající se výpovědní hodnoty artefaktů a toho, jak dostatečně vůbec může soubor artefaktů vypovídat o mentalitě nositelů určité kultury, popřípadě, zda jsou tyto soubory schopny odpovědět na otázku jich samotných v prostoru a v čase (Jones 1997, 106-107).

Dalším velmi diskutabilním tématem je vůbec samotná existence archeologických kultur a jejich zpochybnění v rámci archeologické praxe. Nakonec byla také zpochybněna i samotná existence etnických skupin jakožto neměnných a stálých entit. Etnické skupiny jsou totiž velmi dynamickými jednotkami, které se mění jak v čase, tak v prostoru, stejně tak jako se mění hranice mezi jednotlivými etnickými skupinami a stupeň intenzity vnímání vlastní etnické identity (Jones 1997, 109 – 110).

Jednotlivé archeologické kultury se tedy neshodují s jednotlivými etniky mimo jiné i proto, že prostorová odlišnost archeologického materiálu je výsledkem celé řady faktorů a skrytých distribučních vzorců (Zvelebil 1996, 152).

K obdobnému názoru dospívá i D. Clarke, který archeologické kultury považuje za konstrukt vytvořený za účelem archeologické klasifikace, konstrukt, který se neshoduje s jinými klasifikačními jednotkami lingvistickými, politickými či etnickými (Collis 1996, 173).

8. Problematika pojmu etnicita a jejího vztahu k ostatním oborům.

Pojem „eticita“ je tradičně chápán jakožto víceméně subjektivní kategorie. Samotný význam a použití tohoto pojmu poukazuje spíše na jednotky větší, než jsou kupříkladu kmeny, národy a podobně (Květina 2010/4, 641-643).

Z lingvistického úhlu pohledu slovo „etnikum“ označuje skupinu jedinců, která disponuje určitými společnými znaky, jako například jazyk, rasa, kultura, společná historie apod., a která je vymezena určitým územím, na němž společně žijí. Etymologicky je výraz „etnikum“ odvozen z řeckého „ethnos“, které jednak odkazuje na rasu či národ, ale dále také na příslušnost kmenovou, profesní, náboženskou a jinou (např. Květina 2010/4, 643).

Dané etnikum poté disponuje svou etnicitou, která je rozdílná od etnicity ostatních jedinců čili vnímají sami sebe jakožto odlišné od těch druhých, těch jiných. Etnikum je termín označující jedince disponujícího shodnou etnicitou a vykazujícího se určitými shodnými znaky jako například společné náboženství, společný jazyk a podobně. Nicméně hlavním sjednocujícím znakem je etnicita ve smyslu uvědomování si dané etnické příslušnosti (Bahenský 2010, 52-53, 55).

I přes veškeré existující definice výše zmíněných termínů je pojem „eticita“ či „etnikum“ stále nejednoznačně vymezen.

Odlišným pojmem je rovněž „etnická skupina“. Zde se jedná o uměle vykonstruovanou jednotku, pro kterou jsou typické mimo jiné určité společenské prvky a úzké vztahy uvnitř a to jak v čase, tak v prostoru. Etnická skupina funguje na bázi etnického vědomí a záměrného vymezení se od ostatních etnických skupin. Tato odlišnost je na symbolické úrovni nejen záměrně vytvářena, ale i navzdory okolním změnám dodržována, ačkoli i u etnických skupin lze pozorovat procesy vzniku nových či asimilaci stávajících etnických skupin (Bahenský 2010, 54). Ve světle nových výzkumů této problematiky se pojem etnická skupina stává přijatelnou náhradou za dříve často používaný termín, jakým je právě pojem „kmen/y“ (Jones 1997, 52).

Jiné stanovisko v oblasti vymezení pojmů etnicity a etnické příslušnosti zaujímají společenské vědy. Tyto disciplíny chápou zmíněnou problematiku v několika směrech. Z praktického úhlu pohledu etnicita slouží k dělení jedinců do skupin a je podmíněna geneticky na základě vrozených znaků. V této souvislosti se tedy stává univerzální kategorií (např. Bahenský 2010, 56).

Nahlížíme-li na etnicitu a vědomí etnické příslušnosti v rovině sociální organizovanosti, existuje dvojitý směr, kterým je nemožno se ubírat. Na jedné straně se nachází úsilí soustředit se na vzájemný vztah mezi materiální neboli hmotnou kulturou a symbolickými aspekty etnicity, podobnostmi a odlišnostmi v rámci materiální kultury a etnických skupin (Jones 1997, 28).

Na straně druhé existují studia opírající se o zcela jiný koncept a zastávající odlišný přístup. Takovéto druhy výzkumu se zabývají především rolí etnicity při vytváření politických a ekonomických struktur (Jones 1997, 28).

Pro analytické účely je etnicita jevem či znakem, který se projevuje především v určitých společenských podmínkách a je tedy nástrojem vymezení sebe samého vůči ostatním za účelem formování vědomí etnické příslušnosti a vytvoření umělých hranic oddělujících jednotlivé etnikum od ostatních (Shore 1996, 105).

Nutno podotknout, že existence stejně tak jako význam těchto hranic nejsou neměnné a limitace dané etnicity na danou kulturu je chybná, stejně tak jako ztotožnění příslušníků daného etnika jakožto nositelů dané archeologické kultury. (např. Bahenský 2010, 51-54). Pokud ale dojde k přesnému vymezení těchto hranic, bude se opět jednat o uměle vytvořená kritéria a limitace (Shore 1996, 105).

Na jedné straně stojí etnické skupiny, které nejsou nijak teritoriálně vymezeny pomocí hranic a na straně druhé stojí ty etnické skupiny, které jsou definovány na základě jejich územního vymezení. Nicméně se v řadě případů ukazuje, že ani samotné teritoriální vymezení se pomocí hranic nehraje významnou roli při utváření vědomí etnické příslušnosti a identity jedinců daného etnického útvaru (Müller 2009, 95).

Chceme-li se věnovat výzkumu etnické příslušnosti či identity dané skupiny obyvatel, je třeba si vymezit hranice této skupiny. To lze provést pomocí hledání společných prvků, ekonomických a politických podmínek či skrze určení hranic souvisejících s životním prostředím jako takovým. Jak zdůrazňuje U. Sommer (2003), je nutné si uvědomit, že kde tyto podmínky chybí, chybí také zřejmé rozdíly mezi jednotlivými skupinami obyvatel. Pokud se tedy hranice mezi jednotlivými skupinami stírají nebo jsou obtížně určitelné, je mnohem složitější se pokoušet vymezit etnickou příslušnost a vlastní identitu obyvatel. Jak dále zmiňuje, lze se setkat s dvojitým způsobem definování a vymezení hranic jednotlivých skupin. Jednak jsou to snahy o tuto definici skupin z vnějšího úhlu pohledu, což je konstrukt, který je hojně využíván i pro účely archeologického výzkumu. Na druhé straně existuje i snaha o vymezení

skupiny obyvatelstva na základě vlastního definování se jednotlivých jedinců žijících v této dané skupině, což už samo o sobě může mít velmi mnoho společného s vyjádřením vlastní etnické příslušnosti (Sommer 2003, 207-208).

Snaha vymezit hranice mezi jednotlivými etniky vykazuje silnou tendenci separovat příslušníky jedné skupiny od druhé. Toto není tak docela možné už jenom z toho důvodu, že etnické skupiny většinou nežijí v naprosté izolaci od ostatních skupin a tudíž dochází k vzájemným kontaktům mezi oběma (Emberling 1997, 299).

Nicméně i za předpokladu vymezení oněch hranic mezi jednotlivými etniky nelze předpokládat, že tyto hranice byly, jsou a budou trvale neměnné a stejně tak je dobré si uvědomit, že ony hranice nefungují jako bariéry mezi jednotlivými etniky, které by dokázaly zabránit vzájemnému styku etnik (Eriksen 2008, 318). Vezmeme-li v úvahu například roli, kterou hrál tok řeky Dunaje či samotný římský limes, nutně docházíme k závěru, že tyto uměle vytvořené hranice či bariéry, jejichž prvotním úkolem bylo oddělit svět římský od světa barbarského, svou roli nesplnily či alespoň neplnily dostatečným způsobem. Pravdou zůstává, že tok řeky Dunaj, stejně tak jako samotný římský limes napomáhal k vytváření vědomí své vlastní identity a přispíval k vymezení sebe sama v rámci tohoto víceméně společenského uspořádání, avšak ani tato omezení nezabránila jedněm či druhým ve vzájemném ovlivňování se a přebírání různých forem kultury (tj. obyčejů, zvyků, prvků materiální kultury, společenského a politického uspořádání, způsobu života aj) a jejich asimilaci na vlastní prostředí, podmínky a způsob života i myšlení (Curta 2005, 174-175).

Pro objasnění tohoto poněkud problematického pojmu může být rovněž použita teorie považující etnicitu za několikastupňový proces, ve kterém jsou zohledněna stádia včlenění se do daného etnického celku. V první řadě je to tzv. „etnická kategorie“, v rámci které je určujícím motivem vytváření identity předáváním mýtů osvětlujících původ etnika, k čemuž dochází většinou na úrovni rodiny či užšího sociálního prostředí tedy příbuzenstva. Dalším stupněm je tzv. „etnická síť“ jakožto prostor pro kontakt s ostatními jedinci, prostor pro vytváření a předávání hodnotového systému v rámci hranic etnického celku. Následná fáze, tzv. „etnická asociace“, se vyznačuje určitým způsobem organizace, kdy je stanoven cíl, který je společný celému etnickému celku. Poslední fází či stupněm je tzv. „etnická komunita“, která disponuje svým vlastním územím, a příslušníci této komunity se s ní plně identifikují (Eriksen 2008, 323).

Etnicitu lze také vysvětlit či vymežit pomocí následujících faktorů, které navzájem spolupůsobí. Je to především sdílené teritorium či země, společní předci nebo genetická příbuznost v rámci dané skupiny, společný jazyk čili řeč, dále také zvyky, kultura, náboženství a v neposlední řadě také název čili etnonym vyjadřující identitu dané skupiny stejně tak jako sebeidentita čili vědomí sebe samých jakožto odpověď na otázku, s jakou etnicitou se jedinci ztotožňují (Renfrew 1996, 130).

Jonathan Hall poukazuje ještě na další aspekt, čímž je sdílená historie a mýtus vysvětlující původ dané skupiny obyvatel (Renfrew 1996, 130).

To, jak je koncept etnicity nastaven dnes a co je pod tímto termínem rozuměno, se ale nemusí shodovat s pojetím etnicity ve starověkém světě. Na základě prováděných výzkumů tehdejších písemných pramenů lze dojít k závěru, že ve sledovaném období bylo vědomí etnické příslušnosti jiné, popřípadě neexistovalo (Květina 2010/4, 644-646).

Odlišná situace nastala v období Římské říše. Zde s největší pravděpodobností již jistá koncepce etnicity doložitelná je. Písemné prameny poskytují řadu termínů odkazujících na etnicitu, avšak je třeba mít na paměti dobové pojetí tohoto termínu (Květina 2010/4, 646-647).

Impérium bylo multikulturním politickým celkem, a proto je nutné si uvědomit, jakou úlohu zde mohla etnická příslušnost hrát. S největší pravděpodobností plnila účel administrativně-politický, avšak jednotlivé skupiny se v rámci daného území z hlediska etnicity rovněž navzájem vymezovaly (Květina 2010/4, 646-647).

S podobným etnickým vymezením se vůči ostatním lze rovněž počítat ve vztahu k obyvatelům žijícím za hranicemi římského impéria, což samo o sobě souvisí s kategoriemi „těch druhých“, „těch odlišných“ či „těch cizích“ (Květina 2010/4, 646-647).

V posledních letech dochází k přehodnocení přístupu studia etnicity a k odmítnutí etnických kategorií jakožto základu archeologického výzkumu. Jediným možným přístupem se proto zdá být holistický přístup zahrnující taktéž archeologický, lingvistický, náboženský, etnografický a historický přístup k dané problematice (Ruiz Zapatero 1996, 190).

Současně byla opuštěna hypotéza opírající se o názor, že etnicita ve smyslu vymezení se vůči „jiným“, „odlišným“ vystupuje do popředí hlavně tam, kde je vzájemná odlišnost či rozdíl velké. Naopak, etnické vymezení se je nejvíce užitečné

právě při vzájemném styku vzájemně si blízkých nebo dokonce podobných skupin obyvatel (Eriksen 2008, 317).

Závěrečná desetiletí minulého století naznačila, že nelze pokračovat v dosavadním chápání archeologické kultury a etnicity jakožto něčeho shodného, navzájem se vymezujícího či překrývajícího (Eriksen 2007, 99). Důvodem tohoto tvrzení je mimo jiné existence etnických celků se vzájemným vysokým stupněm kulturní odlišnosti, které se ale navzájem kulturně příliš neodlišují (Eriksen 2007, 67).

Dalším důvodem je i to, že etnické skupiny mohou přetrvávat, ale jednotlivé složky materiální kultury se mohou měnit, stejně tak i to, že etnicita se projevuje jak v rámci materiální kultury, tak v rámci kultury nemateriální povahy (Jones 1997, 122-123).

Důležitým poznatkem je, že lidé odlišných kultur mohou patřit ke stejné etnické skupině a naopak. Neplatí tedy, že jedinci se stejnou kulturou či kulturní tradicí patří ke stejné etnické skupině a naopak, ačkoli obecně je v této problematice často předpokládán určitý stupeň jednotnosti (Donnelan 2007-2008, 47).

Někteří badatelé na poli výzkumu etnicity se rovněž opírají o roli stylu – dekorativních a výzdobných motivů – při studiu etnicity a identity jedinců či skupin. Ačkoli styl může sehrát jistou úlohu při identifikaci etnické příslušnosti, není možno výlučně na základě analýzy výzdobných prvků etnicity identifikovat jedince, kteří jsou jeho původci. Stačí si pouze uvědomit, že styl obecně se jednak může měnit vzhledem ke změnám politickým, sociálním, ekonomickým, hospodářským aj., a jednak v závislosti na vztazích jak uvnitř etnické skupiny jakožto celku, tak v závislosti na vztazích panujících mezi jednotlivými skupinami v určitém časovém období. V neposlední řadě je na místě položit si otázku, zda jsou jednotlivé etnické skupiny vůbec homogenní a do jaké míry jsou nesourodé (Jones 1997, 123-124).

Při výzkumu etnicity v archeologii je tedy nutné odsunout koncept tzv. archeologických kultur jednou pro vždy stranou a zamyslet se nad tím, co je pro pochopení problematiky etnicity důležité, za což se dá považovat pochopení historického kontextu a podmínek utváření tohoto historického rámce či pozadí a taktéž sociálních struktur dané společnosti, a selektovat to, co je nedůležité a irelevantní (Jones 1997, 126-127).

S. Jones (1997, 130-131) ve svých výzkumech dochází k názoru, že při studiu etnicity je potřeba přehodnotit stávající hypotézu předpokládající, že se artefakty

proměňují v čase a v prostoru a tudíž jsou tyto artefakty disponující shodnými či velmi podobnými znaky seskupeny do určité kategorie a připsány dané archeologické kultuře, která je ukotvena v daném čase a na daném prostoru. Případné odchylky odlišující se od konceptu dané archeologické kultury poté do této kultury nepatří. Doporučuje opřít se především o takový přístup, který bere v úvahu kontextuální úhel pohledu a umožní zkoumat etnicitu právě dle toho, v jakém kontextu se nalézá. Pro potřeby typologického a chronologického zařazení artefaktů doporučuje opřít se o výsledky radiokarbonového datování.

Rovněž zdůrazňuje potřebu ustanovit vzájemný vztah mezi etnicitou a identitou, zodpovědět otázku, jakou roli hraje etnicita při utváření identity, jakou roli v tomto procesu hrají aspekty identity, jakými jsou pohlaví a společenský status jedinců a v neposlední řadě pak jak, je vědomí etnické příslušnosti formováno podmínkami sociálního okolí. Dále je žádoucí nadefinovat, do jaké míry se etnicita a její projevy váží k projevům materiální kultury, jako jsou dekorační prvky a styl obecně (Jones 1997, 135).

8.1. Vztah etnicita – jazyk

Původ jazyka jakožto dorozumívacího prostředku je nejasný. Vznik jazyka je již tradičně vysvětlován prostřednictvím dvou protichůdných teorií. Tzv. polygenetický přístup předpokládá, že jazyk vznikl na různých místech světa a to nezávisle na sobě, zatímco zastánci monogenetické teorie se přiklánějí ke vzniku na jednom jediném místě, odkud se dále šířil (Bahenský 2010, 36-37).

Původci jedné z možných definic jazyka jsou toho názoru, že jazyk je systémem znaků, který vznikl v historii za účelem komunikace na úrovni jednotlivce, skupin jedinců či na úrovni větších společenských struktur. Avšak připsání určitého jazyka danému etniku či národu je taktéž chybným, nicméně velmi rozšířeným, postupem v první řadě především z jednoho jediného a velmi logického důvodu. Přestane-li z jakékoli příčiny existovat jazyk (což je jev z lingvistického úhlu pohledu zcela reálný stejně tak jako vznik jazyka nového), neznamená to, že současně přestane existovat i obyvatelstvo, jinými slovy mluvčí tohoto zaniklého jazyka. Jedná se jistě beze vší pochybnosti o problematiku velmi složitou a dosavadní praxe potvrzuje, že jazyk je jedním ze základních prvků formujících vědomí etnické příslušnosti (Bahenský 2010, 36-39).

Důležitým faktem při analýze vztahu jazyka a etnické příslušnosti je rovněž fenomén zvaný migrace. Migruje-li dané etnikum čili mluvčí daného jazyka, znamená to, že s nimi migruje i jejich dorozumívací prostředek. Z hlediska lingvistické antropologie a genetiky to taktéž znamená migraci genů (Pokorný 2010, 112).

Pro vztah jazyka a migrace je charakteristické překrývání jednotlivých jazyků a také změny v rámci jazyků účastnících se této situace. Podobně je tomu i v případě invaze nebo při změnivších se přírodních či společenských podmínkách (Pokorný 2010, 116).

Především migrační procesy v období pravěku mohou poskytnout alespoň přibližnou představu o těchto událostech za pomoci genetické analýzy stop chromozomu Y (a jeho mutací). Frekvence výskytu těchto stop u daných populací ale nemá žádnou výpovědní hodnotu pro nynější jazykovou situaci a rozptýlení jazykových rodin ve světě (Pokorný 2010, 112).

Pro ilustraci je možno uvést informace týkající se genetické analýzy chromozomu Y a jeho mutací(převzato z Pokorný 2010, 112):

- tzv. skupina A (nejstarší větev chromozomu Y) souvisí s Khoisany, Niloty a Etiopany
- tzv. skupina B – subsaharská Afrika
- tzv. skupina C – jižní a východní asijské pobřeží, střední a severní Asie, Austrálie, Oceánie, Severní Amerika
- tzv. skupina D – Tibet, Andamanské ostrovy, Ainuové
- tzv. skupina E – Afrika, Evropa, Přední Východ

Následují zbývající linie z tzv. skupiny F:

- tzv. skupina G – rozšířena z Předního Východu do kavkazské oblasti a Iránu
- tzv. skupina H – Indie
- tzv. skupina J – středomořská oblast
- tzv. skupina I – Evropa
- tzv. skupina K – rozšířena z Iránu na Novou Guineu až do Austrálie

Tzv. skupina K se v Iránu rozdělila na:

- tzv. skupinu L – Indie
- tzv. skupiny M a S – Melanésie a Nová Guinea a

- tzv. skupina T – sporadicky se vyskytuje v oblasti od západní Afriky až do jižní Indie

Následují:

- tzv. skupina N – výskyt u uralských etnických skupin
- tzv. skupina O – Indonésie, Oceánie, východ a jihovýchod Asie

Z tzv. skupiny P se oddělily:

- tzv. skupina Q – domorodé americké obyvatelstvo, severní a střední Asie
- tzv. skupina R – Kavkaz, Indie, střední Asie

- R1 – R1a – severní Indie a východní Evropa

R1b – západ Evropy

Lingvistické studie a přístupy se snaží objasnit otázku etnické příslušnosti jedinců na základě jazykové analýzy a zařazení daného jazyka do určitého systému. Často pracují s pojmy jako řeč, jazykové skupiny a jazykové rodiny, avšak je na místě uvést, že tyto termíny jsou pouhými umělými konstrukty vytvořenými za účelem lingvistické klasifikace a analýzy a sami o sobě nemohou objasnit problematiku etnické příslušnosti. Úloha společného jazyka jakožto společného dorozumívacího prostředku nejenom uvnitř dané skupiny je nepopíratelná. Jazyk s největší pravděpodobností sloužil jako jeden z hlavních prostředků, jimiž se daná skupina odlišovala a vymezovala vůči ostatním a v určitých případech sloužil i jako prostředek vymezující hranice mezi jednotlivými skupinami (Schreiber 2007-2008, 8).

Přes veškeré možné úsilí o objasnění původu jazyka a jeho následném rozšíření zůstává otázkou, zda si jedinci žijící v daném národu či společenství uvědomovali svou příslušnost k tomuto útvaru, zda se s ním ztotožňovali či nikoli, zda se cítili být jeho součástí a zda si byli vědomi, že jsou též nositeli daného jazyka (Pokorný 2010, 7).

8.2. Etnická antropologie

Vědní obor etnická antropologie se zabývá studiem odlišností fyzických znaků člověka v určitém prostoru (Fetter 1967, 493). Ačkoli se tato oblast vědeckého bádání na první pohled může jevit jako nesouvisející s danou problematikou, existují teorie či výzkumy, které se snaží etnicitu vysvětlit právě prostřednictvím metod etnické antropologie, jelikož se zabývá skladbou jednotlivých skupin z hlediska antropologického, stejně tak jako poukazuje na rozšíření tzv. plemen – lidí disponujících shodnými či víceméně podobnými fyzickými vlastnostmi vyskytujících se

původně na ohraničeném území - v prostoru a snaží se objasnit problematiku etnických skupin a jejich vzájemných vztahů (Fetter 1967, 493).

8.3. Identita

Z hlediska významu termínu „identita“ se lze rovněž setkat s celou řadou definic. Ve většině případů se však shodují v základním pojetí tohoto termínu, a sice v tom, že identita v první řadě souvisí s pocitem sebeztotožnění se se sebou samým. Identita jakožto podstata lidského bytí je determinována mnoha okolnostmi, kterými jsou například faktory biologické, kulturní, politické, dále také věk a mnoho dalších (Bahenský 2010, 56).

Identita nabývá mnoha podob, nelze tedy pracovat pouze s čistým termínem „identita“, nýbrž si uvědomit všechny úrovně, kterých identita dosahuje (identita osobní, identita kolektivní apod.). Stejně tak identita souvisí s dalšími aspekty neboli sociálními identitami typu pohlaví, věk či společenské postavení jedince v rámci společnosti, náboženské vyznání, profesní zařazení apod. Těmito a mnoha dalšími aspekty je identita neustále ovlivňována, je s nimi v nepřetržitém kontaktu a tudíž se neustále mění, podléhá dynamickému vývoji (Hakenbeck 2011, 40). Rovněž je třeba brát v úvahu samotný fakt, že etnická identita je jednou z celé řady společenských identit, které jedinec pociťuje a prožívá, a závislosti na nich si buduje svou identitu, ať již osobní či kolektivní (Emberling 1997, 299).

Termín „sociální identita“ odkazuje na celou řadu možností, jak lze jedince či skupinu jedinců kategorizovat a to jak na základě hledání toho, co je vzájemně odlišuje. Identita tedy poukazuje na to, jak tito jedinci pojmenovávají sami sebe, jak jsou pojmenováváni ostatními v rámci jejich vlastní kultury i jak je pojmenovávají jedinci mimo tuto kulturní hranici (Voss 2005, 461).

V rámci výzkumu na poli identity lze tedy vyčlenit její dva druhy. Na jedné straně pracujeme s individuální identitou na úrovni jedince a na straně druhé stojí identita kolektivní, přičemž se obě do určité míry prolínají, ovlivňují a žijí ve vzájemné symbióze. Identita individuálního charakteru je součástí identity kolektivní, stejně tak jako kolektivní identita přispívá k vytvoření té na úrovni jedince. Povaha kolektivní i individuální identity je úzce spjata s úlohou, jako v dané společnosti hraje role jedince uvnitř daného kolektivu, naplňování této role a očekávání určité role. Právě

prostřednictvím plnění určitého rolového chování a očekávání takového chování si jedinec vytváří vlastní identitu (Schreiber 2007-2008, 6-7).

Formování identity se odehrává na dvou úrovních. Na straně jedné se jedinec aktivně podílí na jejím utváření prostřednictvím svého jednání a na straně druhé ji pasivně přijímá na základě svého narození se do určitých předem daných či vytvořených podmínek a prostřednictvím přijímaných vzorců chování a jednání (Bahenský 2010, 56).

V rámci termínu identita je možné vydělit pojem „sociální identity“, která je získána přijetím totožnosti či role, kterou jedinec sehrává v dané společenské struktuře, přičemž výjimkou nejsou ani obřady a rituály s tímto zařazením související (Bahenský 2010, 56).

8.4. Vztah etnicita – identita a utváření tzv. etnické identity

Při analýze vzájemného vztahu mezi pojetím a vědomím etnicity a identity je třeba vzít v úvahu jejich vzájemné působení (např. Bahenský 2010, 53, 56-57).

Pojetí etnicity nebo etnické identity je do jisté míry závislé na tom, jak jedinec charakterizuje či kategorizuje sebe samého a ostatní. V souvislosti s tímto tvrzením jsou vytvářeny ony hranice mezi jednotlivými etniky a vytváření etnických skupin samých (Jones 1997, 60), přičemž nezanedbatelná úloha je v tomto systému připisována ekonomickému, politickému, sociálnímu a ekologickému prostředí a různé míře účasti jedinců v tomto prostředí při utváření etnické identity a vymezení etnicity a etnických hranic obecně. Toto vše se mnohdy jeví být mnohem důležitější než role, kterou hrají aspekty materiální kultury a její jednotlivé součásti (Jones 1997, 73).

Zabýváme-li se studiem etnické příslušnosti, opíráme se především o prameny písemné povahy ve snaze ukotvit danou problematiku a samozřejmě i zdroje archeologické povahy do bližšího časového období a stanovit tak rámeček, ve kterém se budeme pohybovat. Chceme-li pokročit na další úroveň, je nutné rozpoznat identitu jedince za pomoci vytvoření jakéhosi spoje mezi artefakty, které máme k dispozici a identitou těch jedinců, kteří s těmito artefakty byli například pohřbeni (Hakenbeck 2011, 39).

Při snaze o vymezení či určení etnické příslušnosti si rovněž všímáme tzv. kulturních znaků. Kulturní znaky mohou vypovídat o etnické příslušnosti, avšak mnohem více korespondují s aktuálními potřebami jedinců v daném časovém období.

Povaha kulturních znaků většinou vypovídá o jejich přizpůsobení se podmínkám (přírodním či životním) daného prostředí. Pod pojmem kulturní znaky a jejich analýzou proto netřeba za každou cenu hledat odpovědi na otázku etnicity jejich nositelů, ale spíše si položit otázku, jaká prvotní příčina stála za vznikem či změnou toho či onoho kulturního znaku (Sommer 2003, 210).

8.5. Vztah etnicita – rasa - kmen

Dalším relativně problematickým termínem, často zmiňovaný v souvislosti s etnicitou či etnickou příslušností, je pojem „rasa“, pod kterým je rozuměno společenství jedinců, kteří jsou navzájem propojeni prostřednictvím společných předků (Chiarelli 1996/3, 225).

Celkové pojetí tohoto termínu je spíše matoucí a zavádějící a to z jednoho jediného důvodu. Tím důvodem je skutečnost, že nelze zaměňovat či spojovat genetickou výbavu a fyzické vlastnosti jedince nebo skupiny s kulturním a historickým vývojem (Chiarelli 1996/3, 226).

Abychom předešli nedorozumění, je třeba si vymezit obsahovou stránku termínů rasa a etnicita. Oba zmíněné termíny jsou zavádějící a často byly používány synonymně či v nesprávném kontextu. Z výše uvedeného vyplývá, že konotace výrazu rasa má spíše biologickou povahu a jako takový by měl být používán pouze v kontextu biologického charakteru, zatímco termín etnicita odkazuje na kulturní význam slova (Härke 2007, 12).

Kmeny jsou poté pouhými jednotkami v rámci společenské struktury, a proto nemohou být identické s termínem rasa a etnická skupina (Härke 2007, 12).

9. Využití pramenů písemné povahy v archeologii, jejich význam a přínos při určování etnicity.

Písemné prameny a informace v nich obsažené mohou do určité míry podhalit etnickou situaci na daném území a v daném časovém úseku.

V této souvislosti je třeba si uvědomit, že prameny písemné povahy byly psány určitou skupinou jedinců, byly psány nikoli pro široké spektrum jedinců, ale pouze pro některé z nich a také často podléhaly určitým požadavkům poplatným dané době. Z těchto a z mnoha jiných důvodů mohou obsahovat nepřesnosti a být neobjektivní (např. Curta 2006).

Valná část informací, které jsou k dispozici a které vypovídají o národech, etnických celcích nebo o takových strukturách, které byly dříve nazývány kmeny, pochází z pramenů písemné povahy. Z těchto pramenů je možno se dozvědět, jak se některé celky jmenovaly, kde sídlily či jakým způsobem žily. Otázkou ovšem zůstává, zda lze tyto informace brát jako objektivní skutečnosti, na základě kterých by bylo možné pracovat i v archeologii, jelikož práce s písemnými prameny je mnohdy dávána do souvislosti spíše s prací historiků (Rummel 2010, 53).

Písemné prameny doplňují archeologické poznání tam, kde je archeologie limitována. Pomocí jejich analýzy a kritického rozboru lze získat informace například o válečných taženích, o skupinách vojáků putujících krajinou nebo o mobilitě skupin obyvatel, čímž poskytují vodítko pro další archeologický postup (Rummel 2010, 54).

Zdá se, že vlastní pojetí etnicity nelze objektivně měřit a ani zkoumat. (Rummel 2010, 54). Ani prameny písemné povahy nemohou být dostatečným zdrojem pro pochopení dané problematiky, protože jak již bylo řečeno, obsahují velmi vysoké procento subjektivního úhlu pohledu a často byly psány s určitým posláním či se snažily plnit určitou, dané době poplatnou, funkci.

9.1. Obraz Germánie a barbarského světa v očích některých písemných pramenů.

Ve snaze pokusit se o ilustraci či hrubou rekonstrukci života a skladby obyvatel na území, které je označeno oním názvem Germánie, je možno opřít se o prameny

písemné povahy, které se této problematice dotýkají. Následující krátká kapitola je věnována dvěma antickým autorům, kterými jsou Tacitus a Ammianus Marcellinus.

Ačkoli oba ve svých dílech zachytili dobový obraz Germánie, je nasnadě položit si otázku, do jaké míry je jimi vykreslený obraz pravdivý a do jaké míry je možno mu věřit. Písemné prameny totiž často obsahují stereotypy, často globalizují a vztahují zažitá stereotypní předpoklady na celé etnikum či dokonce na celou skupinu jedinců větší než etnikum (př. cizinci, barbari, lidé za hranicemi). Tato snaha se vztahuje nejen na popis fyzického vzhledu, vykreslení povahových vlastností, zvyků, obyčejů a tradic, ale také na způsob života obecně, stejně jako na společenské uspořádání a vládnoucí poměry obecně (Curta 2006, 18).

Tacitus (1976, 331-333) popisuje Germánii jako území, jehož hranice jsou vymezeny řekami Rýn a Dunaj a horskými masivy. Sousedí s Dáky, Sarmaty, Galy, Raety a Pannonii. Krajina je svou povahou a vzhledem nepěkná, plná bažin a lesů a ani klimatické podmínky nejsou příznivé, nýbrž větrné a vlhké.

Samotní Germáni dle Tacita (1976, 331, 333, 341) postrádají jakoukoli příměs cizí krve, což je způsobeno tím, že se zdejší obyvatelé nemísí s příslušníky jiných národů či etnických celků a ani s nimi neuzavírají sňatky. Co do fyzického vzhledu Germáni disponují urostlou tělesnou stavbou, jsou modroocí a mají narezlé vlasy. Povahou jsou nevytrvalí, způsobuje jim problémy vydržet hlad a žízeň, nemají rádi dlouhodobější nečinnost a poklidný život, a proto odcházejí válčit k jiným národům.

Ve společenské hierarchii stojí na nejvyšším stupínku král, který je volen na základě urozenosti, kdežto velitel vojsk musí disponovat především statečností. Germáni neholdují jakékoli formě organizovanějšího a souvislejšího osídlení. Obydlí jsou často jeden od druhého umístěna ve velké vzdálenosti a mají okolo sebe dostatečně velký životní prostor. Jednotlivá obydlí jsou stavěna ze dřeva, čas od času vymazána hlinkou (Tacitus 1976, 336, 342).

Způsob pohřbívání je prost vši okázalosti. Mrtví významného společenského postavení jsou spalováni, na hranici jsou pokládáni společně se svou zbraní a u určitých jedinců je společně s nimi upálen i jejich kůň. Hroby obecně nejsou nijak vysoké a ani nejsou opatřeny žádnými pomníky (Tacitus 1976, 349).

Tacitově pozornosti neunikly ani některé kmeny a podává zprávy o některých z nich. Jednotlivé kmeny jsou zde uvedeny v takovém pořadí, v jakém se u Tacita objevují. Suebové (nebo též Svébové) jsou složeni z několika kmenů či národů a

souhrnně jsou nazýváni právě tímto jménem. Jejich typickým zvykem je to, že si na temeni stahují vlasy a vyčesávají si je, aby působili vyšším dojmem a nahnali tak strach svým nepřátelům. Mezi Suebi nejvíce vynikají Semnonové. Samotné území Suebie končí na úplném severovýchodě (Tacitus 1976, 357-358, 363).

Dalším kmenem jsou Langobardi, jež jsou početně malým národem a povahou jsou velmi dobrosrdeční (Tacitus 1976, 358).

Kmen Hermundurů sídlí v odlehlých částech Germánie. Udržuje obchodní styky s Římany a své obchodní aktivity provozuje rovněž u břehů řeky Dunaj. Lokalizováni jsou do oblasti, kde pramení řeka Labe (Tacitus 1976, 359).

Markomané sídlí na území Bójů, jež z této oblasti vypudili. Stejně jako kmen Kvádů mívali vládce domácího původu, ale v době Tacitově tomu již tak není. Vládcové jsou tedy často původu cizího a jsou do určité míry závislí na podpoře, ať peněžní či vojenské, ze strany Říma (Tacitus 1976, 359).

Výčet kmenů či národů lze doplnit o informace, které poskytuje Ammianus Marcellinus v díle „Dějiny Římské říše za soumraku Antiky“. Je samozřejmé, že zde nebudou uvedeny úplně všechny kmeny či národy, nýbrž pouze ty, které by nějakým způsobem mohly souviset se situací na území Čech a Moravy ve sledovaném stupni D1. Uvedený přehled je sestaven v abecedním pořadí.

Příslušníci germánského kmenového svazu sídlící na horním toku řeky Rýn jsou nazývány Alamany. Jedná se o lid strašlivý a loupeživý. Fyzickou konstitucí jsou spíše vyšší a robustnější, povahou poté divocí a prudcí (Marcellinus 2002, 690, 550, 157).

Dalším etnickým celkem jsou Alani, též Halani, kteří patří ke skupině sarmatských kmenů. Jsou to obyvatelé vesměs záhadní, o jejichž mravech není mnoho známo (Marcellinus 2002, 690, 338).

Bojechtivá skupina germánských kmenů, které v průběhu 4. století žily u horního a středního toku řeky Mohan, jsou známy pod názvem Burgundové (Marcellinus 2002, 712).

Do výčtu germánských kmenů lze zařadit také Góty a Heruly. Gótové, kteří jsou ve 3. a 4. století lokalizováni na území nacházející se v severním a západním směru od Černého moře (Marcellinus 2002, 741). Svou povahou jsou prý spíše potměšilí a proradní. Herulové od 3. století, tedy poté, co byli odsunuti z jihu Skandinávie, se poměrně často přesouval v prostoru vymezeném řekou Rýn a Černým mořem. Mnoho

příslušníků tohoto etnika rovněž sloužilo ve službách římské armády (Marcellinus 2002, 330, 746).

Nejobávanějším ze všech národů, jejichž divokost a ukrutnost překračuje veškerou únosnost. Vzhledem jsou bez jakéhokoli půvabu, jejich vzhled je často přirovnáván ke kleštěncům a bestiím. Jsou zavalitější, jejich ošklivost je až nepřirozená. Jsou navyklí na drsný a kočovný způsob života, jedí kořínky bylin a polosyrové maso. Kočovný způsob života si vynutil odolnost vůči hladu, žízni a mrazivému počasí. Také jejich povahové vlastnosti nejsou příkladného charakteru, jsou nečestní, nespolehliví a bez víry (Marcellinus 2002, 630-633).

Svébský kmenový svaz Kvádů, který sídlil na území dnešního západního Slovenska a z části i na Moravě, je naopak povahy klidné, mírné, ale dokáže být i bojovný (Marcellinus 2002, 593, 766).

V rámci svébského kmenového svazu, jenž je v časovém úseku od 1. do 4. století usazen v prostoru Čech a z části taktéž na moravském území, je možno vyčlenit Markomany (Marcellinus 2002, 776).

Dalším z řady germánských kmenových svazů jsou příslušníci etnického celku Svěbů (Marcellinus 2002, 827).

Kmeny označovány jako Sarmaté jsou řazeny k íránské jazykové rodině a sídlily ve východní části Evropy. Způsobem života to byly pastevci a jsou to velmi loupeživí lidé (Marcellinus 2002, 144, 815).

Výčet je zakončen národem Skythů. Jedná se o skupinu svou povahou kočovných kmenů sídlících v oblasti severního Černomoří a dále ve směru východním. Tito lidé žijí převážně v ústraní a jejich styl života je velmi chudý. Nutno podotknout, že někteří autoři období pozdně antického tímto termínem označují taktéž Góty (Marcellinus 2002, 391, 822).

Závěrem je nutné položit si otázku, zda tyto písemné záznamy opravdu reflektují skutečný stav věcí, zda dané výpovědi nejsou poplatné své době a neopakují pouze zažitá klišé a vžitá kulturní stereotypy. Je rovněž nasnadě objektivně posoudit míru autenticity výpovědi obou autorů.

9.2. Vymezení pojmu barbar/barbaři

Antický svět Řecka chápe příslušníky ostatních etnik jakožto barbary. Ovšem těmto barbarům, v podstatě cizincům v mentalitě Řeků, čili jedincům odlišných od nich

samých není bráněno v tom, aby se počítali, aby se asimilovali a to i na základě přijetí a následné infiltrace řecké kultury (Chiarelli 1996/3, 226).

Odlišná je situace v období Římské říše, která rovněž operuje s výše zmíněným termínem barbaři, ale v oblasti vymezení etnické příslušnosti pracuje na jiné úrovni. Lidé jsou zde buď svobodnými, nebo otroky. Jedná se tedy spíše o administrativní, politické popřípadě ekonomické hledisko. Nicméně ani jedincům neřímského původu není bráněno v začlenění se do římského společenského řádu a systému (Chiarelli 1996/3, 226).

Druhá polovina 4. století se nese ve znamení postupného avšak nezadržitelného úpadku římského limitu, což se projeví mimo jiné i tím, že rozdíly mezi barbarskými oblastmi a provinciálním světem nejsou již tak markantní a víceméně doznívají, až mizí. Toto tvrzení však nemůže být bráno jako obecně platné a závazné, jelikož viditelné odlišnosti mezi oběma těmito kulturními celky jsou na různých místech i nadále doložitelné, a to sice v závislosti na územní poloze dané oblasti (Bouzek - Ondřejová 1990/1, 30).

Spojení barbarská nobilita označuje významné a mocné osoby stojící v popředí a mající značný politický, hospodářský, společenský a jiný vliv. Jsou to tedy nejen pozdně římscí císaři a vysoce postavení hodnostáři, ale i vládcové z řad barbarů a později i církev. V 5. a 6. století lze za barbarskou nobilitu považovat krále, náčelníky jednotlivých kmenů, dále rovněž vévody a hrabata, vojevůdce, velmože a jejich manželky (Droberjar 2005, 117).

Pozemské společenské postavení příslušníků nobility se mnohdy odráží ve způsobu pohřbení, respektive ve složení pohřební výbavy, ačkoli identifikace majitele výbavy čili pohřbeného je ve většině případů nemožná (Droberjar 2005, 122-123).

Hovoříme-li o barbarech, tzn. o lidech, kteří byli tímto termínem nazýváni, v období pozdně římském, nesledujeme onen vztah my a oni, který se zdá být určujícím bodem v rámci uvědomění si své vlastní identity a vymezení se tak vůči ostatním/cizím, nýbrž vztah typu „my“ a „mý“, kdy „mý“ je chápáno ve smyslu Římané. Z tohoto lze usuzovat, že pokud některý jedinec nebyl považován za přijatelného, byl ignorován, a tudíž se mohlo stát a také se stávalo, že o některých etnických skupinách (souhrnně označovaných pod pojmem barbaři) nejsou k dispozici žádné prameny a že se v pramenech jakékoli povahy jejich existence nemusí odrážet (Curta 2011, 5).

Všeobecně tedy platí (a to nejenom pro ty etnické celky chápané jakožto barbaři), že jména či názvy jednotlivých etnických celků jsou často považována za objektivní a reálně existující jednotky. Avšak mnohdy se stává, že tyto názvy byly vytvořeny až dodatečně, což v praxi znamená, že tyto etnické celky mohly být pojmenovány až později a tudíž se ani tyto celky samotné daným etnonymem nenazývali, nýbrž jim bylo z nějakého důvodu přiřazeno ostatními z důvodu prosté potřeby nějak je pojmenovat (administrativní důvody, pojmenování pro potřeby písemných záznamů...) (Curta 2011, 415-416).

9.3. Vymezení pojmu Germán/Germáni

V antických pramenech jsou pod pojmem Germáni označeni barbarští obyvatelé území nacházejících se severovýchodním směrem od řeky Rýn. Pro antický svět byly barbaři obyvateli cizí, pro ně neznámé země nacházející se na severním okraji světa žijící divokým způsobem života (Volkman, 1)

Ve velmi obecné rovině je možno pod pojmem Germáni chápat některé kmeny žijící na území střední Evropy a oblasti jižní Skandinávie v časovém období na přelomu letopočtu Volkman, 3).

Rozdělení germánských skupin (dříve označovaných termínem „kmeny“) do pěti skupin v závislosti na teritoriu, ve kterém se původně nacházely, je jedním z tradičních přístupů k dané problematice. Tímto způsobem tedy rozlišujeme severní Germány nacházejících se především na severu evropského kontinentu, východní, kteří původně pocházeli z Pobaltí (např. Gótové, Burgundové a Vandalové), dále Germány polabské původem z oblasti dolního a středního toku řeky Labe (např. Svébové, Longobardé, Hermunduři, Markomané, Kvádové, Alemani), vesersko-rýnské (např. Frankové) a Germány se sídly u Severního moře čili Angly, Sasy, Juty a Frízy (Bok, 1994, 7-8).

Jak již bylo uvedeno, jména většiny etnických celků tak jak je známe či jak se dochovala do dnešních dnů a jejich výpovědní hodnota související s etnicitou příslušníků těchto celků je velmi sporná. Důkazem těchto úvah je samotné označení Germán, které nevypovídá absolutně nic o etnické příslušnosti a identitě daných obyvatel, kteří byli tímto označením titulováni (Volkman, 1-3).

Označení Germáni používané v období římské říše sloužilo tedy k hromadnému označení celé řady skupin obyvatel, žijících na vymezeném území, ačkoli se tyto skupiny nevyznačovali žádným společným původem a společnou identitou. Pro účely

archeologického výzkumu je termín Germán a jeho odvozeniny využíván jakožto prostředek pro označení objektů či prvků materiální kultury, což opět nemá žádnou souvislost s problematikou určení etnické příslušnosti a identity nositelů této materiální kultury (Volkman, 4).

10. Migrační procesy a jejich vliv na utváření etnické identity.

Migrační procesy v jakémkoli měřítku, přesídlení či odchod obyvatel bývá často chápán jako možné vodítko, které by mohlo do určité míry objasnit či alespoň přispět k rozřešení otázky etnické příslušnosti daných jedinců.

Migraci lze tedy chápat jako určitý druh pohybu a sama o sobě vede k demografickým změnám velkého rozsahu. Pojem migrace je již tradičně označován přesun obyvatel na velké vzdálenosti s dopadem na materiální kulturu, distribuci jazyka, prvků duchovní kultury apod. Migrační procesy jsou ovlivněny charakterem jejich účastníků, tj. jejich věkem, pohlavím a společenskou vrstvou či třídou. Je tedy více než pravděpodobné, že toto vše se nějakým způsobem odráží v povaze archeologického materiálu (Hakenbeck 2008, 15- 19). Avšak i nadále zůstává otázkou, jakým způsobem se rozsáhlé migrační pohyby typické pro období stěhování národů odrážejí v dochovaném archeologickém materiálu a následně jaké jsou charakteristické znaky kultury materiální povahy (Tejral 2000, 5).

Dalším úkolem, který je třeba vyřešit, je způsob, jakým lze v rámci archeologického materiálu oddělit kulturní složku související s nově přichozím obyvatelstvem (Tejral 2000, 6).

Existuje celá řada důvodů mobility obyvatelstva, jakými jsou například nedostatečné životní podmínky, vyčerpanost půdy, politické důvody, ekonomické, vykořisťení jakožto důsledek válečného konfliktu, sňatková politika apod. Z výše uvedeného lze vyvodit, že počet účastníků takovýchto migračních procesů se liší v závislosti na okolnostech, stejně tak jako se liší vzdálenost, kterou jednotlivé skupiny obyvatel v rámci migrační mobility urazily.

V případě Římského impéria platí, že se nejednalo pouze o obrovskou říši s poměrně jednotným politickým systémem, říši čítající mnoho měst a disponující armádou, která měla chránit její obyvatele. Svým obyvatelům také nabízela materiální správu zahrnující výstavbu cest a silnic, mostů, administrativní vedení apod. (Sommer 2007, 86-87).

Být součástí impéria zvyšovalo mobilitu či pohyb obyvatelstva na jakoukoli vzdálenost. Ve většině případů to však nebyly migrační pohyby na velké vzdálenosti, jako spíše prosté cestování za účelem obchodu, sňatku či provozování řemesla (Sommer 2007, 88).

Z logiky věci vyplývá, že takovéto procesy měly určitý dopad na sebeuvědomění se jedince či skupiny a na formování jejich etnické příslušnosti. Otázkou zůstává, do jaké míry se toto promítlo do každodenního života těchto lidí a zda existuje nějaký objektivní pramen, který by mohl vypovědět cokoli týkající se etnické příslušnosti a identity těchto skupin či jedinců.

V případě migračních procesů, je nutné mít rovněž na paměti problémy s odlišením autochtonního obyvatelstva od nově příchozích. Zde platí pravidlo přímé úměrnosti, které uvádí, že čím vyššího stupně asimilace daní jedinci dosáhli (přičemž nezáleží na tom, zda se asimilovali nově příchozí anebo se původní obyvatelstvo adaptovalo na nově přicházející, jejich kulturu a zvyky), tím více se vzájemné rozdíly mezi oběma skupinami stírají a tudíž je obecně složitější tyto skupiny odlišit. V závislosti na tomto tvrzení je třeba dodat, že určité i když velmi obtížně proveditelné odlišení jednotlivých skupin je možné provést pouze v počátečních fázích asimilace. Je tedy více než jasné, že v takových případech, kdy chybí jakýkoli pramen spadající do prvopočátku probíhající asimilace, je velmi obtížné a v některých případech takřka neproveditelné získat jakékoli relevantní výsledky, které by mohly objektivně přispět ke studiu sledované problematiky (Härke 2007, 12-18).

10.1. Migrační procesy a sňatková politika

Jedním z mnoha důvodů, proč docházelo k přesunům obyvatelstva, je sňatková politika. V podstatě se jedná o proces, kdy jedinec (většinou žena) s příslušným doprovodem odchází z oblasti, kde se narodil a strávil dětství, na území pro něho absolutně cizí a často ve značné vzdálenosti od domova. Právě u přímých účastníků sňatkové politiky se mohou projevat vazby na oblast jejich původu, respektive jejich domov. Tyto vazby mohou rovněž být doloženy prostřednictvím přímých příbuzenských vazeb, prostřednictvím obchodu atd. (Hakenbeck 2007, 93)

V konečném důsledku v některých případech ani nezáleží na tom, zda se jedinec do dané skupiny narodil či se sem dostal vlivem migrací, obchodu, prostřednictvím sňatku apod. Tak je tomu i v případě ženy pochované na pohřebišti v Altnerdingu, která byla identifikována jakožto nedomácího/cizího původu, což viditelně prokazuje deformace lebky provedená v útlém dětství v domovské oblasti, avšak způsob jejího

pohřbení byl totožný se způsobem, jakým se nakládalo s původním obyvatelstvem (Hakenbeck 2007, 93).

Deformace lebek, jak již bylo zmíněno, byla považována za jeden z možných indikátorů etnické příslušnosti jedince. Z řady výzkumů však vyplývá, že mnoho žen s deformovanou lebkou nepocházelo z míst, kde byly posmrtně uloženy, tudíž lze hovořit pouze o etnické příslušnosti na úrovni jedince a nikoli o kolektivní etnické příslušnosti skupiny obyvatel, do které jedinec s takto deformovanou mozkovnou přišel. V případě žen s uměle deformovanou lebkou je možno s určitostí tvrdit, že se narodili jinde a do dané oblasti přišli až v pozdějším věku (více méně za účelem sňatku). Lebeční deformace proběhla v raném dětství, kdy jsou lebeční kosti lépe tvárné. Tento zásah do fyzického vzhledu dítěte je poté viditelný po zbytek jeho života a v případě těchto žen sloužil jako indikátor jejich cizího původu i jako trvalá vzpomínka na dětská léta strávená ve své vlasti (Hakenbeck 2009, 78). Je však patrné, že deformovaná lebka byla jedinou připomínkou na jejich odlišný původ, čemuž odpovídá i samotný fakt, že všechny ženy s deformovanou lebkou byly pohřbeny v místním pohřebním rouchu a dle místního zvyku (Hakenbeck 2009, 74).

Dalším důležitým faktem je, že tyto ženy pravděpodobně neuplatňovaly praktiky deformace mozkovny u svých potomků, kteří se pak svým vzhledem odlišovali od vzhledu matky samotné. Je nasnadě zohlednit postavení ženy v daném období v dané společnosti, tedy povahu její role i rozsah jejích práv a povinností a položit si otázku, zda bylo vůbec reálné, aby takováto žena dokázala tuto praktiku prosadit ve skupině, ve které tento zvyk nebyl považován za obvyklý (Hakenbeck 2009, 79).

Vezmeme-li v úvahu prostředky, jimiž některé skupiny jedinců zdobí či pomocí různých způsobů zasahují do fyzické stavby těla za účelem vytvoření tělesné odlišnosti, docházíme k závěru, že lidské tělo opravdu může sloužit k vyjádření vlastní identity, náležitosti k určité skupině jedinců či etnické příslušnosti. Avšak na tomto místě je třeba se ptát, do jaké míry je jedinec podstupující výše zmíněné procesy ovlivňován skupinou, do jaké míry podléhá sociálnímu tlaku a jaká je míra jeho dobrovolnosti (Hakenbeck 2009, 67).

10.2. Konkrétní příklad migračních procesů, jejich vliv a vývoj.

T. Gralak se ve svém výzkumu zabývajícím se vlivem a dopadem kočovných etnik zaměřil na analýzu hunského vlivu obyvatelstva na území Polska. Podává tak

ucelený návod, jak v podobných případech postupovat a představu o tom, jakých výsledků lze dosáhnout.

Příchod jakéhokoli nového/cizího obyvatelstva či skupiny obyvatel, stejně tak jako následný proces podmanění si nově zabraného teritoria probíhá většinou na třech úrovních. V první fázi tohoto procesu se vyznačuje zničením či potlačením původních struktur a příchodem nové skupiny obyvatel. V následující, druhé, fázi dochází k přímému ovlivňování ze strany nově příchozích a v poslední etapě většinou dojde ke kolapsu (tak jako tomu bylo v případě Hunů) popřípadě k odchodu ze zabraného teritoria (Gralak 2010, 41).

Odpověď na otázku, proč došlo k tomu, že velká skupina obyvatel známá pod pojmem Hunové, opustila své území a vydala se dále do Evropy, není zcela jednoznačná. Jedno z možných vysvětlení souvisí s kočovným a loveckým způsobem jejich života. Vezmeme-li v úvahu poměrně rozsáhlou mobilitu tehdejších obyvatel a hromadné přesuny na velké vzdálenosti, které víceméně běžně podnikali, není toto vysvětlení neobvyklé a je dost dobře možné. Ve světle nových výzkumných metod a přístupů využívaných v archeologii se během posledních několika let ukázalo, že důvod jejich přesunu byl dost možná jiný. Jak se tedy ukázalo, prvotním impulsem či příčinou odchodu hunského obyvatelstva byly klimatické změny, které postihly střední Asii. V důsledku těchto změn Hunové disponující početnými stády byli nuceni opustit svou domovskou oblast a vydat se hledat nové, úrodnější pastviny (Gralak 2010, 41).

Jak již bylo několikrát uvedeno, materiální kultura má pouze omezenou výpovědní hodnotu v otázkách etnicity a identity. V rámci kultury materiální povahy máme k dispozici všeobecně velmi málo předmětů, o kterých lze s jistotou tvrdit, že jsou hunského původu (Gralak 2010, 72). Na základě analýzy jednotlivých nálezů bylo zjištěno, že převážná část artefaktů vychází z pontické kulturní oblasti a z oblasti v okolí řeky Dunaj (Gralak 2010, 50). Jakékoli přesnější určení není možno provést, jelikož Hunové totiž v daleko větší míře ovlivnili sídlištní situaci a politiku než samotnou materiální základnu (Gralak 2010, 72). Obdobná situace panuje i v případě tzv. hunských nálezů na území Čech a Moravy.

Po kolapsu hunského impéria dochází k četným migračním procesům a přesunům uvnitř Barbarika, s čímž souvisí i samotný fakt, že na polské straně Beskyd a na území Slovenska dochází k náhlému úpadku sídlištních aktivit (Gralak 2010, 69-70). Otázkou zůstává do jaké míry a zda vůbec tyto události ovlivnili území Čech a Moravy.

11. Proces tzv. romanizace a její vliv na utváření pojetí identity jedince.

Pro sledované období je zcela typické přebírání římských forem v rámci materiální kultury a vzájemné ovlivňování se. Odlišit původní římský předmět od jeho napodobeniny, je v mnoha případech velmi složité, neboť hranice mezi oběma je velmi nejasná a přechod forem velmi neostrý (Hegewisch 2005, 302).

V období pozdně římském se jednak setkáváme s poměrně silným vlivem v oblasti materiální kultury právě ze strany římského impéria. Velké množství římských importů se pod vlivem četných kontaktů dostává mimo římskou kulturní oblast. Na druhé straně dochází i k napodobování římské kultury, a to nejen kultury materiální povahy (Tejral 2000, 11-12).

Proces napodobování způsobu života včetně prvků materiální kultury uvnitř římského impéria je nazýván romanizací. Avšak je dobré mít na paměti, že romanizovaný jedinec není totéž co „být Římanem“. Tento jedinec je pouze jakýsi následovník římské tradice, kultury a způsobu života. Ve většině případů však dochází pouze k tomu, že není přebírána kultura jakožto celek, nýbrž výlučně prvky materiální kultury (Hegewisch 2005, 305, 307).

Setkání se s původní formou či vzorem je prvotním předpokladem pro jeho napodobování. Pro sledované období přichází v úvahu několik možností, jak přijít do styku s původní formou. Je to především existence velmi rozvinutého dálkového odchodu, existence skupiny řemeslníků či výrobců, kteří v rámci svého povolání cestují i na velké vzdálenosti a vysoký stupeň mobility obyvatel obecně, který umožňuje být v kontaktu i se vzdálenými a cizími kulturními oblastmi. Takovou úlohu hráli i domů se navrátilí vojáci, kteří měli v souvislosti s výkonem vojenského povolání tu možnost přijít do kontaktu s odlišným kulturním prostředím a tudíž i s cizími výrobky (Hegewisch 2005, 303-304).

Důležitá je i role, jakou ve společnosti hrály tzv. importy neboli zboží, které bylo dováženo. Jak se ukazuje, v mnoha případech bylo dováženo spíše zboží vysoké hodnoty, které by se dalo označit jakožto luxusní, pomocí něhož vyšší společenské vrstvy demonstrovaly své postavení uvnitř i vně dané společenské struktury (Hegewisch 2005, 303).

Uložení importů do hrobu zemřelého rovněž mohlo napovídat mnohé o jeho postavení za života a o jeho společenské roli (Hegewisch 2005, 303-304). Avšak mnoho z těchto předmětů se nedochovalo. Pakliže se dochovaly, mohou být poškozeny, dochovány pouze fragmentárně a v neposlední řadě u mnoha z nich nelze jednoznačně určit jejich význam. Důležitým faktem, který je třeba mít na paměti, je i možnost selektivního výběru předmětů, které byly uloženy do hrobu spolu se zemřelým. Některé z uložených předmětů totiž nemusí souviset se zemřelým, nýbrž mohou symbolizovat smuteční charakter celého aktu, být projevem smutku pozůstalých či výrazem obětování bohům. Je tudíž velice diskutabilní, do jaké míry tyto předměty souvisely s životem zemřelého, zda nějakým způsobem reflektovaly jeho pozemský život, společenskou roli a postavení ve společnosti obecně (Hofmann 2009, 140, 144).

V obecné rovině platí, že skupiny obyvatel žijících na území kteréhokoli impéria jsou odlišné jazykově, etnicky i kulturně, z čehož zákonitě vyplývá, že jakékoli impérium je svou povahou multietnické, multikulturní, multilingvní atd. Impérium je tedy svou povahou heterogenní celek fungující na principu integrace, akulturace a asimilace (Sommer 2009, 237-238).

Z výše uvedených důvodů se proces tzv. romanizace rovněž odrážel v pojetí osobní i kolektivní identity obyvatel impéria. Pokud se nějaké teritorium náhle stalo součástí římské říše, rozhodně se tento proces musel projevit ve smýšlení obyvatel tohoto teritoria, přičemž je otázkou, do jaké míry toto obyvatelstvo podléhalo takzvanému procesu romanizace a do jaké míry si uchovávalo svou vlastní (původní) identitu (Sommer 2007, 88).

Samotní Římané si odvozovali svoji vlastní identitu na základě její legalizace, což ale v žádném případě nemělo co do činění s etnickým původem. Etnická příslušnost jedince v takovýchto případech nehrála téměř žádnou roli. Rozhodujícím momentem pro získání statutu římského občana byla jeho ochota přijmout romanizovaný pohled na svět a romanizovaný způsob života, s čímž souviselo používání latiny jakožto preferovaného jazyka, přijetí římského právního systému aj. Jedinec ochotný k tomuto obdržel římské občanství povětšinou jako odměnu za poskytnuté služby a loajalitu Římu (Lomas 1996, 139).

Podmaněné obyvatelstvo či obyvatelstvo, které bylo zahrnuto do impéria, sice získalo status „být Římanem“ ale na druhé straně jim nebylo bráněno v tom, aby se i nadále cítili být tím, za koho se až dosud pokládali (Sommer 2009, 245).

Otázkou ale zůstává, co proces romanizace znamenal pro jedince, který ji podstoupil, zda si ji uvědomoval či zda pouze podléhal tomu, co bylo v dané době zcela běžné nebo tzv. módní a bezděčně to přijímal, aniž by se to na něm jakkoli projevilo. Pokud si jedinec tento proces uvědomoval, pravděpodobně se to odrazilo i v pojetí jeho vlastní osobní identity. Jestliže ale byly ve valné většině případů přebírány pouze prvky materiální kultury, zůstává otázkou, zda jejich užívání mělo tu schopnost působit na pojetí identity jedince nebo by k tomu bylo bývalo zapotřebí vyššího stupně romanizace reprezentovaného například převzetím či napodobením kultury nemateriální povahy (např. Hegewish 2005, Hofmann 2009)

12. Etnicita a identita (nejen) v pozdně římském období. Problematika rodového určení jedinců.

Chceme-li se zabývat rodem jedinců ve smyslu mužský a ženský, rozlišujeme v této oblasti několik úrovní. Z biologického úhlu pohledu zkoumáme daný problém na základě tělesných odlišností mezi mužem a ženou, v čemž mimo jiné často bývá nápomocna antropologie a výzkumy na poli genetiky. Výchozím bodem v oblasti sociologie a kultury obecně je právě odlišení mužů a žen z hlediska vzájemných tělesných odlišností. Ve společnosti se tito jedinci chovají určitým způsobem, plní určité role, které jim společnost přisoudila či očekává, že je plnit budou a dochází k utváření různých ideologií, které jsou vystavěny právě na základě rodu jedinců, ačkoli nejsou zcela biologicky podmíněny. Tyto a obdobné ideologie jsou souhrnně označovány jakožto genderové (Dézsi 2011, 2).

Především je třeba si vyjasnit rozdíl mezi rodem a genderem. Rod je biologicky podmíněn a koncepce rodu je založena na fyzických odlišnostech mezi pohlavími, zatímco genderový koncept je podmíněn sociokulturně a jako takový má mnohem více společného s dílčími tématy typu generově podmíněných rolí a očekávání ve společnosti (Hofmann 2012, 134-135). Pro genderový koncept hrají důležitou roli věk, společenské postavení, kulturní příslušnost, rodinný stav aj. (Hofmann 2012, 138).

Nicméně je tento (tj. genderový) koncept často kritizován, především kvůli jistému stupni omezeného a velmi zúženého nazírání na tuto problematiku ve smyslu „mužský“ a „ženský“ (Hofmann 2012, 134-135).

Pojetí rodu z hlediska sociologického se v různých společnostech (popřípadě v různých etnických skupinách) liší. Ve většině společenských útvarů se lze setkat s oním bipolárním stavem, kdy na jedné straně stojí muži a na druhé straně ženy, což znamená, že dochází k oddělení obou rodů (Dézsi 2011, 4).

Zcela odlišný stav lze pozorovat u těch skupin obyvatelstva, ve kterých k tomuto rodovému odlišení na základě pohlaví jedinců nedochází, a proto zde téměř chybí jakékoli genderové vymezení se, což je reflektováno a respektováno i v jazyce, kterým tito jedinci hovoří a který není gramaticky uzpůsoben k tomu, aby disponoval prostředky pro odlišení mužského a ženského rodu (Dézsi 2011, 5).

12.1. Projevy maskulinity a feminity v závislosti na etnické příslušnosti (Římané versus barbaři).

V posledních několika uplynulých letech se mimo jiné dostává do popředí genderová problematika, na kterou je nazíráno též z archeologického úhlu pohledu a v rámci výzkumů v oblasti etnické příslušnosti jedinců a jejich identity.

Z genderového úhlu pohledu je možno pracovat s kategoriemi maskulinity a feminity. Mužské pohlaví je většinou dáno do ostrého kontrastu k pohlaví ženskému a na základě vzájemných rozdílů vyvozených z ryze maskulinního a feminního chování jsou vyvozeny závěry (např. Stewart, Konstan 2000).

Nicméně v mnoha případech se ukazuje, že není třeba zacházet do extrémů, nýbrž si uvědomit, že maskulinita a feminita se ponejvíce projevuje právě tehdy, je-li to možné a právě tam, kde toto poměrně ostré odlišení umožňují společenské podmínky a celkový charakter společnosti, její struktura, praktiky a úhel pohledu na danou problematiku (Konstan 2000).

Zohledníme-li postoj římských občanů v genderové otázce maskulinity, feminity a jejich projevů v závislosti na pramenech písemné povahy, dospějeme k závěru, že kategorie maskulinity a maskulinního chování jedinců jakožto feminity a feminního chování je mnohdy dána do silného kontrastu. Celá tato problematika se odehrává na několika úrovních. Na jedné straně je tu rozdíl mezi oběma pohlavími a na straně druhé opozitní vztah Římané versus barbaři, který se odvíjí právě od etnické příslušnosti mužů a žen (Konstan 2000).

12.2. Maskulinita a její projevy v pozdně římském období.

Maskulinita a projevy maskulinního chování jedinců byly analyzovány na základě dostupných písemných pramenů. Tyto prameny nám mnohdy umožňují vytvořit si představu o situaci, která panovala v multikulturním římském prostředí i mimo ně, respektive o postojích Římanů vůči ostatním etnickým skupinám.

V praxi to znamená, že v první řadě závisí především na tom, zda je daný jedinec Říman či nikoli, protože pouze pravý Říman disponuje takovými mužskými ctnostmi, které zahrnují nejen fyzickou zdatnost, ale i jisté intelektuální schopnosti a určitý stupeň politické zdatnosti. Naproti tomu barbaři ani zdaleka nedosahují těchto kvalit. Někteří z nich sice mohou disponovat některou z uvedených ctností, ale ve valné

většinou nejsou schopni dospět do stádia, kdy by se v nich skloubily fyzické přednosti s přednostmi intelektuálního charakteru (Stewart).

Nicméně existují římsští autoři, kteří ve svých dílech neskrývají pravý obdiv k některým z vlastností barbarů, jako jsou například fyzická zdatnost, odvaha či bojovnost. Jiní naopak kritizují jejich zálibu ve špercích a touhu po bohatství, vlastnosti, které jsou typicky ženskou doménou (Stewart).

Chce-li barbar zmírnit či odstranit některé z těchto „nedostatků“, nejlepším řešením se zdá být vstup do řad římského vojska. Samotná otázka pojetí etnicity a identity v rámci římské armády je velmi komplikovaná. Na základě studia pramenů písemné povahy lze dokázat, že vstup jedince do armády znamenal zásadní přeměnu ve sféře vojákovy pojetí své vlastní identity (Stewart).

Vezmeme-li v úvahu, že při vstupu do armády získal nové jméno nebo že jeho dosavadní čili původní jméno bylo převedeno do latinské podoby, je nanejvýš pravděpodobné, že jeho vědomí vlastní identity prodělalo zásadní změnu, se kterou se musel vyrovnat (např. Derks-Roymans 2009).

Zajímavý je rovněž i fakt, že vojáci (a nejen oni) byli sice pyšní na svůj původ, ale mnohem více zdůrazňovali svou příslušnost k římské říši a svůj status římského občana (např. Derks-Roymans 2009, Květina 2010/4).

Z hlediska etnicity plní svou funkci taktéž římský limes. Ten se stal důležitou dělicí čarou ve vztahu „my“ a „ti druzí“, „ti za hranicemi“. Lze tedy uvažovat o vědomé manipulaci s pojmem a vědomým etnické příslušnosti ve světě vojenských jednotek armády římského impéria (např. Derks-Roymans 2009, Květina 2010/4).

Vojákům/příslušníkům armády sloužících např. v okrajových částech impéria bylo bráněno v uzavírání sňatků s místními ženami, aby tak bylo zamezeno vytváření příliš těsných pout mezi těmi, kteří měli nad danou oblastí dohlížet a mezi prostými lidmi (Sommer 2007, 89).

Různé nápisy, ať už pohřební či jiné, také dokládají, že pro římského vojáka bylo vyjádření místního původu víceméně nedůležitou informací. Existuje pouze několik málo případů, kdy byla tzv. kmenová příslušnost zaznamenána, a sice povětšinou v epitafech při úmrtí mimo rodnou oblast nebo za hranicemi Impéria (např. Derks 2009, 250-270; Květina 2010/4).

Při práci s písemnými prameny je však nutné vzít v úvahu jejich subjektivní povahu a podrobit je komparaci s jinými.

12.3. Feminita a její projevy v pozdně římském období.

Písemné prameny nejen pozdně římského období reflektují postavení ženy ve společnosti a vykreslují ji nikoli pouze v těch pozicích, které se zdají být pro ženský způsob života typické ale i v těch méně obvyklých.

Ve valné většině se tedy lze setkat se ženou, které vládne muž, protože žena musí být pod dohledem mužovým stejně tak, jako pod jeho dohledem musí být i jeho děti. Žena je symbolem domácnosti a domova obecně, což se odráží v jejím společenském postavení. Ženy jsou také přirozeně slabší a méně agresivní povahy, obvykle nečinně snáší mnohá příkoří, i útlak ze strany mužovi (Konstan 2000).

Výše uvedené informace nejsou nijak překvapivé, jelikož s podobnými postoji je možno setkat se i v jiných časových obdobích a na jiných místech. Žena se v tomto světle jeví jakožto tvor podřízený. Opak je však pravdou a proto není zcela správné na základě popisů tohoto charakteru vyvozovat jakékoli obecné a definitivní závěry týkající se postavení žen a jejich rolí v pozdně římské společnosti. Někteří z autorů poukazují i na samotný fakt, že mnohé ženy přebírají mužské vzorce chování (př. válčící či vládnoucí ženy) a tudíž je nabouráváno tradiční pojetí nadřazenosti muže a podřízenosti ženy. Rovněž barbarské ženy vystupují ze své tradiční roli a i ony se dostávají k moci, je jim umožněno vládnout a válčit (Konstan 2000).

Závěrem je třeba opět připomenout, že většinu pramenů písemné povahy je nutno podrobit určitému stupni kritiky a objektivního nazírání. V pozdně římském období se dozajisté objevila tu a tam žena, která byla schopna vyniknout v rámci společenského i politického dění, což ale neznamená, že by bylo narušeno tradiční pojetí ženy jakožto tvora od přírody slabšího, svázaného spíše s domácím prostředím.

13. Problematika archeologických výzkumů na poli etnicity a identity, jejich možnosti a limitace.

Snažíce se objasnit otázku etnické příslušnosti jednotlivých skupin obyvatel jsou archeologické možnosti velmi omezeny, neboť většinou zcela chybí nemateriální složka kultury. Archeologie rovněž ve většině případů nepracuje s konkrétním časovými údaji na úrovni přesných časových okamžiků jako např. rok, nýbrž s většími časovými úseky, což její možnosti při řešení otázek týkajících se problematiky etnicity a identity snižuje, neboť identita sama o sobě není jevem statickým a stabilním, nýbrž fenoménem velmi dynamickým a rychle se měnícím (Schreiber 2007-2008, 9).

Materiální kultura je schopna do jisté (víceméně omezené) míry odrážet etnicitu. Avšak změny týkající se předmětů materiální kultury mnohem více souvisí se změnami ekonomické a politické povahy, se změnami životního prostředí, životních podmínek a podobně a tudíž s největší pravděpodobností reflektují nutnost či potřebu změny daného objektu jakožto reakci na změněné podmínky (Härke 2007, 14). Změny v ekonomice stejně tak jako změny politické povahy lépe odpovídají na otázku, proč došlo ke změně archeologického materiálu (García, 37).

Problematické je především samotné určení toho, které prvky či součásti materiální kultury mohou být nositeli informace týkající se etnicity či etnické příslušnosti (Müller 2009, 96), protože například nálezy zajímavých a neobvyklých artefaktů na území, kde takovéto typy a druhy nejsou obvyklé, indikují celou řadu příčin. Ať už se jedná o válečnou kořist, zboží sem dovezené, dary a jiné (Curta 2011, 475). Rovněž přítomnost smíšeného stylu v rámci nálezů materiální a taktéž nemateriální povahy signalizuje možnost kontaktů mezi jednotlivými skupinami. Avšak samotná míra výskytu může poukazovat na různé příčiny existence tohoto stavu – změny povahy společenské, technické či na úrovni převzetí a integrace (Schreiber 2007-2008, 62).

V rámci výzkumů etnicity a identity jedinců či skupin je možno se opřít o tzv. materiální signály, které za určitých podmínek mohou posloužit právě k vyjádření etnické identity. Ať již se jedná o oblečení, typ účesu, šperky, zbraně, znaky typu vlajek, pečeti apod. Na druhé straně je třeba zdůraznit, že jednotlivé signály jako celky nemají velkou výpovědní hodnotu. Naopak pouze jednotlivé, pečlivě vybrané znaky

daného celku poslouží k účelu vyjádření skupinové příslušnosti mnohem lépe (Sommer 2003, 212).

Nicméně ony materiální signály se ve valné většině případů neshodují s tzv. etnickými signály (tj. signály, které by mohly nějakým způsobem přispět k objasnění etnické příslušnosti nositelů dané materiální kultury). Etnické signály musí být srozumitelné všem zúčastněným, což je v případě nově vznikajících etnik či nově přichozích obyvatel dosti obtížné. V tom případě dochází opět ke změnám vedoucím k vytvoření dalšího specifického signálu (Sommer 2003, 220).

J. Müller (2009, 105) dochází k závěrům, že na základě analýzy archeologického materiálu nelze jednoznačně určit/stanovit etnickou příslušnost jedinců. Lze objasnit pouze prostorové struktury. Z politického a historického úhlu pohledu je možno se domnívat, že z těchto prostorových struktur poskytujících prostor pro komunikaci se mohl vyvinout určitý druh identity.

Snaha o určení etnické příslušnosti na základě analýzy archeologického materiálu se proto nezdá být tím správným řešením. Především jde o to, že velmi malé množství artefaktů má dostatečně vysokou vypovídající hodnotu a velmi málo z nich může přispět k vyhranění dané skupiny obyvatel. Objekty materiální kultury se mění, mění se v průběhu času, mění se spolu se změnou prostoru a rovněž v daném prostoru, mění se v závislosti na místě nálezů, stejně tak jako v závislosti na podmínkách životního prostředí, mění se i jejich životnost apod. V neposlední řadě podléhají částečné nebo úplné zkáze či deformacím (Sommer 2003, 214).

Obecně platí tvrzení, že čím jsou si místa vzniku artefaktů bližší, tím větší podobnost artefakty vykazují. Toto tvrzení však opomíjí jeden prostý fakt a tím je faktická možnost odlišného vývoje stylu, výrobní technologie apod. uvnitř dané kultury (Sommer 2003, 215). Dle názoru A. Davidovic (2007-2008, 13) nelze hovořit o etnické příslušnosti a identitě jedinců dané skupiny na základě podobností, které vykazuje materiální kultura, kterou daná skupina disponuje a to obzvláště v případech, kdy neexistuje jakékoli přímé svědectví účastníků – jedinců žijících ve zkoumané skupině. Stejně tak není dost dobře možné považovat rozdílnost v celkovém charakteru materiální kultury za prostředek sloužící k určení hranic mezi jednotlivými skupinami obyvatel. Tyto odlišnosti mohou posloužit jakožto ukazatelé potenciálních hranic mezi skupinami.

Kulturní rozdíly se mnohdy a mnohde stírají, obzvláště když pomine důvod jejich další existence (př. přestanou-li existovat hranice mezi jednotlivými skupinami). Tehdy dochází k zániku mnohých rozdílných znaků, a tudíž je obtížné určitelné, kteří jedinci původně patřili ke které skupině. V jistých případech je možno pozorovat jev opačný. Dojde-li k pádu hranic mezi skupinami, mohou někteří pociťovat silnou potřebu i nadále se vymezovat vůči ostatním a viditelně tak manifestovat svou příslušnost k dané skupině či etniku. V takovém případě zesílené potřeby manifestace své etnické příslušnosti může dojít i k zesílení signálů materiální kultury. Na základě jejich analýzy se lze poté vyjádřit k otázce etnické příslušnosti (Sommer 2003, 212).

Opomenuta je taktéž existence skupin jedinců, které nemají pevně vymezené místo neboli teritorium a ti rovněž zasahují do vývoje tzv. materiální kultury. Takovými jedinci či skupinami jedinců jsou např. kočovná etnika či neustále se pohybující obchodníci a řemeslníci (Sommer 2003, 216).

Dle S. Schreiber (2007-2008, 9) je možné zkoumat etnickou identitu, stejně tak jako identitu na úrovni jedince či skupiny, pouze tam, kde působí určitý stupeň ohraničení, přičemž pod pojmem „ohraničení“ lze chápat příslušnost k nějaké skupině, věkovou kategorii, společenskou hierarchii, kult či klan.

V neposlední řadě je třeba připomenout, že velmi silným trendem několika uplynulých let se stala snaha zkoumat etnicitu neboli etnickou příslušnost a taktéž identitu z hlediska uspořádání domácností, analyzování stravovacích zvyků a skladby stravy obecně (Voss 2005, 466).

Z výše uvedeného jasně vyplývá určitý stupeň nejednotnosti názorů v otázce možností archeologie na poli výzkumu etnické příslušnosti a identity jedinců či jejich skupin. Toto rozporuplné stanovisko se nezdá být v brzké době definitivně rozřešeno, což ani vzhledem k různorodé povaze archeologického materiálu není dost dobře možné. Je nutné si proto v první řadě uvědomit možnosti a výpovědní hodnotu archeologického materiálu. Ačkoli někteří zaujímají spíše skeptické stanovisko týkající se přínosu kultury materiální povahy, nelze ji jednoznačně vyloučit, nýbrž se pokusit spolupracovat s dalšími vědními obory a prameny nejen historické povahy.

14. Vztah a výpovědní hodnota pohřební výbavy zemřelých jedinců z hlediska výzkumu na poli etnické příslušnosti a identity.

Řada studií a projektů se snaží vyřešit otázku etnické příslušnosti dané skupiny obyvatel z hlediska způsobu jejich pohřbení, na základě studia složení pohřební výbavy, způsobu uložení a nakládání se zemřelými obecně. V mnoha případech se nicméně ukazuje, že ani tento směr výzkumu není dostačující, aby byl schopen uspokojivě odpovědět na otázku etnické příslušnosti natož ji vyřešit. (Härke 2007, 14).

Výzkumy zabývající se určením identity zemřelého jedince na základě analýzy pohřební výbavy a celkového charakteru posmrtného uložení jedince pracují na čtyřech úrovních. V první řadě jde mimo jiné o určení biologického rodu na základě výzkumu lidských pozůstatků. Dále je zpracovávána pohřební výbava a její jednotlivé součásti, stejně tak jako jejich poloha a uložení ve vztahu k tělu zemřelého. Dalším krokem je analýza struktury hrobu a uložení zemřelého jedince, což nabývá zvláštního významu především v situacích hromadného uložení či odlišností v poloze mužských a ženských uložení. V neposlední řadě musí být rovněž zohledněna samotná poloha pohřebiště a jeho topografie (Hofmann 2012, 133, 144).

Na základě rodových a genderových studií a výzkumů lze s těmito kategoriemi pracovat i v archeologii, ačkoli mnohdy a mnohde jsou její možnosti výrazně limitovány. Rovněž spolupráce s ostatními vědeckými obory je více než nutná. V první řadě se jedná především o antropologii, která je nápomocna při určování biologického rodu, ať již za pomoci genetických výzkumů či pomocí metrického výzkumu kostí (Dézsi 2011, 7).

V souvislosti se získanými antropologickými daty vypovídajícími o biologickém rodu zemřelých jedinců, lze určit, zda či do jaké míry pohlaví jedinců koresponduje s jejich tzv. genderovými rolemi a chováním za života. K tomuto účelu bývá nápomocna pohřební výbava, se kterou byli uloženi do hrobu.

Rovněž je možno z hlediska etnicity a identity pracovat s genderovými rolemi jako maskulinita a feminita a analyzovat to, jakým způsobem se odráží v každodenním životě jedinců a v archeologickém materiálu. Například v rámci studia kolonizace španělské Ameriky je archeologický materiál a další projevy kultury rozdělován na ten, jenž je spojován se ženami a vnímáním žen ze strany společnosti, v níž žijí, a na ten, jenž je tradičně spojován s muži. Ženské aktivity zahrnují spíše domácí práce typu

příprava potravy a starání se o domácnost a reflektují se v nich silné indiánské vlivy, zatímco ryze mužské činnosti, jakými jsou například válečnictví a s ním související výroba zbraní jsou nositeli minimálního indiánského vlivu. Za zmínku rovněž stojí i další rozdělení těchto činností. Aktivita spojená s ženami jsou označeny jakožto ty na první pohled méně viditelné, kdežto činnosti mužské jsou ty, které jsou více viditelné (Voss 2008, 862). Uvažujeme-li v této rovině, je na místě otázka, zda lze tento model uplatnit i ve sledovaném časovém období.

Při analýze pohřebního ritu a výbavy jedinců raně středověkých skupin hraje důležitou roli šíření křesťanské víry, které mělo velký vliv na způsob a výslednou podobu uložení jedince a složení pohřební výbavy. Obzvláště ve sledovaném období není role křesťanství u některých skupin v určitých oblastech zanedbatelná. Křesťanství a jeho snaha o jistou uniformitu pohřbívání proto mohou ovlivňovat mnohé, poněvadž pohřební ritus a jeho celková povaha vyjadřuje pouze ideologické představy dané společnosti a nemusí proto zákonitě odpovídat reálnému postavení jedince v dané společnosti za jeho života, ačkoli toto může být do určité míry posmrtně respektováno (Härke 2011, 102-104).

V celé řadě evropských pohřebišť se nicméně odráží jistý stupeň uvědomění si odlišnosti, který je definován na základě pohlaví zemřelého, což v konečném důsledku znamená, že lze najít jisté, na první pohled nápadné, odlišnosti mezi mužskými a ženskými pohřby (např. Härke 2011).

Genderová otázka a tím pádem i role mužů a žen, kterou tito zastávali ve společnosti během svého života, je v obecné rovině určitým způsobem reflektována a řešena, a sice pomocí určitého stupně odlišení v rámci pohřební výbavy jedince. Pokusíme-li se o chronologické zařazení tohoto fenoménu, zjišťujeme, že v časovém rozmezí od 5. do 8. století se zvyk odlišovat mužské a ženské hroby prosazuje víceméně po celé Evropě, přičemž v některých oblastech je možno se s ním setkat ještě i v 10. století (Härke 2011, 98).

Na základě dat z projektu „Beyond the Tribal Hidage“, jehož autorem je M. Welch, je možno sledovat genderové odlišení mužských a ženských zemřelých na základě rozdílů ve složení jejich pohřební výbavy v rámci anglo-saské populace žijící v Anglii. Celkově byly k dispozici kosterní pozůstatky 12 000 jedinců. Analyzována byla mimo jiné pohřební výbava a součásti oděvů, v nichž byli dotyční pohřbeni (Härke 2011, 98, 101).

Ve výsledku bylo doloženo, že mužská část populace disponuje lepší hrobovou výbavou obsahující ponejvíce zbraně a nářadí, zatímco ženské hroby obsahovaly brože, prsteny, náhrdelníky a ostatní druhy šperků, z nářadí poté nástroje sloužící pro zpracování textilních materiálů. Do skupiny genderově neutrálních předmětů byly zařazeny pinzety, nože, různé nádoby a jiné (Härke 2011, 101).

Dalším příkladem obdobného smýšlení jsou severoněmecká pohřebiště římského období, na nichž je patrná variabilita v pohřební výbavě mužů, která pravděpodobně souvisí s věkem zde pohřbených jedinců, zatímco ženský hrobový inventář tomuto trendu nepodléhá a vykazuje velkou míru stability a homogenity. Rozdíl lze spatřit i v kvantitě. S přibývajícím věkem muže počet součástí hrobového inventáře roste, kdežto u žen je to opačně. Ženské hroby obsahují více předmětů, čím je žena mladší. V souvislosti s tímto se tedy rýsuje obraz žen, jejichž společenská role či funkce je víceméně stabilní nezávisle na věku, zatímco mužská úloha ve společnosti se mění s jeho věkem tak, jak to diktují společenská očekávání (Dézsi 2011, 14-15).

Obdobná analýza pohřebních výbav mužské a ženské populace a jejich případných rozdílů byla provedena na pohřebištích v Hispánii. I zde, jak se ukázalo, docházelo k jistému stupni odlišení mezi oběma pohlavími. Jak uvádí C. T. García (2011, 32) v Hispánii se na pohřebištích odráží jistý stupeň odlišnosti, který je definován rovněž na základě pohlaví zemřelého. Máme tedy opět co do činění se sexuální diferenciací, která se promítá do způsobu pohřbívání mužů a žen. Ženy jsou většinou ukládány po tzv. „dunajském způsobu“ se dvěma páry spon v oblasti ramen, které původně sloužily k sepnutí ženského oděvu zvaného „peplum“.

Objevuje se snaha některých určit etnickou příslušnost jedince na základě oděvu, ve kterém byl pohřben. Ve valné většině případů se však tento oděv nedochoval a k dispozici jsou tudíž pouze jeho součásti jako např. výše zmiňované spony. A ačkoli někteří tvrdí, že předmět sám o sobě nemůže mít etnicitu, je třeba si uvědomit, že nositel či majitel daného artefaktu do něho informaci o etnické příslušnosti mohl vložit či vtisknout (García 2011, 32).

S. Hakenbeck (2007, 21-22) k dané problematice dodává, že v období stěhování národů pravděpodobně nezáleželo ani tak na tom, kde se např. pohřbená žena narodila, protože součásti ženského oděvu zůstávali po celou dobu jejího života neměnné a je také pravděpodobné, že i způsob, jakým byla pohřbena, vyjadřuje její vlastní identitu, čili to, čím byla za života. Je dobré však poukázat na jistý fakt. Brože, spony a ostatní se

mění, odlišují se stylisticky a také se mění jejich distribuční síť, ale nazývány jsou podle jednotlivých etnik čili historicky doložitelných kmenů. Nicméně brože jako takové sami o sobě nejsou ukazateli etnické příslušnosti. Jistý stupeň etnicity poté mohou vykazovat jako součást oděvu, především ženského.

Na přelomu 4. a 5. století dochází k pozvolné (avšak na mnoha místech patrné) změně ve způsobu pohřbívání, a sice k zavedení žárového pohřebního ritu s pohřební výbavou, která mimo jiné obsahuje i cizorodé předměty (Tejral 2000, 11-12).

Avšak v rámci pozdně svébské tradice se taktéž setkáváme se zcela novým kostrovým pohřebním ritem - např. Horní Heršpice. Na celé řadě pohřebních areálů je taktéž nápadné samotné nepravidelné uložení zemřelého (Tejral 2000, 13, 21).

Na základě analýzy celkového charakteru pohřebního ritu a místa uložení zemřelého je možné identifikovat identitu pohřbeného. Identita je víceméně ovlivněna jedincem, jeho zkušenostmi a tím, co v životě zažil, ale je zároveň formována okolím, společností, ve které daný jedinec žije, rolí, kterou v ní plní, požadavky a očekáváními společnosti. Společnost tedy staví jedince do určité pozice v rámci své struktury, svým způsobem ho nutí, aby v ní zaujal patřičné místo, což samo o sobě může vyvolat konflikt mezi tzv. životní zkušeností jedince a mezi tím, co mu diktuje či od něho společnost očekává (Hakenbeck 2007, 25).

Rozpor mezi osobní identitou jedince a potřebami společnosti může rovněž vykazovat způsob pohřbení jedince. Ten může být uložen dle zvyklostí dané společnosti, což ale v konečném důsledku nemusí absolutně vůbec vystihovat jeho osobní identitu. To, jak je vyjádřena osobní identita jedince pomocí způsobu pohřebního ritu, však nemusí mít žádnou souvislost s jeho identitou za života a naopak. Ve způsobu posmrtného uložení jedince lze identifikovat určitý stupeň konformity, přizpůsobení se daným podmínkám či zvykům (Hakenbeck 2007, 25- 26).

Jsou však i takové příklady, kdy oděv zemřelého velmi pravděpodobně opravdu vypovídal o jeho etnické příslušnosti. Jedná se v první řadě o ty jedince, kteří pod vlivem nejen migračních vln přišli do nového prostředí, do nové skupiny jedinců a svou etnickou identitu vyjadřovali právě prostřednictvím oděvu či jiného majetku (vybavení obydlí, šperky, předměty osobní povahy apod.). Není však vyloučeno, že samotný oděv nebyl nošen za života jedince, ale byl v něm pouze pohřben (Härke 2007, 14-16). V takovém případě je velmi sporné určit, jak daný jedinec vyjadřoval svou identitu a

etnickou příslušnost za života, stejně tak jako je velmi sporná výpovědní hodnota tohoto oděvu a závěry vyplývající z jeho analýzy.

Z výše uvedených dat jasně vyplývá, že role, které mužští i ženští jedinci zastávali za svého života, byly pravděpodobně respektovány i po jejich smrti, přičemž je třeba mít na paměti, že pohřební výbava není dokonalým odrazem pozemského života. Případné odchylky a idealizace zemřelého pod vlivem společenského tlaku jsou tedy přípustné a mohou ovlivnit konečnou podobu pohřebního ritu i složení pohřební výbavy (Härke 2011, 103).

Je bezesporu, že místo, na kterém docházelo k pohřbení zemřelého, nebylo náhodné, nýbrž bylo předem pečlivě vybráno tak, aby splňovalo požadavky různého charakteru. Místo uložení, charakter polohy a organizace poté odráželo ideologii dané skupiny (Hofmann 2012, 358).

Přes všechny dosavadní výzkumy a jejich výsledky je stále potřeba mít na paměti, že funkce a význam předmětů obsažených v rámci pohřební výbavy zemřelých lze pouze s obtížemi jednoznačně stanovit (Hofmann 2012, 357).

Závěrem této kapitoly je nasnadě otázka, jakou roli vlastně sehrává etnicita či vědomí etnické příslušnosti jedince a skupiny, v níž tento žije, ve způsobu pohřbívání jedinců a studiu těchto praktik (García 2011, 36)?

14.1. Analýza pohřební výbavy zemřelých v souvislosti s jejich etnickou příslušností a identitou. Vybrané příklady z území Čech a Moravy.

V závislosti na výše uvedených poznacích a přístupech k této problematice, které byly ať již s větší nebo menší mírou úspěšnosti převedeny do praxe, se následující kapitola pokusí o zjednodušenou analýzu pohřební výbavy na území Čech a Moravy.

Zkoumána bude pohřební výbava s dostatečnou výpovědní hodnotou vztahující se k dané problematice. Následující text tudíž obsahuje pouze některá pohřební uložení, která se zdají být dostatečně reprezentativní. To je způsobeno samotným faktem, že celá řada hrobů se dochovala bez pohřební výbavy či pouze s torzovitou pohřební výbavou. Některé pohřby obsahují pouze jednotlivé artefakty, které sami o sobě neposkytují žádné vodítko, které by objasnilo či alespoň indikovalo cokoli, co by mohlo být dáno do souvislosti s problematikou etnicity a identity zde uložených jedinců.

Metodu přístupu spočívající v genderovém nazírání na pohřební ritus a výbavu zemřelých jedinců lze do určité míry uplatnit i na některých z pohřebních uložení, které je možno nalézt v kapitole uvádějící výčet pohřebních areálů i jednotlivých uložení jak na území Čech, tak na Moravě.

Jak již bylo uvedeno, jedná se pouze o zjednodušenou verzi, jejímž cílem bylo pokusit se implikovat metody výzkumu provedené např. ve Španělsku na území Čech a Moravy.

14.1.1. Území Čech.

Pro zkoumané mužské hroby na území Čech se rovněž zdá být typické, že zemřelí jedinci byli ukládáni do hrobu s předměty, které symbolizovaly jejich postavení za života. Poměrně jednoznačným dokladem tohoto tvrzení jsou hroby bojovníků čili příslušníků této společenské vrstvy (např. Tihelka 1963/2, Voss 2008). Muži - bojovníci/válečníci - jsou pohřbeni spolu s meči, hroty oštěpů, kopími a jinými druhy zbraní. V některých případech se lze setkat i se součástmi koňských strojů jako například s postranicemi.

Naproti tomu ženské hroby nejčastěji obsahují skleněné nebo jantarové korále/korálky, kroužky definované jako pravděpodobné prsteny, náramky, nákrčníky, spony, závěsky. Některé z těchto šperků sloužily jako nedílné součásti oděvů, které se ve valné většině případů nedochovaly do dnešní doby či do doby nálezů těchto hrobů. Šperky jako takové taktéž poukazují na společenské postavení zemřelého a jeho identifikování se s danou společenskou vrstvou čili tou, ke které dotyčný (v těchto případech dotyčná) náležel za svého pozemského života (např. Hakenbeck, 2007, Voss, 2008).

V případě dojhrobu ve Stehelčevsi, kde byly nalezeny jak mužské, tak ženské kosterní pozůstatky, je k dispozici směs nálezů pocházející pravděpodobně z hrobových výbav obou zde uložených jedinců. Kromě nálezů různých typů nádob, které jednoznačně nelze označit jako typicky mužské či ženské součásti hrobových inventářů, byly nalezeny sekera, spona, korále, železné kopí a jiné (Svoboda 1975, 133-151). Přinejmenším lze tvrdit, že zde pohřbený muž byl posmrtně uložen s takovými předměty, které nějakým způsobem vystihovaly jeho úlohu v dané společnosti. Tyto nálezy (především sekera a železné kopí) odrážejí jeho genderové odlišení se na základě pohlaví.

14.1.2. Území Moravy.

Ryze mužský hrobový inventář je možno nalézt opět u příslušníků společenské vrstvy bojovníků. Tito jedinci byly posmrtně uloženy s různými typy zbraní či s předměty, které nějakým způsobem souvisí s bojem a vystihují tak způsob jejich života (například opět součásti koňských postrojů, sedlo a podobně). Avšak i muž, který nepatřil do této společenské vrstvy, býval pravděpodobně pohřben s předměty odlišnými od těch, se kterými byly pohřbívány příslušnice ženského pohlaví. Takovými předměty mohou být například nože (i když ty se objevují taktéž v ženských hrobech, ale celková povaha pohřební výbavy je odlišná), sekery, různé druhy náradí a jiné (např. Härke 2011).

Jako příklad těchto hypotéz lze uvést hrob muže v Blučině – Cézavách, jehož celková povaha a výpovědní hodnota hrobového inventáře poskytuje představu o způsobu pohřbení a vyjádření identity jedince pomocí předmětů, s nimiž byl tento muž pohřben, ačkoli o jeho etnické příslušnosti toho příliš nevypovídá ani nenaznačuje (Tihelka 1963/2).

Skutečnost, že složení hrobové výbavy vykazuje cizorodé etnické či kulturní prvky, může v konečném důsledku znamenat pouze to, že pohřbený jedinec žil v oblasti, kde existoval určitý stupeň společného soužití etnických či kulturních skupin. Tento fakt však mnohem více vypovídá o situaci panující v daném časovém období a tudíž nemůže být považován za ukazatele etnické příslušnosti pohřbeného jedince (Bugarski 2012, 25).

Ženský hrobový inventář lze rovněž odvodit v první řadě od složení a celkového charakteru pohřební výbavy žen, které přináležely k takzvané nobilitě. V první řadě se v jejich hrobech vyskytují opět šperky (nákrčník, náušnice aj.) a závěsky, které odkazují na oděv, ve kterém byla daná žena pohřbena.

Na základě analýzy závěsků lze poté usuzovat na druh oděvu. Na tomto místě je však nutné si opět uvědomit, že je-li nějaký oděv nazýván pomocí etnonyma poukazujícího na některou z etnických skupin, neznamená to ještě, že jedinec pohřbený v tomto druhu oděvu k tomuto etniku skutečně patřil a že se tedy dané etnikum nacházelo v oblasti nálezů tohoto hrobu. F. Curta (2011, 5) k tomu dodává, že způsob odívání se byl záležitostí elit, které byly svou povahou multietnické, a tudíž není možné módu spojovat pouze s jedním určitým etnikem či etnickou skupinou.

Poměrně sporným bodem je rovněž to, zda archeologické nálezy zbytků oděvu a jejich součástí mohou nějakým způsobem reflektovat etnicitu nositele tohoto oděvu či zda jsou vůbec schopni alespoň minimálním způsobem přispět k objasnění etnické příslušnosti. Dalším problémem se ukazuje být samotná schopnost oděvu jakožto materiálu a jeho ostatních součástí vyjadřovat osobní nebo kolektivní identitu svého nositele, popřípadě nositelů (Rummel 2010, 50-53).

Závěrem je možno konstatovat, že povaha hrobových inventářů do určité míry opravdu respektuje role, které jedinci zastávali ve společnosti za svého života. Přinejmenším lze alespoň na základě složení hrobové výbavy odlišit mužskou a ženskou složku společnosti.

Muži byli tedy pohřbíváni s těmi předměty, které v představách tehdejší společnosti vyjadřovaly jejich mužství. Totéž platí v případě ženských pohřbů. Samotná povaha hrobového inventáře se mění v závislosti na společenském postavení jak mužů, tak žen v dané společnosti, avšak určitý stupeň odlišení na základě pohlaví zemřelého přetrvává.

14.2. Určení etnicity a identity na základě analýzy pohřební výbavy.

Otázka etnicity či etnické příslušnosti jedinců je obecně velmi problematičná a dospět k jakémukoli uspokojivému závěru pouze v souvislosti s rozбором hrobového inventáře se ukazuje být takřka nemožným.

Již B. Svoboda (1962/1, 184) ve svém článku zabývajícím se právě problematikou období stěhování národů na území Čech upozorňoval, že není možné bezpečně hovořit o názvech jednotlivých kmenů či lépe řečeno skupin obyvatel. Stejně je tomu i dnes. Etnicita jakožto taková je jen obtížně uchopitelná a definovatelná, což může být zásadním problémem. Nebudeme-li se nyní zabývat biologickou podstatou etnické příslušnosti, zbývá ona kulturní či sociokulturní rovina.

Většina nálezů z hrobových inventářů z území Čech a Moravy neposkytuje dostatečné množství informací, se kterými by bylo možno být jen hypoteticky pracovat na poli výzkumů etnicity. U většiny artefaktů je možno dohledat analogie i v jiných částech Evropy, avšak jejich rozptyl zabírá tak širokou oblast, že o etnicitě jejich vlastníků nelze bezpečně nic usuzovat. Přidáme-li k tomu samotný fakt, že materiální složka kultury sama o sobě vypovídá o etnické příslušnosti pouze ve velmi omezené

míře, bylo by velmi nerozumné tvořit jakékoli definitivní závěry (např. Svoboda 1962/1).

S problémem etnické příslušnosti mohou do jisté míry pomoci písemné prameny. Ovšem i jejich možnosti a výpovědní hodnota jsou limitovány a nemohou být z celé řady důvodů, o kterých již byla řeč, brány jakožto objektivní prameny pro poznání etnicity daných skupin obyvatelstva (např. Curta 2006).

Na základě analýzy pohřební výbavy a konfrontace s prameny písemné povahy byla určena etnická příslušnost jedinců pohřbených na lokalitě Strachotín (Břeclav). Zde pohřbení jedinci byli identifikováni jakožto Herulové, ačkoli ani toto určení není jednoznačné a definitivní (Čižmár – Geislerová - Rakovský 1985/2,298-299).

Na základě dostupných informací z pohřebních areálů i jednotlivých hrobových uložení z Čech a Moravy není možno jednoznačně a definitivně určit etnickou příslušnost. Existují určitá vodítka, která by mohla podat výpověď právě o etnicitě obyvatel žijících na území Čech a Moravy ve sledovaném období, ale ani ta nakonec neposkytla uspokojivou odpověď (př. Blučina-Cézavy).

Z výše uvedených poznatků vyplývá, že pohřební výbava je do jisté (avšak v mnoha případech velmi omezené) míry schopna reflektovat etnickou příslušnost jedinců. Faktem nicméně zůstává, že hrobový inventář nalezený na území Čech a Moravy v takové podobě, jak se nám dochoval do dnešních dnů, ve valné většině nedisponuje dostatečnou výpovědní hodnotou, jednotlivé artefakty nejsou dostatečným způsobem reprezentativní a celkově se zdá, že pomocí analýzy jednotlivých součástí hrobových výbav zemřelých není reálné odpovědět na otázku etnické příslušnosti jedinců pohřbených a pravděpodobně i žijících na přechodu doby římské a období stěhování národů na území Čech a Moravy.

Opačným případem je problematika osobní a kolektivní identity jedinců. V této situaci je možno si za předpokladu splnění určitých podmínek vytvořit na základě analýzy pohřebních komponent určitou představu o identitě jedince. Oněmi podmínkami jsou především zachovalost a reprezentativnost pohřební výbavy či jejich jednotlivých součástí a opět jejich dostatečná výpovědní hodnota vztažená k pohřbenému jedinci. Jak již bylo zmíněno, na základě rozboru pohřební výbavy je možno uvažovat o existenci odlišení pohřbívaných jedinců vzhledem k jejich pohlaví. Ve výsledku to znamená, že se obsah a celkový charakter mužského hrobového inventáře liší od ženského (např. Hakenbeck 2007).

Kolektivní identita jedince souvisí s jeho postavením ve společnosti a s rolí, kterou v ní plnil. Se vši pravděpodobností se i ona projevuje a nějakým způsobem odráží ve složení pohřební výbavy. Nejlepším dokladem této myšlenky se v rámci sledovaného období zdají být bohaté hroby členů nobility. Tito jedinci byli posmrtně uloženi s předměty značné hodnoty, zhotovenými povětšinou z drahých kovů čili s předměty, které průměrný jedinec nevlastnil a tudíž s nimi nemohl být pochován. Charakter pohřební výbavy příslušníků nobility reflektoval a respektoval postavení těchto lidí za jejich života. Při odkrytí takovýchto hrobů je tedy i po několika stoletích, které od doby jejich uložení uplynuly, na první pohled zřetelné, že v daném hrobě leží někdo společensky významný (např. Hakenbeck 2007, Hegewish 2005, Hofmann 2009).

Podobná situace panuje v případě hrobů válečníků či bojovníků. Příslušníci této společenské vrstvy byli taktéž pohřbíváni s poměrně specifickou pohřební výbavou, která dává jednoznačně najevo jejich úlohu ve společnosti a napovídá mnoho o způsobu jejich života. Dochovala-li se hrobová výbava, tak ve většině případů obsahuje různé druhy zbraní (meče, kopí aj.), někdy i součásti koňského postroje či dokonce sedlo. Rovněž i zde lze tvrdit, že identita jedince, ať již osobní či kolektivní, je v takovýchto případech posmrtně respektována.

15. Analýza sídlištních situací na území Čech a Moravy ve sledovaném období z hlediska etnicity a identity zde žijících jedinců.

Podobně jako tomu bylo v případě pokusu o rozbor pohřební výbavy zemřelých v závislosti na její výpovědní hodnotě vztahující se k problematice etnické příslušnosti a identity, se tato kapitola alespoň pokusí o podobný rozbor v případě českých a moravských sídelních situací na přelomu doby římské a období stěhování národů.

V závislosti na povaze dochovaného materiálu a jeho výpovědní hodnoty lze zjistit pouze velmi málo o etnické struktuře a identitě těchto dvou územních celků. Osobní i kolektivní identita je alespoň v některých z jejích rovin lépe prokazatelná v rámci pohřebních areálů či jednotlivých hrobů, které ji určitým způsobem reflektují (např. Hegewish 2005, Hakenbeck 2007, Hofmann 2009).

Etnická struktura jako taková, jak se zdá, zůstává i nadále velmi komplikovaným problémem. Jak jsme viděli v jedné z předcházejících kapitol, která se zabývala obrazem Germánie a světa barbarů obecně na základě pramenů písemné povahy, existovalo určité povědomí o různých skupinách obyvatel (dříve nazývanými „kmeny“). Některým z nich byla dokonce přiřazena jména – etnonyma, pomocí nichž byla daná skupina lépe uchopitelná (pro administrativní účely, pro účely písemnictví a běžný život obecně). To, jestli se příslušníci takové skupiny tímto jménem sami nazývali či zda toto pojmenování vypovídalo cokoli o jejich etnické příslušnosti, je však sporné (např. Curta 2011, Renfrew 1996).

Rozbory sídlištních areálů mohou prozradit mnoho o jejich obyvatelích a jejich způsobu života, avšak o samotné etnické příslušnosti těchto obyvatel ve většině případů mlčí, stejně tak jako mlčí písemné prameny.

Sledované období se vyznačuje poměrně značnou mobilitou obyvatel, je to období velice neklidné a plné změn. Na druhé straně tu vládne jistý stupeň uniformity, který bylo možno vidět již ve zmiňovaném způsobu oblékání. Totéž lze tvrdit i o obytných celcích, ve většině případů se jedná o polozemnice či chaty křivočerné konstrukce, které je možno nalézt jak na území Čech a Moravy, tak i jinde v Evropě (např. Salač ed. 2008). Celosvětovým trendem několika posledních let se staly mimo jiné rozborů uspořádání domácností a s tím související analýzy stravovacích návyků příslušníků takových domácností a jejich stravy obecně, což do jisté míry může být nápomocno při řešení otázky etnické příslušnosti a identity (Voss 2005, 466).

Kultura materiální povahy jakožto celku a její charakter tedy neposkytuje dostatečné množství informací o etnicitě jejích nositelů. U většiny nalezeného materiálu máme k dispozici obdobné analogie i v zahraničí, tudíž lze hypoteticky usuzovat na multietnickou povahu těchto předmětů. Široký rozptyl těchto předmětů může mít svou příčinu v již zmiňovaném vysokém stupni mobility obyvatel, vyznačující se přesuny i na velmi velké vzdálenosti, dále ve vzájemném kulturním ovlivňování se (např. přebírání výrobních technik a výzdobných motivu), ve vzájemném napodobování se, ve značně rozvinutém dálkovém obchodu apod. (např. Tejral 1986).

Za připomenutí stojí rovněž to, že materiální kultura není neměnná, nýbrž podléhá změnám, jejichž příčina může být různá, a tudíž předměty materiální kultury nabývají různých významů právě v závislosti na změnách prostředí, ve kterém se nachází (Hakenbeck 2011, 40), proto je tak obtížné jednoznačně určit etnickou příslušnost a identitu nositelů dané materiální kultury.

Závěrem lze konstatovat, že výpovědní hodnota sídelních situací na území Čech a Moravy ve sledovaném stupni na základě dostupných informací není sama o sobě schopna vyřešit otázku složité etnické situace tohoto období. Na základě rozboru materiální kultury lze s určitostí tvrdit pouze to, že zde panovala složitá etnická situace a není proto vyloučeno, že se zde vyskytovalo několik etnických skupin, což potvrzuje například sídliště ve Zlechově (Uherské Hradiště), jehož celkový charakter potvrzuje myšlenku složité etnické skladby zdejších obyvatel (Hrubý 1967, 653).

Na základě některých novějších výzkumů na poli etnické skladby obyvatel v pozdně římském období a v období stěhování národů, je možné opustit myšlenku o etnicky velmi pestré skladbě obyvatelstva, které se nacházelo na území Barbarika. Tyto výzkumy potvrzují to, co již bylo několikrát uvedeno, a sice to, že ve většině případů jsou možnosti archeologie velice limitovány a mnohdy ani ve spolupráci s jinými vědními obory není snadné rozřešit otázku etnicity. Řada archeologických výzkumů etnické příslušnosti obyvatel ve sledovaném období byla schopna pouze oddělit některé složky obyvatelstva, jako např. foederáty od příslušníků Attilovy říše (Stadler – Friesinger – Kutschera – Lauer mann – Rác z – Tejral – Wild - Zeman 2008, 169).

16. Biologická podstata etnicity a etnické příslušnosti. Výzkumy mitochondriální DNA a chromosomu Y v rámci dnešní evropské populace.

Na biologické úrovni lze otázku etnické příslušnosti jedince či skupin řešit pomocí molekulárně genetických metod výzkumů. Mimo jiné jsou to jednak výzkumy na poli mitochondriální DNA a jednak výzkumy chromosomu Y. Avšak etnicita z hlediska těchto výzkumů je zcela odlišná od etnicity na úrovni kulturní či sociokulturní povahy. Problematika genetických výzkumů je velice složitá a proto se následující kapitola snaží pouze ve stručnosti nastínit, jakým způsobem takové výzkumy pracují a jakých výsledků je možno za použití těchto metod dosáhnout.

16.1. Mitochondriální DNA

Mitochondriální DNA je přenášena neboli děděna pouze v ženské linii nikoli v mužské, jelikož mužští jedinci nejsou schopni svou, po matce zděděnou, mitochondriální DNA předávat dále (Jungerová 2010, 30).

Na základě genetického zkoumání materiálu získaného z kosterních jakožto i zubních pozůstatků zemřelých je možné získat cenné informace nejen o vlastnostech na úrovni biologické, ale i o způsobu jejich života, událostech, kterých se zúčastnili apod. Těmito událostmi mohou být například migrační procesy a mobilita obecně v jakémkoli měřítku, přičemž právě v takovýchto případech je využívána tzv. aDNA (ancient DNA), která se opírá o výzkumy mitochondriální DNA - dále jen mtDNA (Jungerová 2010, 28-29)

V rámci výzkumů mtDNA byly získány tzv. makrohaploskupiny sestávající z několika haploskupin. Zůstaneme-li na evropském kontinentu, pracujeme ve většině případů s makrohaploskupinami označovanými písmeny N a R a jejich haploskupinami H, I, J, N, T, U, V, W, X, přičemž každá z nich vznikla v jiném časovém období (Jungerová 2010, 31).

Výhodou těchto výzkumů je mimo jiné i to, že je možno použít vzorky získané od dnešní populace a na základě jejich studia je možno rekonstruovat události dávno minulé. Získané výsledky umožňují objasnit i tak problematické historické události jako je například etnogeneze Slovanů, stanovení jejich migračních pohybů a popř.

lokalizovat jejich domovskou oblast. (Mielnik-Sikorska – Daca – Mylyarchuk – Derenko – Skonieczna – Perkova – Dobosz – Grzybowski 2013, 2).

V rámci tohoto výzkumu byly odebrány vzorky od obyvatel dnešního Polska, Ukrajiny a České republiky a po následném výzkumu bylo dle očekávání zjištěno, že většina vzorků spadá do tzv. haploskupiny H, přičemž některé vzorky spadaly do haploskupin typických pro oblast východní Asie a jiné rovněž do haploskupiny L, která je nejčastěji zastoupená na africkém kontinentu. (Mielnik-Sikorska – Daca – Mylyarchuk – Derenko – Skonieczna – Perkova – Dobosz – Grzybowski 2013, 2-3).

Genetické výzkumy rovněž odhalily, že Slované byly se vši pravděpodobností autochtonními obyvateli čili obyvateli původními v oblasti střední a východní Evropy. V případě haploskupin (či subhaploskupin) typických pro asijský kontinent (C, D, G) lze poukázat na četnější kontakty mezi obyvateli Asie a Evropy jakožto i na jejich značnou mobilitu. Distribuce těchto haploskupin je možné časově zařadit až do období neolitu (Mielnik-Sikorska – Daca – Mylyarchuk – Derenko – Skonieczna – Perkova – Dobosz – Grzybowski 2013, 6-8).

16.2. Chromosom Y

Chromosom Y se na rozdíl od mitochondriální DNA předává výhradně z otce na syna čili v mužské linii. Je-li tato mužská linie přerušena narozením potomka ženského pohlaví, dochází k jejímu přerušení (Jungerová 2010, 34).

Na základě provedených výzkumů chromosomu Y lze usuzovat, že - podobně jako tomu bylo v případě již zmiňované mtDNA - rovněž i muži mají svého společného předka (Jungerová 2010, 34).

Výsledky výzkumů chromosomu Y ukazují, že na celém světě existuje celkem 18 tzv. haploskupin chromosomu Y (v případě ženské mtDNA oněch 33 klanů (Jungerová 2010, 35).

Na závěr lze s velkou mírou pravděpodobnosti tvrdit, že jakákoli dělení na základě rasy, rasové příslušnosti jakožto i etnicity jedinců nejsou z biologického úhlu pohledu hodnověrná a objektivní.

17. Geoarcheologické výzkumy období stěhování národů a jejich potenciál. Vybrané případy.

Na období stěhování národů je možno pohlížet i z jiného úhlu pohledu než jako na období silné mobility větších či menších skupin obyvatel, období plné zvrátů, přesunů, válečných výbojů, podmaňování si nových oblastí a jedinců žijících v nich a podobně. Geoarcheologické výzkumy poskytují poměrně ucelený přehled o tom, jak se situace v období stěhování vyvíjela a přináší celou řadu nových poznatků o tomto poměrně chaotickém a v mnoha případech těžko uchopitelném časovém období.

Geoarcheologické metody výzkumu se soustředí především na vývoj tzv. kulturní krajiny. Ve spolupráci s ostatními vědeckými obory či disciplínami (např. geoekologie, palynologie, hydrologie, mikromorfologie, paleoklimatologie, historická i fyzická geologie aj.) lze dojít k poměrně jednoznačným závěrům týkajících se nejenom časového období stěhování národů (Volkman 2010, 147-148).

Jednou z lokalit, kde byl proveden geoarcheologický výzkum v kombinaci s analýzou materiální kultury, je oblast dolního toku řeky Odry na pomezí Německa a Polska. Z dosažených výsledků vyplývá, že daný region byl do jisté míry průchozí, co se týče cizích vlivů, nejednalo se tedy o žádnou vůči okolním vlivům uzavřenou oblast. Naopak bylo prokázáno, že právě tento region disponoval četnými kontakty s římskou říší a na základě čehož je možno uvažovat o tom, zda tato oblast nehrála úlohu jakési komunikační spojnice mezi různými oblastmi. Některé z dílčích výsledků rovněž indikují možnost klimatického zhoršení, které je dáno do souvislosti s hospodářsky motivovaným opuštěním této oblasti v 5. století (Volkman 2010, 155-156).

Uvedený výzkum naznačuje, jakými cestami se lze ubírat a ukazuje, k jakým výsledkům je možno dojít za použití těchto metod výzkumu. Výhodou těchto a jim podobných výzkumů je bezesporu jejich přesnost a jednoznačnost, stejně tak jako interdisciplinární přístup, který vede k daleko přesnějším závěrům. Na druhé straně existuje celá řada oblastí, kde výzkumy tohoto charakteru doposud nebyly provedeny, a tudíž ve většině případů není k dispozici dostatečné množství informací a výsledků, které by byly nápomocny při vytváření celkového obrazu o situaci v období stěhování národů.

18. Pylová analýza a její využití v rámci archeologických výzkumů.

Jednou z metod, o jejíž výsledky je možno se během archeologických výzkumů opřít, je pylová analýza. Výzkum v oblasti východočeské nížiny probíhající v lokalitě Na Bahně (okr. Hradec Králové) poskytuje právě takové výsledky, které významným dílem napomáhají objasnit problematiku osídlení zdejší oblasti nejen v období stěhování národů (Beneš - Pokorný 2001/3, 481).

Nicméně, v souvislosti se sledovaným pozdně římským obdobím a dobou stěhování národů korespondují výsledky z biozóny NBR 1 a NBR 2. Zóna NBR1 zahrnuje časový interval mezi lety 160 př. n. l. - 450 n. l., zatímco zóna NBR 2 období následující, tj. 450 – 800 n. l. (Beneš - Pokorný 2001/3, 484).

Na základě pylové analýzy bylo zjištěno, že výsledky z výše uvedené zóny NBR 1 nasvědčují trvalému osídlení zdejší oblasti, zatímco v období stěhování národů dochází k pravděpodobně k poklesu sídelních aktivit a počtu obyvatel, což se odráží i v charakteru krajiny a její skladby, která je méně využívána. Současně je možné registrovat tzv. regenerační proces v rámci lesních porostů (Beneš, Pokorný 2001/3, 484, 493).

19. Biochemické a biogeochemické analýzy a jejich využití v archeologii.

Biochemické a biogeochemické analýzy jsou jedním z možných směrů, kterými se lze ubírat při snaze o objasnění etnicity obyvatelstva. V rámci výzkumu geografického původu obyvatel, jejich mobility a stravovacích či vyživovacích návyků obyvatel je možno podrobit kosterní pozůstatky zemřelých jedinců metodám výzkumu založených právě na analýzách této povahy. Jedná se především o analýzu izotopů stroncia, stabilního kyslíku či uhlíku, které jsou získávány z kostí a ze zubní skloviny (Knudson – O'Donnabhain – Carver – Cleland – Douglas Price 2012, 308, 313).

Na základě výsledků těchto analýz je možné určit rozdíly mezi obyvatelstvem autochtonním a alochtonním, ať už jde o rozdíl ve výživě, v oblasti původu, konzumaci vody z různých zdrojů apod. (např. Jungerová 2010 nebo Knudson – O'Donnabhain – Carver – Cleland – Douglas Price 2012). To je možné z důvodu rozdílné úrovně remodelace zubní skloviny (mineralizace) a kostí. Tak například hodnota izotopů stroncia získaných ze zubní skloviny odpovídá raným fázím života jedince, kdy dochází k tvorbě dentice, zatímco hodnota izotopů stroncia obsažených v kostech odráží pouze několik posledních let života jedince (Jungerová 2010, 25).

19.1. Analýza stabilních izotopů stroncia

Hodnota stabilních izotopů stroncia (^{84}Sr , ^{86}Sr , ^{87}Sr , ^{88}Sr) je závislá na stáří podloží a uloženin, což znamená, že izotopy stroncia obsažené v podloží, v půdě, v rostlinách se právě z těchto zdrojů dostávají do zvířecích a lidských těl (Jungerová 2010, 25; Knudson – O'Donnabhain – Carver – Cleland – Douglas Price 2012, 309).

Jakožto nejvhodnější materiál se jeví zubní sklovina či kostní popel. Následně dochází k chemickým úpravám tohoto materiálu a měření za pomoci hmotnostního spektrometru (Knudson – O'Donnabhain – Carver – Cleland – Douglas Price 2012, 313-315).

Při porovnání hodnoty stabilních izotopů stroncia obsažených v zubní sklovině (utvářené v dětství) s hodnotou stabilních izotopů stroncia obsaženou v kostech lze získat podstatné informace o jedinci jakožto takovém stejně tak jako o celé skupině obyvatel. Rozdíly mezi těmito hodnotami mohou poukazovat na migrační procesy, které

daný jedinec či skupina podstoupila (Knudson – O'Donnabhain – Carver – Cleland – Douglas Price 2012, 316).

19.2. Analýza izotopů uhlíku

Za pomoci této analýzy je možno zkoumat vyživovací návyky obyvatelstva. Taktéž vzorek použitelný pro tuto analýzu je získáván z kostí či zubní skloviny, je chemicky čištěn a měřen pomocí hmotnostního spektrometru (Knudson – O'Donnabhain – Carver – Cleland – Douglas Price 2012, 309, 315).

19.3. Analýza stabilních izotopů kyslíku

Postup analýzy stabilních izotopů kyslíku ^{16}O , ^{17}O , ^{18}O je obdobný jako u analýzy stabilních izotopů stroncia a izotopů uhlíku. Izotopy kyslíku obsažené ve vodě jsou přímo závislé na celé řadě faktorů, jakými jsou například zeměpisná výška a šířka, teplota, zdroj vody aj. a tudíž i tyto získané hodnoty poukazují na změny typu migrace (Jungerová 2010, 24; Knudson – O'Donnabhain – Carver – Cleland – Douglas Price 2012, 309).

20. Diskuse

Bakalářská práce je svým způsobem velmi limitována dostupnou pramennou základnou. Nicméně na základě dostupných informací si lze ujasnit alespoň dílčí otázky týkající se sledovaného období čili přelomu mezi pozdní dobou římskou a dobou stěhování národů. Toto období je samo o sobě velmi problematické a učinit jakékoli jednoznačné a definitivní závěry není v silách této práce.

Pro danou časovou etapu jsou typické velké migrační procesy probíhající napříč celým evropským kontinentem, které se do určitého stupně mohou odrazit v rámci archeologického materiálu. Avšak jejich identifikace a odlišení od autochtonní složky je na mnoha lokalitách obtížné, zvláště v případě proběhl-li již určitý stupeň akulturace.

Poměrně nejednoznačný postoj rovněž panuje v otázce výpovědní hodnoty archeologického materiálu (především kultury hmotné povahy) a její schopnosti přispět k objasnění etnické příslušnosti nositelů dané materiální kultury. Na jedné straně se lze setkat s názory, že archeologická kultura jako taková není schopna objasnit etnicitu svých nositelů. Na straně druhé existují i takové studie, které přínos a výpovědní hodnotu kultury materiálního charakteru akceptují, přičemž poukazují na nutnost interdisciplinárního přístupu k dané problematice, jehož je archeologie nedílnou součástí. Na základě archeologických výzkumů a analýzy kultury hmotné i nehmotné povahy lze za určitých podmínek dospět alespoň k dílčím závěrům týkajícím se etnické příslušnosti.

V případě určení identity jedinců se jakožto velmi přínosné ukázali být studie a výzkumy zabývající se analýzou pohřebišť a pohřební výbavy zemřelých, stejně tak jako charakterem sídlištních lokalit. Rozbor jednotlivých součástí hrobového inventáře poukazuje na skutečnost, že právě skladba pohřební výbavy do určité míry akceptovala a odrážela identitu pochovaného, kterou disponoval za života.

Nedílnou součástí vědeckého bádání na poli etnicity a identity se v několika posledních letech staly výzkumy mitochondriální DNA a chromosomu Y, geochemické stejně tak jako georcheologické a bioarcheologické výzkumy (např. pylové analýzy, analýzy skladby stravy apod.).

Hlavním a zcela zásadním problémem se stává především nejednoznačné a nedostatečné vymezení základních pojmů a definování toho, co je etnicita, co si pod

pojmem etnicita představit a jak ji vůbec nadefinovat, kterým jejím aspektem se zabývat, co brát během výzkumu v úvahu a co nikoli.

Na etnicitu lze totiž pohlížet z několika úhlů pohledů. V první řadě je to genetika, dále je to aspekt ekonomický, politický a historický. Rovněž je možno řešit etnicitu z hlediska minoritních a majoritních skupin a zkoumat úroveň jejich etnické identity, stejně jako etnicitu kolonizátorů a kolonizovaných, etnickou identitu mužů a žen, na něž jsou v rámci dané skupiny kladeny různé nároky a požadavky a jejichž role ve společnosti je mnohde odlišná či je možno zabývat se rasovou segregací a rolí, kterou zde hraje etnicita. Dalším problémem je to, zda etnicitu zkoumat jakožto fenomén sociologický či psychologický. V neposlední řadě je nutno stanovit metodu výzkumu a zohlednit její pozitiva a negativa. Při práci s písemnými prameny mnohdy narážíme na velmi subjektivní informace a míra objektivity klesá. V úvahu rovněž připadá práce s hmotnými prameny, se symboly, lze analyzovat jazyk, materiální kulturu a její projevy, symbolickou úroveň kultury dané etnické skupiny, zabývat se sebeidentifikací jejích členů a zároveň poukázat na to, jak je vnímána z vnějšku, oddělit od sebe etnické skupiny na základě pomyslných hranic, které se možná navzájem prolínají či se vzájemně stírají. Zdá se, že pod tímto jedním jediným pojmem se skrývá celá řada problémů a otázek, které čekají na své objasnění.

Z výše uvedeného jasně vyplývá nutnost interdisciplinárního přístupu k dané problematice, neboť pouze spolupráce vícero vědeckých oborů může přispět či objasnit otázku etnické příslušnosti jedinců žijících v určitém časovém období na určitém místě.

21. Závěr

Předkládaná bakalářská práce je do určité míry limitována nejen stavem současného poznání ale i dostupností informací, které by byly schopny podat ucelenější představu o osídlení Čech a Moravy na přelomu pozdní doby římské a období stěhování národů zvláště v souvislosti s etnickou strukturou skupin obyvatel pohybujících se a sídlících na daném území v daný časový okamžik.

Tato limitace však nesouvisí výlučně s územím Čech a Moravy. V celé územní oblasti Římského impéria a Barbarika se lze setkat s obdobnými problémy a proto není jednoduché zodpovědět otázku etnicity zdejších obyvatel.

Na základě provedených výzkumů a jejich výsledků dochází k přehodnocení některých archeologických závěrů. V prvé řadě je poukazováno na omezenou výpovědní hodnotu kultury hmotné povahy v rámci výzkumů etnicity a identity ať již jedinců či celých skupin. Přiřadit daný artefakt k dané etnické skupině není snadným úkolem. V mnoha případech je to takřka nemožné.

Dalším poměrně sporným bodem je samotná existence archeologických kultur. Jedná se o uměle (mnohdy moderní vědou) vytvořené konstrukty sloužící především klasifikačním účelům a jako takové je třeba je chápat. Uměle vytvořené jednotky, které mají pouze usnadňovat výzkum či práci v daném oboru, lze najít ve všech vědních oborech, a tudíž se nutně dostáváme do situace, kdy zvažujeme jejich význam. Rovněž samotné pojmy typu „etnicita“ a „identita“ jsou takovými víceméně moderními konstrukty a proto je na místě uvědomit si, zda vůbec jako takové ve sledovaném období existovaly, jakým způsobem se projevovaly a jak velkou úlohu v životě obyčejného člověka hráli, jelikož nazíráme-li na danou problematiku z dnešního úhlu pohledu, nemusí být tento přístup správný.

V případě identity se však ukazuje, že i ve sledovaném stupni D1 existovalo pojetí etnické příslušnosti a identity a mnohdy s ním bylo vědomě manipulováno, zvláště vezmeme-li v úvahu snahy o romanizaci ze strany impéria. Setkáváme se tak se situací, kdy na jedné straně působí romanizační snahy týkající se nově příchozích či podmaněných obyvatel a na straně druhé dochází k barbarizaci uvnitř římského území, která je způsobena právě vlnami nově příchozích.

V souvislosti s revizí některých poznatků je bořen mýtus o období stěhování národů jakožto o dějinné etapě vyznačující se velmi pestrým národnostním či etnickým

složením obyvatel tehdejší Evropy dělené do etnicky podmíněných kmenů. Archeologické výzkumy jsou velmi často schopny odlišit pouze složky související s obyvatelstvem autochtonním od složek nově příchozích obyvatel, foederáty od ostatních apod. Tím pádem nedostáváme onen etnicky složitý a pestrý obraz (např. Tejral 2000).

V oblasti středního toku řeky Dunaj a střední Evropy obecně dochází ve sledovaném období (stupni D1) ke změnám týkajících se římské hranice. Ta postupně ztrácí na významu a přestává plnit svou původní funkci, totiž oddělovat římskou říši od tzv. barbarů. Nyní přes ni proudí skupiny obyvatel především z východních oblastí. Tato situace je evidována v některých písemných pramenech z tohoto období a následně byla doložena za pomoci analýzy archeologického materiálu vyskytujícího se právě v okolí dunajské hraniční oblasti. Jedná se především o artefakty východní provenience, které podporují hypotézu o barbarských skupinách odcházejících na území římské říše (Tejral 2000, 12).

Pro sledované období v tzv. Dunajské oblasti jsou víceméně typické z východní kulturní oblasti přicházející vlivy, které jsou patrné jak v kultuře materiální, tak i nemateriální povahy. Jedná se o rozsáhlé teritorium, na kterém je možno doložit celou řadu lokálních i regionálních odchylek a variant a přestože si jednotlivé skupiny obyvatel ponechaly svou vlastní identitu, pomocí níž se mohly vymezit vůči ostatním, jisté kulturní prvky jsou pro většinu z těchto skupin společné. V první řadě jsou to inovace v rámci pohřebního ritu, stejně tak jako nové, netypické formy materiální kultury (Tejral 2000, 21-22).

Obecně lze tedy usuzovat, že v oblasti středního Dunaje se objevují prvky východogermánské, svébské, alanosarmatské, vandalské a jiné (Tejral 2000, 23). Vezmeme-li v úvahu celkový, v tomto období mnohdy velmi vysoký, stupeň mobility obyvatel, četné válečné konflikty, skupiny obyvatel putující Evropou jakožto řemeslníci a obchodníci, obyvatele čelící nátlaku jiných skupin, rozvinutý dálkový obchod, četné vzájemné kontakty mezi jednotlivými skupinami a mnoho dalších faktorů, docházíme k závěru, že učinit jakékoliv přesnější teritoriální zařazení těchto etnických skupin ve většině případů není možné.

Jak již bylo řečeno, toto období se vyznačuje poměrně vysokým stupněm mobility obyvatel, tudíž i na území Čech a Moravy lze předpokládat obdobnou situaci. Chceme-li porovnat vzájemné kontakty mezi oběma oblastmi, je víceméně jisté, že zde

určitě existovali. Na základě archeologického materiálu (především na základě existujících analogií jednotlivých komponent archeologického materiálu v různých oblastech Evropy) lze usuzovat na kontakty obchodního charakteru, kontakty související s přebíráním výrobních technik, dále na vzájemné ovlivňování se a přebírání prvků každodenní kultury materiálního i nemateriálního charakteru. Území Moravy bylo pravděpodobně mnohem více průchozí než území Čech, což dokládají silné vazby na severní dolnorakouskou oblast (Tejral 1973/2, 303).

Tato bakalářská práce se snažila podat informace týkající se především schopnosti archeologického materiálu přispět k výzkumům na poli etnické příslušnosti a identity jedinců či jejich skupin. Podává některé přístupy, pomocí nichž je možno tuto problematiku uchopit a dobrat se alespoň k dílčím výsledkům, neboť samotné téma etnicity je velmi obsáhlé a bude ještě nějaký čas trvat, než bude vyřešeno, stane-li se vůbec tak. Uvedené výsledky výzkumů ukazují, jakými cestami je možno se ubírat.

Některé z přístupů byly aplikovány do praxe v různých částech Evropy (např. určení identity zemřelých na základě analýzy pohřební výbavy, genderově podmíněné analýzy jednotlivých součástí pohřební výbavy, pokus o určení etnické příslušnosti zemřelých na základě fyzických odlišností a umělých zásahů do přirozené stavby lidského těla aj.), některé z nich v USA, ale za splnění určitých podmínek by bylo možné je použít i pro evropský prostor (např. určení identity v souvislosti s rozborem jednotlivých složek domácnosti a běžného každodenního života).

22. Rejstřík základních pojmů.

Uváděný abecední seznam základních pojmů, se kterými bakalářská práce pracuje, se opírá o informace a definice uvedené v předchozím textu.

Archeologická kultura - se skládá z mnoha jevů a je částečně výsledkem celé řady působících faktorů. Archeologické kultury nejsou ukazateli, na jejichž základě lze přiřadit jejím nositelům danou etnickou příslušnost. V podstatě konstrukt vytvořený za účelem archeologické klasifikace, konstrukt, který se neshoduje s jinými klasifikačními jednotkami lingvistickými, politickými či etnickými (např. Květina 2010/4).

Barbar - v antických pramenech označení příslušníků ostatních etnik, v mentalitě Řeků v podstatě cizinci (např. Droberjar 2005).

Barbarská nobilita - označení významných a mocných osob stojící v popředí a mající značný politický, hospodářský, společenský a jiný vliv. V 5. a 6. století lze za barbarskou nobilitu považovat krále, náčelníky jednotlivých kmenů, dále rovněž vévody a hrabata, vojevůdce, velmože a jejich manželky (např. Droberjar 2005).

Barbarizace – proces ovlivňování římského světa ze strany barbarů přicházejících právě na území římské říše (např. Droberjar 2002).

Deformace lebek - umělý zásah do přirozeného fyzického vzhledu jedince (většinou dítěte), důvody jehož provedení nejsou jasné - projevy náboženského či sociálního charakteru, odlišení určité skupiny jedinců od jiné (např. Fetter 1967).

Etnicita - víceméně subjektivní kategorie. Samotný význam a použití tohoto pojmu poukazuje spíše na jednotky větší, než jsou kupříkladu kmeny, národy a podobně (např. Květina 2010/4).

Etnická antropologie - studuje vnitřní variabilitu tělesných znaků člověka v prostoru, mimo jiné poukazuje na rozšíření tzv. plemen čili lidí disponujících shodnými či víceméně podobnými fyzickými vlastnostmi vyskytujících se původně na ohraničeném

území - v prostoru a snaží se objasnit problematiku etnických skupin a jejich vzájemných vztahů (např. Fetter 1967).

Etnická identita - závislá na tom, jak jedinec charakterizuje či kategorizuje sebe samého a ostatní. V souvislosti s tímto tvrzením jsou vytvářeny ony hranice mezi jednotlivými etniky a vytváření etnických skupin samých, přičemž nezanedbatelná úloha je v tomto systému připsána ekonomickému, politickému, sociálnímu a ekologickému prostředí a různé míře účasti jedinců v tomto prostředí při utváření etnické identity a vymezení etnicity a etnických hranic obecně (např. Bahenský 2010, Květina 2010/4).

Etnická skupina - uměle vykonstruovaná jednotka, pro kterou jsou typické mimo jiné určité společenské prvky a úzké vztahy uvnitř a to jak v čase, tak v prostoru. Etnická skupina funguje na bázi etnického vědomí a záměrného vymezení se od ostatních etnických skupin (např. Bahenský 2010).

Genderový koncept - podmíněn sociokulturně a jako takový má mnohem více společného s dílčími tématy typu generově podmíněných rolí a očekávání ve společnosti (např. Dézsi 2011, Härke 2011).

Germán - barbarští obyvatelé území nacházejících se severovýchodním směrem od řeky Rýn, obyvatelé cizí, neznámé země nacházející se na severním okraji světa žijící divokým způsobem života. Obecně jsou to některé kmeny žijící na území střední Evropy a oblasti jižní Skandinávie v časovém období na přelomu letopočtu (např. Droberjar 2002, Bok 1994).

Geoarcheologické výzkumy - se soustředí především na vývoj tzv. kulturní krajiny a spolupracují s ostatními vědeckými obory či disciplínami (např. geoekologie, palynologie, hydrologie, mikromorfologie, paleoklimatologie, historická i fyzická geologie aj (např. Galak 2010, Volkmann 2010).

Chromosom Y - se na rozdíl od mitochondriální DNA předává výhradně z otce na syna čili v mužské linii (např. Jungerová 2010).

Identita - podstata lidského bytí je determinována mnoha okolnostmi, kterými jsou například faktory biologické, kulturní, politické, dále také věk a mnoho dalších. Jedná se o uvědomění si sebe samého a ztotožnění se s tímto vědomím, nabývá mnoha podob a souvisí s dalšími aspekty neboli sociálními identitami typu pohlaví, věk či společenské postavení jedince v rámci společnosti, náboženské vyznání, profesní zařazení apod. (např. Bahenský 2010, Květina 2010/4).

Kmeny - jednotky v rámci společenské struktury, které nemohou být identické s termínem rasa a etnická skupina (např. Fetter 1967).

Kulturní znaky - mohou vypovídat o etnické příslušnosti, avšak mnohem více korespondují s aktuálními potřebami jedinců v daném časovém období. Povaha kulturních znaků většinou vypovídá o jejich přizpůsobení se podmínkám (přírodním či životním) daného prostředí (např. Jones 1997).

Kostrový pohřební rítus - je záležitostí 5. a 6. století, kdy byla těla zemřelých ukládána do dřevěné rakve. Častým typem kostrového způsobu pohřbívání jsou rovněž hroby obehnané příkopem (např. Droberjar 2002).

Migrace - určitý druh pohybu a sama o sobě vede k demografickým změnám velkého rozsahu. Jedná se o přesun obyvatel na velké vzdálenosti s dopadem na materiální kulturu, distribuci jazyka, prvků duchovní kultury apod. (např. Hakenbeck 2008).

Mitochondriální DNA - je přenášena neboli děděna pouze v ženské linii nikoli v mužské (např. Jungerová 2010).

Rasa - společenství jedinců, kteří jsou navzájem propojeni prostřednictvím společných předků (např. Fetter 1967).

Rod - biologicky podmíněn a koncepce rodu je založena na fyzických odlišnostech mezi pohlavími (např. Dézsi 2011).

Romanizace - proces napodobování způsobu života včetně prvků materiální kultury uvnitř římského impéria, avšak romanizovaný jedinec není totéž, co být Římanem. Tento jedinec je pouze jakýsi následovník římské tradice, kultury a způsobu života. Ve většině případů však dochází pouze k tomu, že není přebírána kultura jakožto celek, nýbrž výlučně prvky materiální kultury (např. Hegewisch 2005).

Sňatková politika - proces, kdy jedinec (většinou žena) s příslušným doprovodem odchází z oblasti, kde se narodil a strávil dětství, na území pro něho absolutně cizí a často ve značné vzdálenosti od domova. Právě u přímých účastníků sňatkové politiky se mohou projevovat vazby na oblast jejich původu, respektive jejich domov. Tyto vazby mohou rovněž být doloženy prostřednictvím přímých příbuzenských vazeb, prostřednictvím obchodu atd. (např. Hakenbeck 2007).

Sociální identita - odkazuje na celou řadu možností, jak lze jedince či skupinu jedinců kategorizovat, poukazuje na to, jak tito jedinci pojmenovávají sami sebe, jak jsou pojmenováni ostatními v rámci jejich vlastní kultury i jak je pojmenovávají jedinci mimo tuto kulturní hranici (např. Bahenský 2010).

Stěhování národů - časové období konce pravěku a počátku raného středověku (pro území Čech od konce 4. století do sklonku 6. století), a sice na území západní, jižní a v neposlední řadě i střední Evropy (např. Droberjar 2002, Salač ed. 2008).

Stupeň D1 - přechodný stupeň mezi pozdní dobou římskou a počátkem doby stěhování národů (cca 380-410/420) je charakterizován prolínáním nových (cizích) vlivů do hmotné kultury, přičemž tyto nově příchozí prvky ohlašují začátek období stěhování národů (např. Tejral 1985).

Stupeň D2 - čili horizont Untersiebenbrunn; konečná fáze stupně D, ve které dochází k dokončení procesu vytváření jednotné „vrstvy tzv. podunajsko-východogermánských památek“. Typickým jevem tohoto období je pokles hustoty obyvatelstva zapříčiněné odchodem některých skupin autochtonního obyvatelstva, změny ekonomického a celospolečenského rázu a již zmiňovaná barbarizace (např. Tejral 1985).

Žárový pohřební ritus - praktikován během celého římského období, přičemž spálené pozůstatky zesnulého byly ukládány do země buď v popelnici, volně v jámě, a to na hromádce bez popelnice, anebo byly rozptýleny po celé ploše hrobové jámy (např. Droberjar 2002) .

23. Literatura a prameny

Bahenský, F. 2010: Etnicita v historické perspektivě. Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické identity. Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha.

Benda, K. 1960: Hroby z doby stěhování národů z Nemilkova u Mostu – Tombes l'Époque de grandes invasions de Nemilkov près Most, Archeologické rozhledy 13, 692, 756.

Benda, K. 1961: Sídliště z pozdní doby římské v Žalanech u Teplic – Siedlung aus der Spät Römerzeit in Žalany bei Teplice, Archeologické rozhledy 13, 176-179.

Beneš, Z. – Nývltová-Fišárková, M. 2009: „Pohřby psů“ na sídlištích doby římské v Čechách: současný stav poznání. In: Karwowski, M. – Droberjar, E. (eds.), Archeologia Barbarzyńców 2008 : powiązania i kontakty w świecie barbarzyńskim : materiały z IV Protohistorycznej Konferencji Sanok, 13-17 października 2008, Collectio Archaeologica Ressoviensis 13, Rzeszów, 531-542.

Beneš J – Pokorný, P. 2001: Odlesňování východočeské nížiny v posledních dvou tisíciletích: Interpretace pyloanalytického záznamu z olšiny Na bahně (okr. Hradec Králové) – Deforestation of East-Bohemian lowland during last two millenia: Interpretation of pollen record from the site „Na bahně“, Hradec Králové district, Archeologické rozhledy 53, 481-498.

Bok, V. 1994: Přehled německých dějin, České Budějovice.

Bouzek, J. – Ondřejová, I. 1999: „Třetí zóna“ mezi Římem a Barbarikem při noricko-panonském limitu, Archeologické rozhledy 42/2, 22-35.

Brather, S 2005: Acculturation and Ethnogenesis along the Frontier: Rome and the Ancient Germans in an Archaeological Perspective. In: Curta, F. (ed.), Borders,

Barriers, and Ethnogenesis. *Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages. Studies in the Early Middle Ages, Volume 12, Brepols, Turnhout, 139-173.*

Bugarski, I. 2012: Occupation of the South Pannonian Soil during Late Antiquity and the Migration Period: Šajkaška Revisited. In: Ivanišević, V. – Kazanski, M., The Pontic-Danubian Realm in the Period of the Great Migration, Posebna Izdanja, Knjiga 51, Arheološki Institut Beograd, Beograd – Paris, 11-34.

Collis, J. 1996: Celts and politics. In: Graves-Brown, P. – Jones, S. – Gamble, C., S., Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities, Routledge, 167-179.

Curta, F. 2005: Frontier Ethnogenesis in Late Antiquity: The Danube, the Tervingi, and the Slavs. In: Curta, F. (ed.), Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages. Studies in the Early Middle Ages, Volume 12, Brepols, Turnhout, 173-205.

Curta, F. 2006: Southeastern Europe in the Middle Ages 500-1250, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo.

Curta, F. 2011: Introduction. In: Curta, F. (ed.), Neglected Barbarians. Studies in the Early Middle Ages 32, Brepols, Turnhout, 1-13.

Curta, F. 2011: Still waiting for the barbarians? The making of the Slavs in ‘Dark-Age’ Greece. In: Curta, F. (ed.), Neglected Barbarians. Studies in the Early Middle Ages 32, Brepols, Turnhout, 403-478.

Čižmár, M. – Geislerová, K. – Rakovský, I. 1985: Pohřebiště z doby stěhování národů ve Strachotíně – Das Gräberfeld aus der Völkerwanderungszeit in Strachotín, Památky archeologické 76/2, 285-303.

Davidovic, A. 2007-2008: Kulturanthropologische und archäologische Kulturkonzepte – Ein Vergleich. In: Zur Aktualität der Ethnischen Deutung in der Archäologie.

Präsentation der Ergebnisse. Projektstudium WS 2007/08-SS 2008, 13-14, převzato z <http://www.hu-berlin.de/studium/reform/projektstudien/aktualitaet>

Derks, T. 2009: Ethnic identity in the Roman frontier. The epigraphy of Batavi and other Lower Rhine tribes. In: Derks, T. – Roymans, N. (eds.), *Ethnic Construct in Antiquity. The Role of Power and Tradition*, Amsterdam, 230-283.

Derks, T. – Roymans, N. 2009: Introduction. In: Derks, T. – Roymans, N. (eds.), *Ethnic Construct in Antiquity. The Role of Power and Tradition*, Amsterdam, 1-10.

Dézsi, A. 2011: Geschlecht in der Römischen Kaiserzeit – von Gendervarianz und (un)gewohnten Perspektiven, převzato z http://www.academia.edu/2025052/Geschlecht_in_der_Romischen_Kaiserzeit_-_von_Gendervarianz_und_un_gewohnten_Perspektiven

Donnelan, L. 2007-2008: Being Greek and Becoming Greek – Ethnicity in the Greek Colonial World. In: *Zur Aktualität der Ethnischen Deutung in der Archäologie. Präsentation der Ergebnisse. Projektstudium WS 2007/08-SS 2008*, 46-48, převzato z <http://www.hu-berlin.de/studium/reform/projektstudien/aktualitaet>

Droberjar, E. 1999b: Od plaňanských pohárů k vinařské skupině (kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů). *Sborník Národního muzea v Praze řada A – Historie* 53/1-2, 1-58.

Droberjar, E. 2002: *Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě*, Praha.

Droberjar, E. 2005: *Věk barbarů. České země a stěhování národů z pohledu archeologie*, Praha – Litomyšl.

Emberling, G. 1997: *Ethnicity in Complex Societies: Archaeological Perspectives. Journal of Archaeological Research*, Vol. 5, No. 4, 295-344.

Eriksen, T., H. 2007: Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě, Praha.

Eriksen, T., H. 2008: Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál, Praha.

Fetter, V. 1967: Antropologie, Praha.

García, C., T. 2011: Ethnicity in early middle age cemeteries. The case of the „visigothic“ burials – Ethnicidad en los cemeteris altomedievales. El caso de los enterramientos „visigodos“, Arqueología y Territorio Medieval 18, 29-43.

Gralak, T., 2010: Impacts of steppe peoples on the Polish territories: model analysis on the example of so-called influences of the Huns, Wydawnictwo po konferencji „Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy Środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza” Biskupin-Wroclaw, 41-83.

Hakenbeck, S. 2007: Identitätsbildungsprozesse im Gräberfeld von Altenerding. In: Grünewald, Ch. – Capelle, T. (Hrsg.), Innere Strukturen von Siedlungen und Gräberfeldern als Spiegel gesellschaftlicher Wirklichkeit? Akten des 57. Internationalen Sachsensymposiums vom 26. bis 30. August 2006 in Münster, Band XVII, Aschendorff Münster, 89-97.

Hakenbeck, S. 2007: Situational Ethnicity and Nested Identities: New Approaches to an Old Problem, Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History 14, 19-28.

Hakenbeck, S. 2008: Migration in Archaeology: Are We Nearly There Yet? Archaeological Review from Cambridge 23/2, 9-26.

Hakenbeck, S. 2009: ‘Hunic’ modified skulls: physical appearance, identity and the transformative nature of migrations. In: Sayer, D. – Williams, H., Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages. Essays in Burial Archaeology in Honour of Heinrich Härke, Exeter, 64-80.

Hakenbeck, S. 2011: Roman or Barbarian? Shifting identities in early medieval cemeteries in Bavaria, PCA Post classical archaeologies 1, 37-66.

Härke, H. 2007: Ethnicity, „Race“ and Migration in Mortuary Archaeology: an Attempt at a Short Answer. In: Semple, S. – Williams, H. (eds.), Early medieval mortuary practises. Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History 14, Oxford:Oxbow, 12-18.

Härke, H. 2011: Gender representation in early medieval burials: ritual re-affirmation of a blurred boundary? In: Brookes, S. – Harrington, S. – Reynolds, A., Studies in Early Anglo-Saxon Art and Archaeology: Papers in Honour of Martin G. Welch, BAR British Series 527, 98-106.

Havlíček, P. – Pavelčík, J. – Snášil, R. 1979: Komplexní výzkum hrobu u Zlechova, okr. Uherské Hradiště – Complex research of inhumation burials at Zlechov, distr. Uherské Hradiště, Archeologické rozhledy 31, 309-310.

Hegewisch, M. 2005: Germanische Adaptationen römischer Importgefäße. Sonderdruck aus Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 86. Mainz am Rhein, 199-348.

Hofmann, K., P. 2006/2007: Anthropologische als umfassende Humanwissenschaft. Einige Bemerkungen aus archäologischer Sicht, Mitteilungen der Anthropologischer Gesellschaft in Wien (MAGW), Band 136/137, 283-300.

Hofmann, K., P. 2009: Grabbefunde zwischen sex und gender. In: Ulrike Rambuscheck (Hrsg.) Zwischen Diskursanalyse und Isotopenforschung. Methoden der archäologischen Geschlechterforschung. Bericht der 3. Sitzung AG Geschlechterforschung auf der 78. Tagung des Nordwestdeutschen Verbandes für Altertumsforschung e. V. in Schleswig 2007. Waxmann, Münster, New York, München, Berlin (133-161).

Hofmann, K., P. 2012: Der Identität ihr Grab? Zur archäologischen Identitätsforschung Aland bronzezeitlicher Bestattungen des Elbe-Weser-Dreiecks. In: Heske, I. – Horejs,

B. (Hrsg.), *Bronzezeitliche Identitäten und Objekte. Beiträge aus den Sitzungen der AG Bronzezeit auf der 80. Tagung des Altertumsforschung in Nürnberg 2010 und dem 7. Deutschen Archäologiekongress in Bremen 2011*, Bonn, 13-27.

Hofmann, K., P. 2012: Kontinuität trotz Diskontinuität? Der Wechsel von der Körper – zur Brandbestattung im Elbe-Weser-Dreieck und die semiotische Bedeutungsebene » Raum «. In: Bérenger, D. – Bourgeois, J. – Talon, M. – Wirth, S. (Hrsg.), *Gräberlandschaften der Bronzezeit/ Paysages funéraires de l'âge du Bronze. Internationales Kolloquium zur Bronzezeit Herne, 15. - 18. Oktober 2008*, *Bodenaltertümer Westfalens* 51, Darmstadt, 355-373.

Hrubý, V. 1967: Sídliště z pozdní doby římské ve Zlechově – Die spätrömerzeitliche Siedlung in Zlechov, Archeologické rozhledy 19, 628,643-658, 669.

Chiarelli, B. 1996: Race: What is it?, Antropologie 34/3, 225-229.

Childe, V., G. 1966: Na prahu dějin, Praha.

Chochol, J. 1970: Lidské pozůstatky ze žárového pohřebiště doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník), Památky archeologické 66/2, 378-393.

Chochol, J. 1979: Antropologické určení kosterních pozůstatků z hrobů 75 a 77 v Polákách – The Anthropological Identification of Skeleton Remains from Graves 75, 77 (Migration Period) at Poláky near Kadaň, Archeologické rozhledy 31, 612-613.

Chochol, J. 1980: Lidské pozůstatky z pohřebiště římského období v Plotištích nad Labem – Menschliche Überreste aus dem kaiserlichen Gräberfeld in Plotiště nad Labem, Památky archeologické 71/2, 335-359.

Chochol, J. 1982: Antropologické zhodnocení kosterních nálezů z Hradenína – Anthropologische Auswertung von Skelettfunden aus Hradenín, Archeologické rozhledy 34, 266-268.

Jansová, L. 1971: Hradiště nad Závistí v období pozdně římském a v době stěhování národů. Památky archeologické 1962, 135-178.

Jiřík, J. 2007: Vybrané sídlištní situace mladší doby římské až časně fáze doby stěhování národů v severozápadních Čechách. In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.), Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 3, 535-564.

Jones, S. 1996: Discourses of identity in the interpretation of the past. In: Graves-Brown, P. – Jones, S. – Gamble, C., S., Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities, Routledge, 62-81.

Jones, S. 1997: The Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present. London, New York, Routledge.

Jungerová, J. 2010: Metody výzkumu migrací historických populací na základě jejich kosterních pozůstatků. Bakalářská práce. Masarykova univerzita Brno.

Knudson, K., J. – O'Donnabhain, B. – Carver, C. – Cleland, R. – Douglas Price, T. 2012: Migration and Viking Dublin: paleomobility and paleodiet through isotopic analyses, Journal of Archaeological Science 39, 308-320.

Konstan, D. 2000: Women, Ethnicity and Power in the Roman Empire, převzato z <http://www.stoa.org/diotima/essays/konstan1.pdf>

Kytlicová, O. 1970: Pohřebiště z doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník), Památky archeologické 66/2, 291-374.

Kudrnáč, J. 1950: Kostrové pohřebiště z doby stěhování národů v Kolíně, Archeologické rozhledy 34, 228-231.

Květina, P. 2010: Archeologie smyšlené identity – The Archaeology of fabricated identity, Archeologické rozhledy 62/4, 629-660.

Lomas, K. 1996: Greeks, Romans, and Others: problems of colonialism and ethnicity in southern Italy. In: Webster, J. – Cooper, N. (eds.), Roman Imperialism: Post-colonial perspectives. Leicester Archaeology Monograph No3, Leicester, 135-144.

Marcellinus, A. 2002: Dějiny římské říše za soumraku antiky, Praha.

Mielnik-Sikorska, M. – Daca, P. – Malyarchuk, B. – Derenko, M. – Skonieczna, K. – Perkova, M. – Dobosz, T. – Grzybowski, T. 2013: The History of Slavs Inferred from Complete Mitochondrial Genome Sequences. PLoS ONE 8/1: e54360.doi:10.1371/journal.pone.0654360, 1-11.

Motyková-Šneidrová, K. 1959: Osídlení z mladší doby laténské, z doby římské a stěhování národů v Záluží u Čelákovic I, Památky archeologické 50/2, 579-591.

Motyková-Šneidrová, K. 1960: Osídlení z mladší doby laténské z doby římského císařství a stěhování národů v Záluží u Čelákovic II, Památky archeologické 51/1, 161-180.

Müller, J. 2009: Materielle Kultur, Territorialität und Bedeutungsinhalte von Identitäten: die Wirkung verdichteter Kommunikationsräume. In: D. Krause, O. Nakoinz (Hg.), Kulturraum und Territorialität. Archäologische Theorien, Kolloquium des DFG-SPP 1171, Esslingen 17.-18. Januar 2007, Rahden, Leidorf, 95-106.

Peškař, I. 1968: Náhodné objevy hrobů z doby stěhování národů na Znojemsku, archeologické rozhledy 20, 202-208.

Peškař, I. 1983: Sídlištní keramika z doby stěhování národů ve Velkých Němčicích (o. Břeclav) – Die Siedlungskeramik aus der Völkerwanderungszeit in Velké Němčice (Bez. Břeclav), Památky archeologické 74/1, 175-223.

Ondráček, J. – Tejral, J. 1964: Obytný objekt z počátku doby stěhování národů v Lončičkách u Vyškova, Památky archeologické 55, 363-369.

Pleinerová, I. 1971: Druhá zpráva o výzkumu sídlišť z doby stěhování národů a období slovanského v Březně – Der zweite Vorbericht über die Ausgrabung der Siedlungen aus der Slawenzeit in Březno, Archeologické rozhledy 23, 700-715, 757-759.

Pokorný, J. 2010: Lingvistická antropologie, Praha.

Renfrew, C. 1996: Prehistory and the identity of Europe, or, don't let's be beastly to the Hungarians. In: Graves-Brown, P. – Jones, S. – Gamble, C., S., Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities, Routledge, 125-138.

Rummel, P. von 2010: Gotisch, barbarisch oder römisch? Methodologische Überlegungen zur ethnischen Interpretation von Kleidung. In: Pohl, W. – Mehofer, M. (Hg.), Archaeology of Identity – Archäologie der Identität. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, Band 17, Wien, 51-78.

Rybová, A. 1988: Addenda zu dem Gräberfeld vom Beginn der Völkerwanderungszeit in Radotín – Addenda k pohřebišti z počátku doby stěhování národů v Radotíně, Památky archeologické 79/1, 170-182.

Salač, V. (ed.) 2008: Archeologie pravěkých Čech/8. Doba římská a stěhování národů, Archeologický ústav AV ČR, Praha.

Schreiber, S. 2007-2008: Ergebnisse, Probleme und Ausblicke. In: Zur Aktualität der Ethnischen Deutung in der Archäologie. Präsentation der Ergebnisse. Projektstudium WS 2007/08-SS 2008, 62-64,

převzato z <http://www.hu-berlin.de/studium/reform/projektstudien/aktualitaet>

Schreiber, S. 2007-2008: Theoretische und methodische Grundlagen der Kulturwissenschaften. In: Zur Aktualität der Ethnischen Deutung in der Archäologie. Präsentation der Ergebnisse. Projektstudium WS 2007/08-SS 2008, 3-13, převzato z <http://www.hu-berlin.de/studium/reform/projektstudien/aktualitaet>

Shore, C. 1996: Imagining the new Europe: identity and heritage in European Community discourse. In: Graves-Brown, P. – Jones, S. – Gamble, C., S., Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities, Routledge, 96-116.

Smrž, Z. 1979: Dva hroby z doby stěhování národů z Poláků u Kadaně, okr. Chomutov – Two Graves of the Migration Period from Poláky near Kadaň, Archeologické rozhledy 31, 610-612, 720.

Sommer, M. 2007: Dura-Europos in a De-globalising Roman Empire, Mediterranes Antico. Economie Società Culture 10/1-2, 85-94.

Sommer, M. 2009: Imperiale Macht und lokale Identität: Universalhistorische Variationen zu einen regionalhistorischen Thema. In: Blömer, M. – Facella, M. – Winter, E. (Hg.), Lokale Identität im Römischen Nahen Osten. Kontexte und Perspektiven, Oriens et Occidens – Band 18, Stuttgart, 235-248.

Sommer, U. 2003: Materielle Kultur und Ethnizität – eine sinnlose Fragestellung? In: Veit, U. – Kienlin, T., L. – Kümmel, Ch. – Schmidt, S. (Hrsg.), Spuren und Botschaften: Interpretationen materieller Kultur. Tübinger Archäologische Taschenbücher, Band 4, Münster, New York, München, Berlin, 205-223.

Staňa, Č. 1970: Poznámky k počátkům doby stěhování národů na Moravě, Památky archeologické 61/2, 536-556.

Stadler, P. – Friesinger, H. – Kutschera, W. – Lauer mann, E. – Rácz, Z. – Tejral, J. – Wild, E., M. – Zeman, T. 2008: Kann man die Zuordnung zu den verschiedenen (ethnischen) Gruppen der Völkerwanderungszeit mittels naturwissenschaftlicher Datierungsmethoden verbessern? In: Hunnen zwischen Asien und Europa. Aktuelle Forschungen zur Archäologie und Kultur der Hunnen. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 50, herausgegeben vom Historischen Museum der Pfalz Speyer, 157-183.

Stewart, M.: Romans and Barbarians: Some Links between Ethnicity and Masculinity in Late Roman Empire, převzato z http://www.academia.edu/2315741/Romans_and_Barbarians_Some_Links_between_Ethnicity_and_Masculinity_in_Late_Roman_Empire

Svoboda, B. 1962: K problémům doby stěhování národů v Čechách, Památky archeologické 53/1, 174-193.

Svoboda, B. 1975: Dva hroby z doby stěhování národů ve Stehelčevsi u Slaného – Zwei Gräber der Völkerwanderungszeit in Stehelčeves bei Slaný, Památky archeologické 66/1, 133-151.

Šaldová, V. 1982: Kostrové hroby z doby laténské a stěhování národů v Hradeníně – Körpergräber aus der Latène- und Völkerwanderungszeit in Hradenín, Archeologické rozhledy 34, 257-266.

Švaňa, K. 2010: The Influence of Roman Provincial Pottery Manufacture on the Production of the Suebic Wheel-Made Pottery, ANODOS. Studies of the Ancient World 10. Proceedings of the International Conference. The Phenomena of Cultural Borders and Border Cultures across the Passage of Time (From the Bronz Age to Late Antiquity), Trnava, 283-293.

Tacitus 1976: Z dějin císařského Říma, Praha.

Tejral, J. 1973: Kostrové hroby z Mistřína, Polkovic, Šlapanic a Tasova a jejich postavení v rámci moravského stěhování národů – Skelettgräber aus Mistřín, Polkovice, Šlapanice und Tasov und ihre Stellung im Rahmen de mährischen Völkerwanderungszeit, Památky archeologické 64/2, 301-339.

Tejral, J. 1976: Grundzüge der Völkerwanderungszeit in Mähren, Praha.

Tejral, J. 1985: Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů – Unsere Länder aus der römische Donaauraum zu Beginn der Völkerwanderungszeit, Památky archeologické 76/2, 308-397.

Tejral, J. 2000: The Problem of the Primary Acculturation at the Beginning of the Migration Period. In: Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa, Łodz, 5-31.

Tihelka, K. 1963: Knížecí hrob z doby stěhování národů u Blučiny, okr. Brno-venkov, Památky archeologické 54/2, 467-495.

Trňáčková, Z. 1960: Žárové pohřebiště z pozdní doby římské v Šaraticích, Památky archeologické 51/2, 561-606.

Trňáčková, Z. 1961: K datování kostrového hrobu ze Slížan na Moravě, Památky archeologické 52/2, 442-449.

Vašíček, Z. 2006: Archeologie, historie, minulost. Praha.

Vlček, E. 1969: Artificially Deformed Skulls from the Migration Period from Praha – Podbaba, Antropologie 7/2, 5-18.

Vojtěchovská, I. – Pleinerová, I. 1997: Polozemnice u období stěhování národů z Libčic n. Vlt. – Chýnova. okr. Praha-západ, Archeologické rozhledy 49, 28-32.

Volkman, A.: Die Germanen, převzato z http://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/volltexte/2012/6678/pdf/A._Volkman_Die_Germanen.pdf

Volkman, A. 2010: Indizien einer ökologischen Krise? Geoarchäologische Untersuchungen zur Völkerwanderungszeit (4. – 8. Jh.) an der unteren Oder. In: Theune, C. – Biermann, E. – Struwe, R. – Jeute, G., H. (Hrsg.), Zwischen Fjorden und Steppe: Festschrift für Johan Callmer zum 65. Geburtstag. Internationale Archäologie: Studia honoraria 31. Leidorf: Rahden, Westfalen, 147-159.

Voss, B., L. 2005: From Casta to Californio: Social Identity and the Archaeology of Culture Contact, American Anthropologist, Vol. 107, No. 3, 461-474.

Voss, B., L. 2007: Image, Text, Object: Interpreting Documents and Artifacts as 'Labors of representation', Historical Archaeology 41/4, 147-171.

Voss, B., L. 2008: Gender, Race, and Labor in the Spanish Colonial Americas, Current Anthropology 49/5, 861-894.

Voss, B., L. 2012: A Land of Ethnogenesis: Material Culture, Power, and Identity. In: Jones, T., L. – Perry, J., E. (eds.), Contemporary Issues in California Archaeology, Walnut Creek, California, 303-319.

Zapatero, G., R. 1996: Celts and Iberians: ideological manipulations in Spanish archaeology. In: Graves-Brown, P. – Jones, S. – Gamble, C., S., Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities, Routledge, 179-192.

Zavřel, P. 1999: Současný stav výzkumu doby římské a doby stěhování národů v jižních Čechách, Archeologické rozhledy 51, 468-516.

Zeman, J. 1960: Hrob z doby stěhování národů z Kostomlat u Nymburka – Sèpulture de l'epoque des grandes invasions de Kostomlaty près Nymburk, Archeologické rozhledy 12, 545, 599-600.

Zvelebil, M. 1996: Farmers and ancestors and the identity of Europe. In: Graves-Brown, P. – Jones, S. – Gamble, C., S., Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities, Routledge, 145-167.

24. Seznam příloh

Příloha č. 1: Obrazová příloha ke kapitole 4

Obr. č. 1: Chronologické vymezení období stěhování národů, převzato z: Salač, V. ed. (2008): Archeologie pravěkých Čech/8. Doba římská a stěhování národů.

Příloha č. 2: Obrazová příloha ke kapitole 4.1.

Obr. č. 2: Jednoduchá mapa osídlení území Čech v období stěhování národů reflektující významná naleziště tohoto období, převzato z: Salač, V. ed.(2008): Archeologie pravěkých Čech/8. Doba římská a stěhování národů

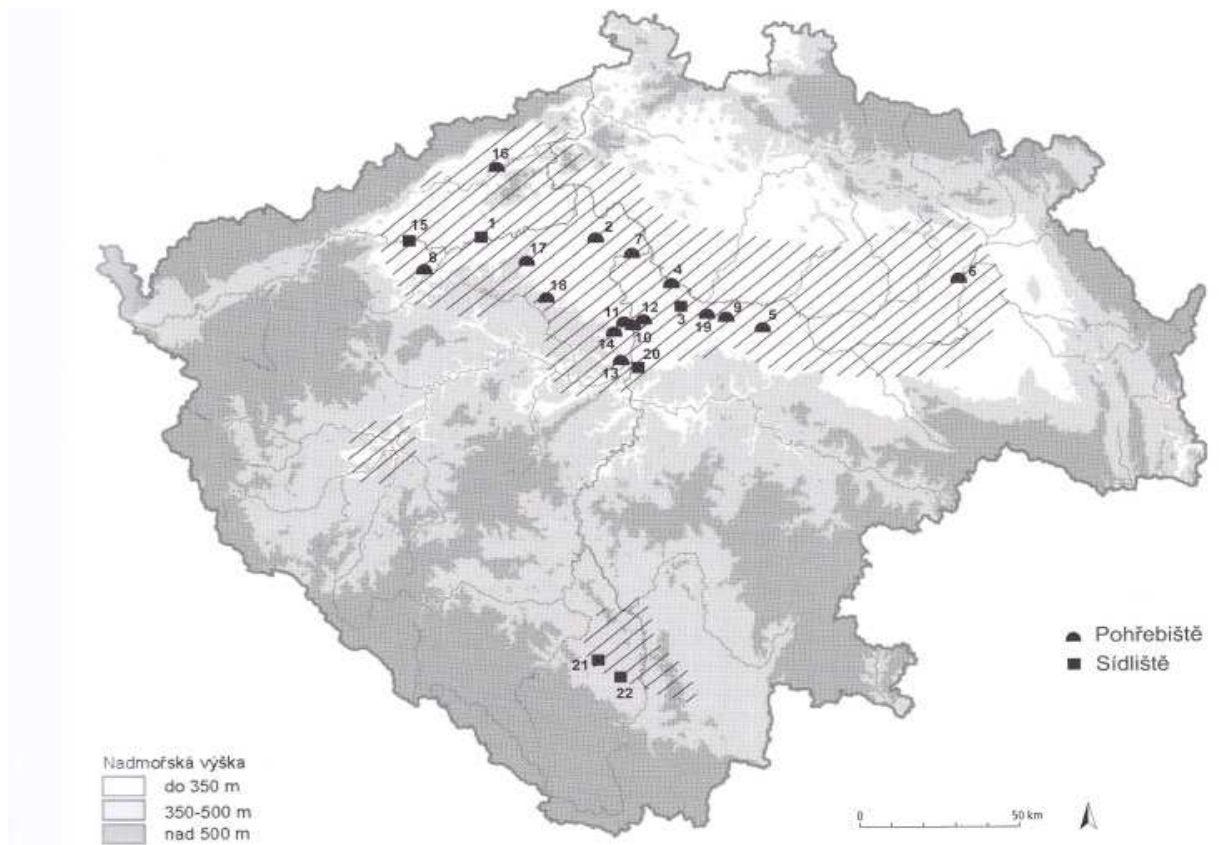
Příloha č. 3: Obrazová příloha ke kapitole 6.4.

Obr. č. 3: Pohřeb muže z lokality Blučina-Cézavy a soupis zde nalezeného hrobového inventáře, převzato z: Tihelka, K. (1963/2): Knížecí hrob z období stěhování národů u Blučiny, okr. Brno-venkov.

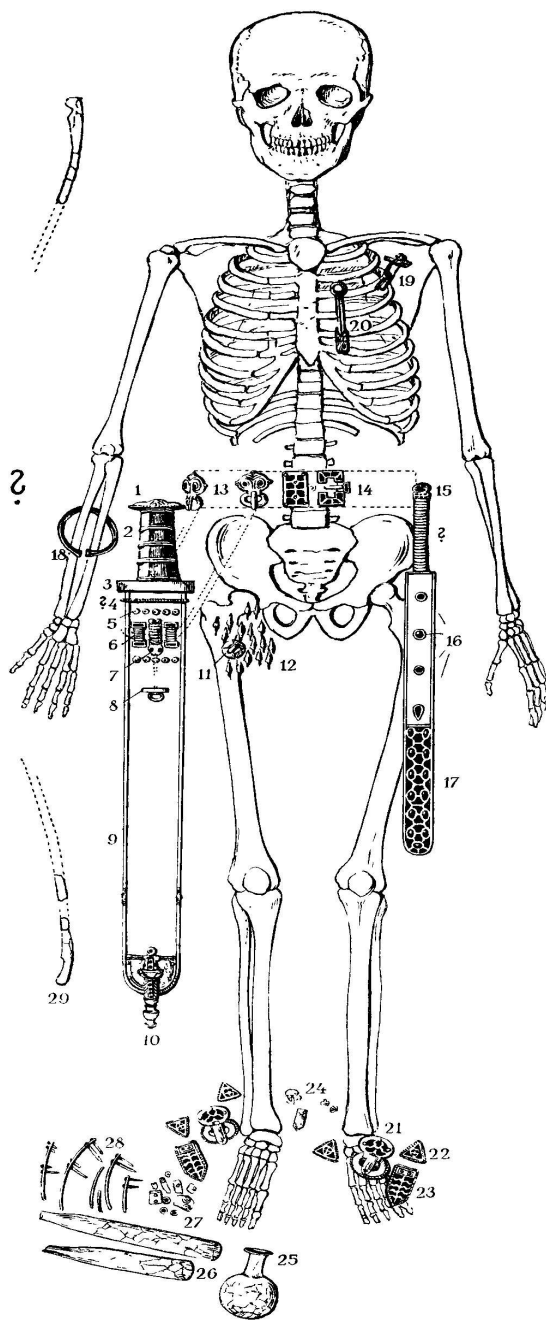
STŘEDNÍ NĚMECKO			ČECHY (Droberjar 2008)		STŘEDNÍ PODUNAJÍ (Tejral 2005; 2007)	
Hansen 2004	Schmidt 1961					
	la	380-410/20	pozdně svébské osídlení	D1 (380/400-410/420)	pozdně svébské osídlení	D1 (380-410)
Fáze 1	lb	410/20-430/40/50	Vinařická skupina A časný stupeň (Tejral 2006)	D2 (410/420-440/450)		D1/D2-časný stupeň D2 (400-420/30)
						pozdní stupeň D2 (420/30-450)
Fáze 2	IIa	430/40/50-470/80	Vinařická skupina B doba rozkvětu vinařické skupiny (Tejral 2006)	D3 (440/450-480)	Fáze 1	D2/D3 (440-460/70)
					Fáze 2	D3 (450-470/80)
Fáze 3	IIb	470/80-530	"durynská" fáze	E1 (480-530)	Fáze 3	E (470/80-510)
Fáze 4	IIIa	530-560/70	"langobardská" fáze	E2 (530-560/570)	Fáze 4	510/20-540/50
					Fáze 5	540/50-560
Fáze 5	IIIb IV	560/70-600			Fáze 6	560-600

Obr. č.1: Chronologické vymezení období stěhování národů, převzato z: Salač, V. ed. (2008): Archeologie pravěkých Čech/8. Doba římská a stěhování národů.

Obr. č.2: Jednoduchá mapa osídlení území Čech v období stěhování národů reflektující významná naleziště tohoto období, převzato z: Salač, V. ed. (2008): Archeologie pravěkých Čech/8. Doba římská a stěhování národů.

1. Hlavice meče
2. Jilec
3. Příkladka
4. Tyčinka na pochvě
5. Stříbrné plíšky na pochvě
6. Průvlečky
7. Hádek
8. Chalcedonový kotouček se stříbrnou hlavičkou
9. Kování hran pochvy
10. Nákončí pochvy
11. Hlavička z rukojeti jezdeckého bičíku
12. Železné šipky (v toulci)
13. Přebky na opasku
14. Přebka na zapínání opasku
15. Hlavička jilce saxu
16. Almandinové ozdůbky na pochvě saxu
17. Nákončí saxu
18. Zlatý náramek
19. Stříbrná samostřílová spona
20. Pinzeta
21. Zlaté přezky u obuvi
22. Ozdobené trojúhelníčky u obuvi
23. Nákončí řemínků u obuvi
24. Drobné přezky, háček a nákončí řemínku.
25. Baňatá skleněná nádoba.
26. Štíhlé skleněné nádoby.
27. Zbytky kostěného hřebene.
28. Stříbrné kování sedla.
29. Kostěné zbytky válečného luku.

Obr. č.3: Pohřeb muže z lokality Blučina-Cézavy a soupis zde nalezeného hrobového inventáře, převzato z: Tihelka, K. (1963/2): Knížecí hrob z období stěhování národů u Blučiny, okr. Brno-venkov.